SLOVENSKÁ REČ

59 | 1994 | 3 |
CENA 17,– Sk

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

Ľ. Králik, Príspevok k štúdiu germanizmov v slovenčine (*hrinta* a ďalšie príbuzné výrazy) ■ E. Krasnovská, O vzťahu lexiky predspisovnej slovenčiny k lexike staršej ľudovej piesne ■ M. Majtán, Zo staršej slovenskej zoonymie ■ P. Žigo, Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea

DISKUSIE

J. Jacko, Staršie a novšie desubstantíva s príponou *-ista*

SPRÁVY A RECENZIE

PhDr. Milan Majtán, CSc., šesťdesiatročný. V. Blanár ■ Súpis prác Milana Majtána za roky 1984—1993. L. Dvonč ■ Spomienka na Antona Jánošíka. L. Dvonč ■ Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1993. J. Doruľa — Š. Lipták ■ Slovenčina pre svetobežníkov. S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VYKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, František Kočiš, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Ivor Ripka, František Ruščák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

Ľ. Králik, Príspevok k štúdiu germanizmov v slovenčine (*hrinta* a ďalšie príbuzné výrazy) 129
E. Krasnovská, O vzťahu lexiky predspisovnej slovenčiny k lexike staršej ľudovej piesne 134
M. Majtán, Zo staršej slovenskej zoonymie..... 143
P. Žigo, Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea 150

DISKUSIE

J. Jacko, Staršie a novšie desubstantíva s príponou *-ista* 156

SPRÁVY A RECENZIE

PhDr. Milan Majtán, CSc., šesťdesiatročný. V. Blanár 162
Súpis prác Milana Majtána za roky 1984—1993. L. Dvonč ... 165
Spomienka na Antona Jánošíka. L. Dvonč 177
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1993. J. Doruľa — Š. Lipták..... 179
Slovenčina pre svetobežníkov. S. Ondrejovič 185

ROZLIČNOSTI

Dovolený, dovolene, dovolenosť. F. Kočiš 187
Monsiňor, siňor a *siňorína*. J. Jacko..... 189

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 59, 1994, číslo 3. Technický redaktor V. Radik.
Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Sk 102,-; jednotlivé číslo Sk 17,-. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP — SLOVAK AC ADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 15 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B.34 01 08, D - 8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1994
Sk 17,-

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 59—1994
ČÍSLO 3

Ľubor Králik

PRÍSPEVOK K ŠTÚDIU GERMANIZMOV V SLOVENČINE (**HRINTA** A ĎALŠIE PRÍBUZNÉ VÝRAZY)

1. Novšie syntetické práce o slovách nemeckého pôvodu v slovenčine (Kozmová, 1991; Rudolf, 1991) znamenajú uzavretie určitej etapy vo výskume uvedenej problematiky a prinášajú podnety pre ďalšiu prácu v tejto oblasti (porov. Ripka, 1993; Blanár, 1994). Ako príspevok k problematike germanizmov v slovenčine vznikla aj naša štúdia.

2.1. Ako jedno z expresívnych označení hlavy (porov. Palkovič, 1972, s. 239; Pisárčiková — Michalus, 1978, s. 38, heslo *hlava*) je v slovenčine známe slovo *hrinta*. V monografii R. Rudolfa (1991, s. 55) sa toto slovo charakterizuje ako prevzatie zo strednej hornej nemčiny: východiskom prevzatia sa stalo stredohornonem. *grint* (v súčasnej nemčine *Grind*); jeho sémantiku však autor bližšie neobjasňuje. Nemecké *Grind*, ktoré má v súčasnej spisovnej nemčine význam „chrasta na hojacej sa rane", podľa údajov nemeckého etymologického slovníka (Pfeifer a kol. I, s. 606) až do 18. stor. označovalo aj rozličné kožné ochorenia u ľudí i zvierat, pri ktorých sa tvorili podobné chrasty. Starohornonemecké (9. stor.) a stredohornonemecké *grint* malo aj význam „vyrážka, prašivina (sprevádzaná vypadávaním vlasov)"; vzhľadom na značné rozšírenie kožných ochorení hlavy v starších obdobiach stredohornonem. *grint* nadobudlo špecializovaný význam „prašivina na hlave (Kopfgrind)" a začalo sa používať aj ako pejoratívne označenie hlavy vôbec (s. 607).

Z hľadiska svojej sémantickej motivácie je teda stredohornonem. *grint* „hlava" blízke domácemu pejoratívnemu označeniu hlavy *prašina* (porov. Pisárčiková — Michalus, 1978, s. 38). V. Machek (1968, s. 480) spája výrazy *prašina, prašivý, prašivina* s čes. *pršeti* „o vypadávaní vlasů, neboť jisté kožní nemoci jsou spojeny se ztrátou vlasů nebo srsti". Podľa údajov kartotéky Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN) sa v súčasných nárečiach slovo *hrinta* pociťuje ako pejoratívne a bližšie sa špecifikuje ako označenie neupravenej, strapatej hlavy. Je pravdepodobné, že slovo *hrinta* aj v slovenčine najskôr označovalo hlavu postihnutú kožným ochorením, a preto nadobudlo expresívny charakter; v neskorších obdobiach (po ústupe kožných chorôb v dôsledku zlepšenia hygienic-

kých pomerov) sa jeho expresívne zafarbenie začalo využívať na označenie neupravenej, neučesanej, strapatej hlavy.

Z formálneho hľadiska treba ďalej uviesť, že podľa R. Rudolfa (1991, s. 335) bolo slovo *hrinta* prevzaté do slovenčiny ešte pred zmenou *g* > *h* v 12. stor.: išlo by teda o slovo patriace do staršej vrstvy nemeckých prevzatí v slovenčine. Podľa nášho názoru však nemožno celkom vylúčiť ani predpoklad, že stredohornonem. *grint* bolo do slovenčiny prevzaté neskôr, až po uskutočnení uvedenej zmeny *g* > *h*, keď sa *g* v slovenčine zachovávalo (okrem expresívnych slov) iba v konsonantickej skupine *-zg-*. Pripomeňme si upozornenie J. Stanislava, že „preberanie cudzích slov s *g* sa nekonalo na celom území slovenského jazyka dôsledne rovnako. V niektorých prípadoch sa preberali s *h*" (Stanislav, 1967, s. 567, tam aj príklady poukazujúce na pomalé zdomácňovanie *g*). Preto je možné, že stredohornonem. *grint* bolo do slovenčiny prevzaté priamo s *h*, t. j. nemuselo tu ísť o vývoj typu stredohornonem. *grint* > slovenské **grint-* (podľa synonymného *hlava* zaradené medzi feminína) > *hrinta*, ako predpokladá R. Rudolf.

Slovo *hrinta* sa stalo východiskom pre vznik derivátov *hrintaľ* „malý hrniec"[1], *hrintáň* „tvrdohlavec" (Kálal, 1923, s. 188, uvádza tieto slová s neetymologickým *-y-*), ako aj *hrintať* „upravovať, česať hlavu"[2] (tamže, s. 185).

Zánikom začiatočného konsonantu *h-* v skupine *hr-* (porov. prípady typu *Rehuš* z pôvodného *Hrehuš*, *Rek* z pôvodného *Hrek* < *Grek*; Stanislav, 1967, s. 563, 570 n.) popri pôvodnej forme *hrinta* vznikla aj forma *rinta*, ktorú Slovník slovenského jazyka (zv. 3, s. 90) uvádza v podobe *rynta*; písanie ypsilonu je tu však z etymologického hľadiska neopodstatnené.

2.2. Okrem tohto prevzatia sa podľa R. Rudolfa uskutočnilo aj ďalšie prevzatie pôvodného stredohornonem. *grint* do slovenčiny: príslušný výraz znovu prenikol do slovenčiny aj po uskutočnení stredohornonemeckej konsonantickej zmeny koncového *-nt* > *nd* a po následnej zmene *nd* > *nn*, ktorá nastala v bavorskej oblasti po r. 1300. Pôvodné *grint* sa teda dostalo na Slovensko aj vo forme *grinn*: táto podoba sa podľa R. Rudolfa (1991, s. 44, 341—342) stala východiskom pre vznik slovenských slov *griňa*, *grňa*.

S uvedeným výkladom pôvodu slova *griňa* možno súhlasiť (dodávame, že v kartotéke SSN sme našli aj od neho odvodené substantívum *griňaj* s významami „ryba hlavátka" — Ploštín, „hláč, hlaváč" — Liptovský Peter; porov. aj derivát *griňavý* „hlavatý" — Kálal, 1923, s. 151), priradenie slova *grňa* ku slovu *griňa* však podľa nášho názoru spôsobuje určité ťažkosti, a to i napriek významovej a formálnej blízkosti obidvoch slov. V Rudolfovej práci sa nám nepodarilo nájsť ďalšie výrazy, v ktorých by sa (stredohorno)nemecké *-ri-* nahrádzalo v slovenčine slabičným *-r-*. Je možné, že v prípade slova *grňa* ide o sporadickú zmenu (využitie hláskového symbolizmu slabičného *r*; porov.

[1] Z motivačného hľadiska porov. názvy nádob typu praslov.**kъrčagъ*(od**kъrka*), ukr. *nosatka*, srbsko-chorv. *rukatka* a i., odvodené od názvov častí tela (Trubačov, 1966, s. 217).

[2] Z hľadiska vzťahu významov „hlava" a „česať" porov. slovinské *glavnik* „hrebeň" oproti slovenskému nárečovému *česdk* „hrebeň".

Levyc'kyj, 1993, najmä s. 19—20), ktorá mohla byť spôsobená expresívnosťou slova; nie je však vylúčené, že tu treba uvažovať o inom etymologickom výklade.

Ak predpokladáme, že začiatočné *g-* v slove *grňa* vzniklo z pôvodného *k-*, východiskovú formu slova *grňa* môžeme rekonštruovať ako **krňa*. K predpokladanému **krňa* možno z formálneho hľadiska uviesť praslov. **kъrnъ(jь)* (Trubačov, 1987, s. 236—237), takéto zbližovanie však nevyhovuje po sémantickej stránke: slovanské výrazy, na základe ktorých sa praslov. **kъrnъ(jь)* rekonštruuje, nemajú význam „hlava". Vzhľadom na známu súvislosť názvov častí tela s názvami prírodných geografických objektov chceme upozorniť na slovinské *krn* „horský vrch" (porov. slovenský názov vrchu *Hlava*); etymológia tohto výrazu však nie je jednoznačná (porov. Bezlaj, 1982, s. 96, s. v. *krn I*; s. 97, s. v. *Krn III*). Otázku pôvodu slova *grňa* preto pokladáme za otvorenú.

3. Analyzované stredohornonemecké *grint* „chrasta na hojacej sa rane" je etymologicky totožné so stredohornonem. *grint* „štrk, piesok": obidva výrazy, ktoré z hľadiska súčasného jazykového vedomia možno hodnotiť ako homonymá, sú kontinuantmi ide. **ghrendh-* „trieť, drviť" (Pfeifer a kol., I, s. 607). Zo sémantického hľadiska je pôvodnejší význam „štrk, piesok" (< *"nadrvené"), z ktorého sa neskôr vyvinul význam „chrasta na hojacej sa rane" (o významovom posune „piesok" > „chrasta" porov. bližšie Aniščenko, 1989); vzťah uvedených výrazov možno kvalifikovať ako vzťah tzv. internej homogénnej homonymie (porov. Ondruš — Sabol, 1984, s. 227).

V tejto súvislosti uvedieme výrazy *riň, riňče* „štrk na posýpanie cesty", známe z východoslovenských nárečí v zemplínskej a užskej oblasti: A. Habovštiak (1984, s. 39) ich odvodzuje „azda od slovesa *riňčec* (= štrkať, štrngať)". Podľa nášho názoru tu možno uvažovať o prevzatí z nemčiny: vzhľadom na koncové *-ň* (nie *-nt*) prichádza do úvahy bavorská východisková forma (porov. vyššie o slove *griňa*; v súvislosti s vývinom začiatočného *gr-* > *hr-* > *r-* v slovenčine porov. možný výklad slov *hrinta, rynta*).

4. Slovo *grint* (resp. v bavorskej forme s koncovým *-nn*) vo význame „kožná choroba" sa stalo základom pre vznik substantíva *riňa, rina* „prašina", známeho zo slovenských nárečí (porov. napr. Orlovský, 1982, s. 284, tam aj ďalšie deriváty: *rinäví, rinavý* „prašivý", *riňavo* „zle, nepríjemne", *rinák* „prašivec"; Bartko, 1990, s. 203: *riňe* „kožná choroba zvierat, prašina", *riňavi* „majúci prašinu, prašivý; veľmi špinavý", *riňoš* „špinavec"). Je nepochybné, že sem môžeme zaradiť aj názov rastliny *riňa, rina, riňä* „kukučina ďatelinová (Cuscuta trifolii)" (Orlovský, tamže), ktorá sa v gemerskej oblasti označuje aj domácim názvom *prašina* (s. 259): v súlade s princípom tzv. opakovanosti prevzatia (porov. Kiss, 1969) možno v prospech tohto predpokladu uviesť chorvátske *grinta* „Cuscuta europaea", z nemčiny prevzatý názov rastliny z rodu kukučina (porov. Skok, I, s. 618).

5. V uvedenej súvislosti si zaslúži pozornosť aj výraz *chronta*, známy v okolí Prievidze, Topoľčian a Trenčína vo významoch „nepríjemné vyrážky", „kožná choroba (i u ovocia)", „špina" (doklady z kartotéky SSN); v časti bývalej Nitrianskej a Tekovskej stolice aj vo význame „špina (vo vlasoch)" (porov. Habovštiak, 1984, s. 258; o pôvode slova sa autor nezmieňuje). Je nepochybné, že zo sémantického hľadiska možno slovo *chronta* zblížiť so stredohornonem. *grint* (porov. najmä význam „kožná choroba"), určité ťažkosti tu však spôsobuje formálna stránka výrazu. Máme na mysli rozdiel v koreňo-

vom vokalizme slov *grint* a *chronta*: vokál *i* sa v nemeckých prevzatiach do slovenčiny nereflektoval ako *o* (porov. Papsonová, 1990, s. 149), a preto tu sotva možno uvažovať o prevzatí nemeckej formy s koreňovým vokálom *i*. Vokál *o* v slovenských prevzatiach z nemčiny môže odrážať pôvodné stredohornonem. *o*, ale aj nemecké *o* vzniknuté z pôvodného *a*, resp. *u* (s. 147—150). Pri absencii pôvodnej stredohornonem. formy **gront* prichádzajú do úvahy formy *grant*, resp. *grunt* (v súčasnej nemeckej grafike *Grand*, *Grund*; rozdiel vo vokalizme koreňa je reflexom starého ablautu).

V slovníku bratov Grimmovcov (zv. IX, stĺpec 368) sa uvádza, že popri nem. *Grind* s významami „piesok, štrk; chrasta na rane; hlava" sa v týchto významoch používala aj forma *Grund* (doložená najmä z dolnej nemčiny). Predpokladáme, že na Slovensko okrem stredohornonem. *grint* prenikla aj paralelná forma *grunt* (po uskutočnení nemeckej nárečovej zmeny *u* > *o*; porov. Papsonová, 1990, s. 150): táto forma sa stala východiskom pre vznik slova *chronta*. Určité problémy tu môže spôsobovať vzťah pôvodného *g-* a výsledného *ch-*: možno ich však odstrániť za predpokladu, že *g-* v uvedenom nemeckom slove bolo do slovenčiny prevzaté ako *k-* (porov. Stanislav, 1967, s. 565) a v dôsledku expresívneho charakteru slova tu neskôr nastala zmena *k-* > *ch-* (s. 581—582).

K analyzovaným výrazom možno azda zaradiť aj východoslovenský výraz *grondaľ*, doložený v kartotéke SSN s významami „sprosták, neokrôchanec" (Studenec, Levoča), „neúctivý, surový, hrubý človek" (Spišský Štvrtok, Spišské Podhradie), „nadávka" (Veľký Šariš, Prešov), ako aj adjektívum *grondavi* „nadávka chlapovi, ktorý málo zarobí" (Zlaté, Šariš): východisková forma *grunt* sa tu stala základom pre vznik derivátov s pôvodným významom typu „postihnutý kožnou chorobou, prašinou, prašivý", ktoré neskôr sémanticky poklesli na úroveň expresívnych nadávok (porov. nadávku *prašivec*). Expresívnym charakterom uvedených slov možno azda vysvetliť aj znelosť konsonantov *g*, *d*, ktoré sa v nich vyskytujú.

Z nemčiny prevzatý výraz *chronta* sa stal východiskom pre vznik derivátu *chrontavý*, ktorý sa ľudovou etymológiou asocioval s formálne blízkym domácim adjektívom *chromý* a ovplyvnil ho aj sémanticky: z okolia Prievidze je adjektívum *chromý* doložené aj vo význame „chrontavý, ranavý" (doklady z kartotéky SSN). Sémantická interakcia slov *chronta* a *chromý* však prebiehala aj v opačnom smere: pravdepodobne pod vplyvom adjektíva *chromý* ako možného atribútu nohy sa slovo *chronta* začalo používať aj ako expresívne označenie nohy (známe z Galanty, porov. Palkovič, 1972, s. 241; autor uvádza aj deminutívnu formu *chrontula*, zaznamenanú na Myjave).

6. Pôvodné stredohornonem. *grunt* po uskutočnení zmeny koncového *-nt* > *-nd* a bavorskej zmeny *nd* > *nn* sa zrejme stalo východiskom aj pre vznik českého výrazu *chruna* „u dobytka neřád, nečistota v srsti, prašivina; u lidí lupy ve vlasech" (Machek, 1968, s. 207; tam aj ďalšie formálne varianty[3]): nejde teda o „praeurópske" slovo, ako

[3] K východočes. *ta má chrůnu* „rozcuchanou hlavu" porov. vyššie uvedený výklad slova *hrinta*; dolnolužické *kšuna* uvádza ako samostatné heslo H. Schuster-Šewc (1982, s. 706: „doteraz bez jednoznačnej etymológie"), ktorý však neuvažuje o možnosti nemeckej proveniencie uvedeného výrazu. Čes. *chrunt* „lupy na hlavě; šupiny ovčí s vlnou speklé" (porov. Machek, 1930, s. 87) možno vysvetliť na pozadí nemeckej formy s koncovým *-nt*, resp. *-nd*.

predpokladal V. Machek, ale o relatívne recentné prevzatie z nemčiny. Doklady na existenciu slova *chruna* v slovenčine sa nám zatiaľ nepodarilo zistiť; prikláňame sa však k predpokladu, že takáto forma v slovenčine existovala — práve ona sa podľa nášho názoru stala základom pre vznik substantíva *chruňo* s predpokladaným pôvodným významom „človek postihnutý prašivinou, chrunou", ktoré neskôr pokleslo na úroveň expresívnej nadávky (z hľadiska pôvodnej sémantickej motivácie porov. nadávku *prašivec* i vyššie uvedené východoslovenské *grondaľ, grondavi*).

7. Záver. Ako sme ukázali v príspevku, analyzované výrazy (*hrinta, rynta, griňa, riňa, riň, chronta, chruna*) možno pokladať za kontinuanty jedného východiskového výrazu — stredohornonem. *grint,* resp. *grunt.* Uvedený výraz prenikal do slovenčiny nepochybne z rôznych nemeckých dialektov a v rôznych oblastiach slovenského jazykového územia, čím možno vysvetliť značnú pestrosť analyzovaných slovenských výrazov a ich derivátov po formálnej i sémantickej stránke (z hľadiska súčasného jazykového vedomia je ich súvislosť už zastretá). Je zaujímavé, že pri charakteristikách slovenských germanizmov sa tejto bizarnej skupine slov doteraz nevenovala pozornosť.

Literatúra

ANIŠČENKO, L. V.: Isl. *grind* — lit. *grindis* — rus. *griada.* In: Obščaja leksika germanskich i balto-slavianskich jazykov. Red. A. P. Nepokupnyj. Kyjev, Naukova dumka 1989, s. 90—111.

BARTKO, L.: Z juhoabovskej nárečovej lexiky. In: Nové obzory. 31. Red. J. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1990, s. 181—212.

BEZLAJ, F.: Etimološki slovar slovenskega jezika. Zv. 2 (K—O). Ljubljana, Državna založba Slovenije 1982. 262 s.

BLANÁR, V.: Nad jednou prácou o prevzatých slovách (R. Rudolf, Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien 1991). Slavica Slovaca, *29,* 1994 (v tlači).

Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Zv. 9 (Greander—Gymnastik). München, Deutscher Taschenbuch Verlag 1984. 1496 stĺpcov.

HABOVŠTIAK, A.: Atlas slovenského jazyka. Zv. 4. Lexika. Časť druhá. Úvod — Komentáre — Dotazník — Indexy. Bratislava, Veda 1984. 368 s.

KISS, L.: O nekotorych principach etimologizirovanija zaimstvovannych slov. In: Etimologija 1967. Red. O. N. Trubačov. Moskva, Nauka 1969, s. 68—70.

KOZMOVÁ, R.: Germanizmy v slovenčine. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava 1991. 402 s.

LEVYC'KYJ, V. V.: Zvukovyj symvolizm: osnovni poňatťa, ideji, rezuľtaty. Movoznavstvo, 1993, č. 1, s. 16—25.

MACHEK, V.: Studie o tvoření výrazů expresivních. Praha, nákladem Filosofické fakulty University Karlovy 1930. 156 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha, Academia 1968. 866 s.

ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 2., doplnené vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 344 s.

ORLOVSKÝ, J.: Gemerský nárečový slovník. Martin, Osveta 1982. 424 s.

PALKOVIČ, K.: Nárečové expresíva označujúce časti tela. Kultúra slova, *6,* 1972, s. 237—243.

PAPSONOVÁ, M.: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach z diachrónneho aspektu. Jazykovedný časopis, *41,* 1990, s. 145—159.

PFEIFER, W. a kol.: Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Berlin, Akademie Verlag 1989. 3 zv.

PISÁRČIKOVÁ, M. — MICHALUS, Š.: Malý synonymický slovník. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 216 s.

RIPKA, I. (rec.): Rudolf, R., Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. In: Jazykovedný časopis, *44*, 1993, s. 146—149.

RUDOLF, R.: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien, Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs 1991. XIV. 370 s.

SCHUSTER-ŠEWC, H.: Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Zv. 10 (kružić—łhać). Bautzen, Domowina-Verlag 1982, s. 689—768.

SKOK, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971—1974. 4 zv.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959—1968. 6 zv.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1 Úvod a hláskoslovie. 3., doplnené vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 712 s.

TRUBAČOV, O. N.: Remeslennaja terminologija v slavianskich jazykach (etimologija i opyt gruppovoj rekonstrukcii). Moskva, Nauka 1966. 416 s.

TRUBAČOV, O. N.: Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. Zv. 13. Moskva, Nauka 1987. 288 s.

Elena Krasnovská

O VZŤAHU LEXIKY PREDSPISOVNEJ SLOVENČINY K LEXIKE STARŠEJ ĽUDOVEJ PIESNE
(J. Kollár, P. J. Šafárik: Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku)[1]

1. Historická lexikológia môže získať mnoho poznatkov zo staršej slovenskej ľudovej slovesnosti, najmä z tých jazykových prejavov, ktoré boli najmenej poznačené umelými zásahmi jednotlivcov (obyčajne zberateľov alebo pisárov). Je známe, že slovná zásoba predspisovnej slovenčiny v písaných prejavoch nepredstavovala celkom reprezentatívne jazyk, ktorým sa na slovenskom území Uhorska skutočne hovorilo.[2]

K pomocným postupom pri poznávaní slovnej zásoby predspisovnej slovenčiny možno zaradiť aj jej porovnávanie s jazykom ľudovej slovesnosti. Hoci koncepcia Historického slovníka slovenského jazyka (HSSJ) nedovoľuje uvádzať slová nedoložené

1 Názov diela je citovaný z názvu edície zbierky piesní, ktorú v r. 1988 vydal v Tatrane L. Galko. P. J. Šafárik a J. Kollár zostavili 2. zväzok (Pešť, 1827) z príspevkov významných slovenských zberateľov, ako boli napr. Ján Blahoslav-Benedikti, Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, Martin Hamuljak a iní. Editor prevzal originály zbierok z r. 1823 a 1827 bez zmeny aj s poznámkovým aparátom. Exemplifikácia kontextov v štúdii vychádza z Galkovej edície.

2 V pramennej základni HSSJ sa nachádzajú písomnosti s rozličným stupňom kultivovanosti slovenčiny, a to pod vplyvom rozličných jazykových i mimojazykových činiteľov (vzdelanosť a pôvod pisára, všeobecný úzus — bohemizovaná slovenčina, druh písomnosti, žáner, adresát a pod.). Napriek tomu v historických materiáloch možno nájsť texty, ktoré dokumentujú nárečia a živý slovenský jazyk (porov. Krasnovská, 1982, s. 39—59). Dobrým prameňom na získanie prehľadu o živom jazyku sú aj ľudové piesne a rozprávky.

v písomnostiach, poznatky získané zo štúdia slovnej zásoby, napr. slovenských ľudových rozprávok (porov. Doruľa, 1982, 1985), môžu skvalitniť opis štruktúry skúmanej slovnej zásoby. V tomto zmysle možno pri skúmaní slovnej zásoby staršej slovenčiny dobre využiť aj texty ľudovej piesne.

Z textov staršej ľudovej slovesnosti možno získať také informácie o vývoji spoločnosti, o histórii národa, o jeho jazyku, ktoré sa často z historických prameňov nedozvieme. O túto tézu sa opierali P. J. Šafárik a J. Kollár, keď sa rozhodli položiť pevné základy zbierania a štúdia ľudovej slovesnosti. Ľudové piesne sú podľa autorov skúmanej zbierky, ako to v úvode diela uviedol J. Kollár, „obrazy, v kterých každý národ svůj charakter nejvěrněji maluje a představuje, jsou historie vnitřního světa a života, jsou klíče od svatyně národností...Hledání a sbírání starobylých zůstatků s jejich mumiami, mincemi...a jinými mrtvými pamatnostmi, kterýchžto nalezení a chování každá dobře zřízená obec mnohými náklady podporuje a napomáhá".

Z histórie sú známe okolnosti, pre ktoré sa P. J. Šafárik rozhodol zbierať slovenské ľudové piesne už ako mladý človek roku 1814, neskôr spolu s J. Kollárom.[3] Jeho pietny vzťah k bohatstvu ľudovej slovesnosti spôsobil, že text vydaných piesní má pomerne dobre zachovaný slovenský charakter najmä v lexike, syntaxi a v morfológii. Zásahy vydavateľa nachádzame najmä v prvom zväzku. Tam sú takmer všetky zámenné tvary *ma, sa, ťa* pozmenené na *me(mne), se, te* („nedôslednosti" sú zriedkavé: *sa* s. 122, *ma* s. 121). V druhom zväzku je dokladov na tvary *sa, ťa, ma* omnoho viac (napr. na s. 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 228, 231, 232, 233, 241, 243, 246, 247, 249, 251 atď.). Motivácia striktnejšieho zachovávania pôvodného stavu jazyka ľudových piesní by sa azda dala hľadať v úvodnom slove k druhému zväzku, ktoré je v porovnaní s predhovorom v prvom zväzku viac národne ladené a vyzdvihuje prioritu Slovákov v oblasti ľudovej piesne národov Európy. Napriek tomu, že P. J. Šafárik, ako to podčiarkuje vo svojej monografii venovanej Kollárovmu a Šafárikovmu jazyku Š. Tóbik (1966, s. 25—27), niektoré z piesní nazýva poloľudovými alebo rechtorskými, väčšina z nich môže byť pre nás východiskom pri skúmaní jazyka ľudu. Úpravy zberateľov (boli to prevažne dedinskí učitelia, notári alebo rechtori) sa totiž dotkli jazyka piesní najmä v hláskosloví. Väčšina slov a tvarov v piesňach aj z hláskovej stránky poukazuje na stredoslovenskú provenienciu. Dokazujú to takéto príklady: *ľadníčok* (s. 64)[4], *obluočke* (s. 269), *žajdlí-*

[3] P. J. Šafárik poznal vysokú hodnotu ľudovej piesne, najmä slovanskej už počas štúdií v Kežmarku prostredníctvom Herdera a Goetheho. Na túto okolnosť upozorňuje Š. Tóbik (1966, s. 22) a zo Šafárikovho životopisu spomína, že už v čase kežmarských štúdií P. J. Šafárik zbieral a zapisoval piesne okolitého ľudu a poznával aj ľudové piesne ukrajinské, poľské, srbské. V Jene sa posilnilo Šafárikovo vlastenectvo, ktorého odrazom boli slovakizačné tendencie, prejavujúce sa v básnických prvotinách P. J. Šafárika. V roku 1818 sa potom jeho vlastenectvo spája s jazykovou teóriou J. Kollára, vyplývajúcou z idey slovanskej vzájomnosti, no pri vydávaní ľudových piesní zastáva P. J. Šafárik názor podávať ich tak, ako sa na Slovensku spievajú a vyslovujú, teda po slovensky (Tóbik, 1966, s. 25), lebo do češtiny by ich „bolo ľahko prepísať, ale tým by sa stratilo a zmazalo to, čo práve v nich treba vidieť a ceniť, ich charakter, slovenský ráz". V tom možno vidieť veľkú zásluhu P. J. Šafárika aj pri vzniku štúrovského hnutia. J. Kollár však v názve zbierky a v jej predhovore zostal pri bežnej spisovnej češtine.

[4] Pri príkladoch, ktoré sú uvedené zo skúmanej zbierky ľudových piesní, sa v zátvorke uvádza len číslo strany z Galkovej edície (1988).

čok (s. 117), *počim* (s. 133), *daštička* (s. 144), *nak* (s. 247), *mentiečok* (s. 239), *kvietke, dietke* (s. 234) a pod.; gemerskú provenienciu dokazujú tvary *smo* (s. 227), *čvo* (s. 227); východoslovenskú *trímať* (s. 245), *do chižoch* (s. 152) a pod. Rovnako možno z textov piesní exemplifikovať aj západoslovenský nárečový úzus i kultivovanú kultúrnu západoslovenčinu, ktorou sú napísané texty viacerých, najmä pololudových alebo umelých piesní. Šafárikovmu jazyku alebo jeho názorom na jazyk sa venovali slovenskí jazykovedci a historici. Z výsledkov ich doterajšieho výskumu je pre našu problematiku zaujímavé, že P. J. Šafárik bol za utvorenie takého jazyka, ktorého základom by bola spisovná čeština používaná Slovákmi, ale so slovenskými jazykovými prvkami. Vznikol by tak dorozumievací prostriedok umožňujúci tvoriť diela pre slovenský ľud a zároveň zachovať výmenu literárnych hodnôt medzi Čechmi a Slovákmi (Doruľa, 1989, s. 224—225). Za nezmenený a nefalšovaný jazyk bol však P. J. Šafárik v pamiatkach ľudovej slovesnosti a v tomto zmysle inštruoval aj J. Kollára (porov. aj Tóbik, 1966, s. 87).

2. Lexikografické dielo zachytávajúce historickú slovnú zásobu má svoju špecifickú problematiku, súvisiacu s utváraním historického jazykového povedomia. Upozornil na ňu napr. V. Blanár (1961, 1982). R. Krajčovič (1988 a, b) po rekonštrukcii a jazykovej analýze najstarších miestnych názvov poukazuje na kontinuitu starej slovenskej a praslovanskej lexiky. Pri rekonštrukcii významovej stavby slova v staršej slovenčine sa možno oprieť aj o poznatky získané z diel ľudovej slovesnosti (porov. Doruľa, 1982, 1985). V našej štúdii chceme upozorniť na význam štúdia textov staršej ľudovej piesne pri zaraďovaní slova do systému slovnej zásoby staršej slovenčiny. Pri výskume lexikálnej stránky slovnej zásoby Kollárovej a Šafárikovej zbierky piesní sme postupovali z hľadiska sémaziologického i onomaziologického, to značí, že sledujeme významovú stránku jednotlivých lexém doložených v ľudových piesňach v porovnaní so stavom v pramennej základni HSSJ a venujeme sa i formálnej stránke pomenovaní, a to nielen v apelatívnej, lež i v onomastickej časti slovnej zásoby.

2.1. Apelatívna časť slovnej zásoby ľudových piesní. — Porovnávaním slovnej zásoby staršej slovenčiny so slovnou zásobou Šafárikovej a Kollárovej zbierky sa ukázalo, že texty zbierky obsahujú slová a významy, ktoré v predbernolákovskej slovenčine už nie sú doložené. Ide napr. o časticu *da*, ktorá je podľa V. Machka (1968, s. 109) doložená v slovanských jazykoch vo významoch blízkych ruskej častici *da* vo význame „áno", opytovacej častici vo význame „iste" a zdôrazňujúcej častici vo význame „veru, predsa".

Častica *da* je spracovaná ako heslo v staročeskom slovníku (Gebauer, 1970, s.202), doklady sú však len z jedinej pamiatky v pritakávacom význame. J. Gebauer udáva, že častica *da* sa nachádza aj v slovnej zásobe starej poľštiny, v ruštine a v srbochorvátčine. Pôvod častice je podľa V. Machka (1968, s. 109) v indoeurópčine a jej význam kladie V. Machek do súvislosti so slovenskou časticou *azda, ozda*.V Dejinách slovenského jazyka J. Stanislava (1967, s. 646, 584) je len jeden doklad na časticu *da* zo staršej slovenčiny (zo začiatku 17. stor.) v dotvrdzovacom význame, možno tu však nájsť doklady na predklonné *da-* zo slovenčiny 17.— 18. stor.

J. Stanislav venoval tejto problematike pozornosť v osobitnej štúdii(1968, s. 276—279). Uvádza tu výsledky štúdií A. Meilleta, K. Horáka a V. Vaillanta. Podľa K. Horáka prv ako sa *da* stalo spojkou, bolo čas-

titcou s podobným významom ako častica tak. Ukazovala by na to jej pritakávacia funkcia aj v dnešnej ruštine, v srbochorvátčinea v bulharčine. Z analýzy staroslovienskych textov J. Stanislavovi vychodí, že na praslovanský pôvod ukazuje použitie častice *da* vo význame „nech, aby". Upozorňuje aj na výsledky výskumov A. Vaillanta, ktorý prináša rozsiahly materiál o využití častice, resp. spojky *da* v staroslovienskych textoch. Podľa jeho dokladov sa da používa vo významoch „aby, žeby (želacie); a tak". V staroslovienskych textoch má *da* aj význam podraďovacej spojky *že* a častice *či*. K. Horálek a A. Meillet upozorňujú, že *da* má aj funkciu vedľajšej, nesamostatnej častice, napr. v slovinčine *beži da* = „bež predsa". A. Meillet načrtol vývoj sémantického obsahu a syntaktických funkcií častice a spojky *da*. Podľa neho vývin išiel od významu „tak, takto ≤ áno, hej". Na príkladoch zo staroslovienčiny osvetľuje vznik významu „a tak". J. Stanislav uvádza, že artefakty fungovania *da* ako nesamostatnej častice v slovenčine sú zachované v slovenských nárečiach (*čida, čidali, ada, adaj, akoda, ažda* a pod.). Da sa vo význame pritakávacej častice „hej, áno" používa v slovenských nárečiach v Maďarsku (porov. Király, 1964). J. Stanislav uvádza príklady z textov Timravinho diela, kde sa častica *da* používa v primárnej funkcii v potvrdzovacom a zdôrazňovacom význame *(da ver, da var)*. Doklad na spojku da vo funkcii „aby, žeby" našiel J. Stanislav ešte v Chalupkovej poézii. Toto použitie *da* je podľa J. Stanislava známe z jazyka veľkomoravského obdobia.

V HSSJ I (1991 s. 226) sú doklady na časticu *da* z východoslovenských textov (Bardejov, Spiš, kalvínska tlač) zo 17. a 18. stor. vo význame „asi, približne", no doklad na časticu *da* s modálnym potvrdzovacím či zdôrazňovacím významom v HSSJ nie je.

Príspevkom k doterajšiemu výskumu významovej stavby častice *da* sú doklady, ktoré sme našli v ľudových piesňach. V textoch ľudových piesní Šafárikovej a Kollárovej zbierky je spomenutá častica doložená v dvoch významoch: 1. vyjadruje potvrdzovanie, zdôrazňovanie „ver": *Janíka jali. Jali, da ho jali, na múry vysoké* (s. 271); *ač sa ti krivda deje, da deje, tovarišu mój* (s. 301); 2. funguje ako nesamostatná príklonková (opytovacia) častica, synonymná s časticou *-že*: *pole moje, pole, rozdelenuo v dvoje, v ktorom-da je, v ktorom, potešenia moje?* (s. 286); *povezže nám, povez, Janíčok belavý, kolko-da si prešél vŕškov od Trnavy?* (s. 124); *čakaj-da me milá, verne dúfajíce, ta puojdem pred panov do slávnej stolice* (s. 125). Jazykový charakter dokladov, v ktorých je doložená častica *da*, nie je jednotný. Ide tu o texty, ktoré majú znaky južnostredoslovenských nárečí (*Janíčok, vláske, nemám ich kde ziati, písau, poslau, potešenia, rozdelenuo* a pod.), ale i o texty so znakmi kultivovanej západnej slovenčiny (*ať tu srnu dohoní,... frajerečku, ...som si nenašél* a pod.). Doklady, ktoré sme našli na časticu *da* v ľudových piesňach, najmä tie, ktoré dokumentujú potvrdzovací, zdôrazňovací význam, dokazujú, že v slovenčine sa uchovala kontinuita s najstaršou lexikou od veľkomoravských čias. V slovníku A. Bernoláka (s. 336) sa však naznačuje, že slovo *da* zo slovnej zásoby slovenčiny ustupovalo. A. Bernolák uvádza *da* ako adverbium, opatrené hviezdičkou, čo v lexikografickom jazyku Slovára značí vulgare, i. e. cullinare et barbarum vocabulum, teda okrajové, ľudové slovo; nedokumentuje ho nijakým spojením, dáva len odkaz na heslo *ba* s významami, synonymnými so slovami „áno, totižto, ba veru, ba že".

V súčasných slovenských nárečiach sa *da, das* zachovalo aj na východnom Slovensku (Atlas slovenského jazyka, 1984, s. 171), najmä *das* je zachované vo väčšine východoslovenských nárečí. V Slovníku slovenských nárečí (rukopis v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra) v hesle *da* nachádzame tri významy 1. asi, okolo (doložené z Gemera a východného Slovenska), 2. zosilnený súhlas, áno (z M. Kameňa), 3. zdôraznenie, veru (z obcí Bošany a Čelovce). Význam východoslovenského *da, das* „asi" je najbližší významu častice *azda* a predklonnej častice *da-:dajeden, dačí, dakus, dačo*.

Hoci doklady častice *da* nájdené v piesňach nebude možné uviesť v dokladovom HSSJ, možno ich využiť pri výskume historickej lexiky.

2.2. Pri práci s pramennou základňou HSSJ možno síce zistiť (často aj podľa frekvencie dokladov) podľa sledovania vývinovej perspektívy slova, a to konfrontáciou s nárečiami alebo napr. so slovníkom A. Bernoláka, ktoré z lexém boli v staršej slovenčine domáce a častejšie používané v živom jazyku, často však nemožno celkom presne vymedziť, ktoré zo synoným bolo frekventovanejšie v živej hovorenej reči. Konfrontácia s jazykom ľudových piesní môže potvrdiť predpoklady o výskyte lexémy alebo môže presnejšie ukázať, ktorá z lexém bola v živej reči bežná. Možno to dokázať na príkladoch z názvov liečiteľov v staršej slovenčine. V HSSJ sa na označenie liečiteľa bez univerzitného vzdelania používal celý rad synoným: *lekár, hojec, chirurg, ranár, felčiar, barbier, bradier, bradyholec, lazobník* a ľudoví liečitelia sa označovali aj výrazmi *korenár, zelinkár, dryáčnik, olejkár* a ďalšími aj dvojslovnými pomenovaniami (Krasnovská, 1987, s. 71—81). Ešte v 16. stor. boli v synonymickom vzťahu lexémy *lazobník* a *barbier*, no neskôr slovo *lazobník* začalo zo slovnej zásoby ustupovať. A. Bernolák (1825—1827, s. 1132) ho vo svojom slovníku označil za bohemizmus a odporúčal ho nahradiť slovom *kúpeľník*. Aj spracovanie v HSSJ naznačuje, že najfrekventovanejšia bola lexéma *barbier* (porov. aj slovotvorné hniezdo HSSJ, s. 112) a doklady z ľudových piesní tento fakt potvrdzujú. Na označenie liečiteľa sme v ľudových piesňach našli len doklad *barbier: ani tak nehorí svieca barbierovi, jako dievča horí proti frajerovi* (s. 65); *kdo te rubal, nech ta hojí, nech te vede k barbierovi; nemá barbier takej masti, čo zahojí moje kosti* (s. 54). Okrem týchto dokladov rozšírenosť substantíva *barbier* v staršej slovenčine potvrdzuje aj častý výskyt priezviska *Barbier* známeho aj v súčasnosti.

2.3. Určiť mieru ustálenosti frazeologizmu v staršej slovenčine býva problematické (porov. Skladaná, 1989, 1993). V starších textoch sa totiž nachádzajú varianty frazeologických spojení, časté sú aktualizované frazeologizmy. Texty ľudovej slovesnosti môžu potvrdiť alebo určiť mieru ich ustálenosti. V ľudových piesňach skúmanej zbierky nachádzame aj veľký počet ustálených alebo aktualizovaných autorských prirovnaní. Vďaka diachronickému prístupu možno v dokladoch odlíšiť ustálené prirovnania od tých, ktoré si utvoril sám autor. Napríklad: *to tarčianske pole, rovnie jako grešla, po ňom sa prechodí moja biela duša. Keresturskie pole, rovnie jako peták, po ňom sa prechodí muoj milý neborák* (s. 85). Ide tu o prirovnania, pri ktorých možno aj na základe porovnania s historickým materiálom predpokladať ustálenosť. V HSSJ i v súčasných slovníkoch slovenčiny sú známe frazeologizmy so semémou alebo lexémou „peniaz" (napr. *nemá rozumu ani za päták* — SSJ III, 1963, s. 47). K ustáleným prirovnaniam v textoch ľudovej piesne možno zarátať spojenia: *umokol som jako myš (s. 55); mala som frajera jako hus bielyho* (s. 79); *moje srdce zarmúceno jako ten kameň* (s. 298); *bo ja mlada jak jahoda* (s. 137); *ked sa my minieme, minie sa celý svet, jakoby odpadol z červenej ruži kvet* (s. 83); *červená jako malina* (s. 64). Okrem ustálených prirovnaní sa v ľudových piesňach nachádzajú autorské prirovnania typu *moja dobrá vuola jen jmeno nechala jak trnavska škola* (s. 107), ktoré sú typické pre umelecký prejav. Prirovnanie je aktualizované, vzniklo asi v čase, keď ešte autor tejto umelej piesne mohol mať v živej pamäti zru-

šenie trnavskej univerzity. Vznik textu piesne možno teda podľa prirovnania klásť do obdobia od zrušenia univerzity po obdobie vzniku zbierky ľudových piesní, teda do rokov 1777 až po roky 1823 a 1827. Spomenuté prirovnanie je síce okazionalizmus, dá sa však podľa neho určiť čas vzniku piesne, možno i jej neľudový pôvod, a to sú dôležité zistenia pri posudzovaní jazykovej stránky textu piesne.

2.4. Na poznanie jazyka v expresívnej oblasti slovnej zásoby poskytujú ľudové piesne bohatší materiál ako pramenná základňa HSSJ, v ktorej sa napr. deminutíva vyskytujú zriedkavejšie. Najčastejšie sa deminutíva vyskytujú v súkromej korešpondencii rodinného charakteru, v priamych súdnych výpovediach svedkov, v kázňovej literatúre, v umeleckých dielach najmä z 18. stor., v malej miere aj v rukopisných slovníkoch. Bohatstvo deminutív vyskytujúcich sa v skúmanej zbierke piesní nám odhaľuje živý jazyk ľudu, ktorý si pomocou melioratív, deminutív mohol idealizovať skutočnosť alebo vyjadrovať svoje postoje k okoliu. Napríklad *holubička* (s. 72), *krídelečko* (s. 71), *lastovienka* (s. 71 — HSSJ 0), *mamočičko* (s. 81 — HSSJ 0), *pacholátko* (s. 72), *vodička* (s. 52), *majoránik* (s. 54 — HSSJ 0), *trávička* (s. 49), *pierce* (s. 49), *ružička* (s. 48), *čižmičky* (s. 47), *podkovičky* (s. 46), *koníčke* (s. 46 — HSSJ 0), *kvietky-dietky* (s. 45), *holbička* (s. 63), *zlatušký* (s. 62 — HSSJ 0), *novinečka* (s. 58) a pod.

3. Propriálna časť slovnej zásoby ľudových piesní. — V zbierke nájdeme osobné mená, zemepisné a iné názvy, napr. etnonymá, mená zámkov, hradov, z osobných mien najmä krstné mená, menej sú doložené úradné rodinné mená — priezviská.

3.1. Inventár krstných mien použitých v zbierke potvrdzuje doteraz zistené fakty o frekventovanosti krstných mien v staršej slovenčine. Zo ženských krstných mien je najčastejšie doložené meno *Anna* v hypokoristických variantoch *Anička, Anča, Hanička.* Podoba *Ančica* pravdepodobne vznikla analogicky, aby sa rýmovala so slovom *žinčica*, lebo toto hypokoristikum nie je v slovenčine bežne známe. Kým v historických zápisoch sa neutrálna podoba *Anna* vyskytuje pomerne často (porov. kartotéka vlastných mien v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV), v piesňach sa vyskytuje zriedka, len v dvoch prípadoch v balade Zakliata dcéra (s. 209); tu mohol ovplyvniť podobu krstného mena vážny tón textu balady, takže základná podoba mena má implicitne konotačný štylistický príznak smútku, vážnosti (porov. Blanár — Matejčík, 1978; Stašková, 1983, s. 165—168; Kriššáková, 1976; Krasnovská, 1972). V druhom prípade sa základná podoba *Anna* vyskytuje v spojení s etnickým určením nositeľky: *Anna, Anna, Židovkyňa*, čo rovnako potvrdzuje výnimočnosť použitia neutrálnej podoby krstného mena. Rôznorodé sú varianty mena *Katarína — Katka, Kačenka, Katarína, Katuša.* Za veľmi láskavú, melioratívnu možno pokladať podobu *Katarienča*, ktorú sme nenašli v kartotéke starších mien v Jazykovednom ústave. Hypokoristické podoby *Dorka* a *Johanka* boli na Slovensku v období 17. a 18. stor. časté (porov. Majtánová, 1968; Horváth, 1968; Habovštiaková, 1980; kartotéka starších osobných mien v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV). Pravdepodobne sa pokladali za základné podoby, nie za hypokoristiká. Rovnakú frekvenciu majú v piesňach mená *Mária, Zuzana* doložené v hypokoristických variantoch *Mariška, Marča, Mariena, Marina, Zuzička, Zuzanka* (hypokoristiká *Mariška, Marča, Zuzička* sme v kartotéke vlastných mien nenašli).

Mužské krstné mená zväčša nie sú zastúpené v základných podobách — *Ján, Juraj, Jakub, Martin, Matúš, Pavel, Tomáš*. Ich výskyt v piesňach zodpovedá inventáru krstných mien, doložených v staršej slovenčine (Majtánová, 1968; Habovštiaková, 1980). V neutrálnej podobe sú doložené len mená *Ján, Matúš* (v piesni *Jane, Jane, Vajane*, s. 317) a *Tomáš*. Podoby *Ďuríčko, Jakubko, Martinko, Matúšek* sa v kartotéke starších osobných mien nenachádzajú.

Priezviská sa v textoch ľudových piesní vyskytujú len veľmi zriedka. V spojení *Zemanovu Katušu* (s. 276) ide najskôr len o vyjadrenie posesívneho vzťahu, náležitosti k otcovi, k rodine. Slovotvorná motivácia rodinných mien či priezvisk bola vlastne do uzákonenia úradnej pomenúvacej sústavy (často však aj po uzákonení) ešte priezračná, živá.

Ako vidieť, v ľudových piesňach sa častejšie vyskytujú hypokoristické, zvyčajne deminutívne podoby krstných mien so štylistickým zámerom precítene vyjadriť zidealizovaný príbeh, melioratívne opísať istú skutočnosť. Žáner ľudovej piesne nám odhaľuje emotívne podfarbenú slovnú zásobu, ktorá bola súčasťou živej reči v staršom období slovenčiny. Ľudová pieseň je forma, v ktorej si každé spoločenstvo utvára určitý obraz o sebe a o svojej kultúre, obsahuje pravdivé, ale často i pravde odporujúce informácie (Krekovičová, 1989, s. 26). Tento ideálny obraz je vyjadrený nielen ľubozvučnou tóninou, obsahom textu, ale v neposlednom rade aj formálnymi jazykovými prostriedkami (expresívnosť, vyjadrená slovotvorbou deminutív a pod.).

3.2. Názvy obcí a miest. — V textoch ľudových piesní sa pomerne často vyskytujú názvy lokalít z územia, ktoré zodpovedalo vtedajšiemu štátoprávnemu usporiadaniu krajín v Európe. Preto sa v textoch piesní spomínajú názvy obcí a miest, ležiacich na území dnešného Slovenska, Česka, Maďarska, Juhoslávie a Rumunska. Do piesní sa zvyčajne dostali tie mená miest a obcí, v ktorých žili Slováci alebo ktoré boli pre Slovákov inak historicky významné[5], napr. *Kečkemét* — župné mesto v strednom Maďarsku, v Uhorsku bolo významným hospodárskym centrom, boli tu jarmoky, na ktoré chodili aj Slováci. V zbierke je skupina piesní, v ktorých sa vyskytujú miestne názvy slovenských dedín, ležiacich dnes na území Maďarska. J. Korabinský a E. Fényes ich pokladajú vo svojich lexikónoch za slovenské obce. Ide o názvy *Eďháza, Kerestúr, Tarča, Kiškörös* (s. 82, 83, 85): *to tarčianskke pole rovnie jako grešla, po ňom sa prechodí moja biela duša. Keresturskie pole, rovnie ako peták, po ňom sa prechodí muoj milý neborák* (s. 82); *keď si já zaspievám v kerestúrskom poli, muoj hlas se uderí na tarčianske zvony* (s. 83). Vzdialenosť, odlúčenosť od rodnej obce možno zacítiť v piesni, kde sa lokalizáciou naznačuje cudzosť prostredia: *spievala bych hlasom, nesom v poli našom, pole je eďházko, dievča kiš — körösko* (s. 242).[6]

[5] Z názvov veľkých cudzích miest sa v textoch vyskytujú *Temešvár* a *Belehrad*. *Temešvár* (dnes mesto v Rumunsku) bol v Uhorsku známy víťazstvom nad Turkami v r. 1716. Na počesť víťazstva nad Turkami boli menom *Temešvár* nazvané aj tri osady v Čechách (Lutterer — Kropáček — Huňáček, 1976, s. 267). Názov mesta *Belehrad* sa dostal do ľudových piesní preto, že mesto bolo v pohraničí Turkov a oslobodilo sa v r. 1806. Obyvatelia Belehradu mohli s naším územím nadobudnúť kontakt najmä pri útekoch Belehradčanov pred Turkami.

3.3. Zaujímavé sú doklady s výskytom názvov cudzích krajín. Pomocou názvov *Arábia, Sibéria* (teda názvov veľmi vzdialených krajín) chce autor vyjadriť hĺbku a veľkosť svojej túžby po láske: *težko tomu sýkorovi, čo pod vodou pluje, ješte težšie šuhajkovi, čo takú miluje, ktorá jeho nechce....A tak musím v Arábii s pelikánem túžiti, jako v pustej Sibérii v samotnosti živ byť* (s. 106). Z textu jasne vyplýva, že ide o umelú pieseň, ktorú zložil vzdelanec, informovaný o vlastnostiach pelikána a o Sibíri ako o zemi vyhnanstva. Aj jazyk piesne má neľudový bohemizujúci charakter.

3.4. Z etnoným si pozornosť zasluhuje výskyt mena *Uhri*, ktoré v kontexte označovalo Maďarov: *nepuojdem já horou, bojím sa já Uhrov, že čiernie oči mám, vzali by ma sebou* (s. 78). Na príkladoch z výskytu vlastných mien v zbierke piesní vidieť, že texty piesní sa dajú lokalizovať aj podľa repertoáru názvov obcí (je to v prevažnej miere južné stredné Slovensko, piesne zo slovenských obcí v dnešnom Maďarsku). Tieto zistenia pomáhajú identifikovať jazyk neumelých piesní, ktorý má nárečový charakter z príslušnej oblasti.

4. Záver. Z konfrontácie slovnej zásoby staršej slovenčiny so slovnou zásobou ľudových piesní v zbierke P. J. Šafárika a J. Kollára vyplynuli poznatky, ktoré možno využiť pri ďalšom výskume diel ľudovej slovesnosti:

4.1. V piesňach sa nachádzajú staré lexémy zriedkavo doložené alebo nedoložené v pramennej základni HSSJ.

4.2. Kontexty piesní odhaľujú dynamický vývoj slovnej zásoby; konfrontáciou so slovnou zásobou v HSSJ možno určiť, ktoré lexémy tvorili centrálne a ktoré okrajové prvky slovnej zásoby živého hovoreného jazyka, ktoré z lexém mali knižný charakter.

4.3. Možno v nich nájsť motiváciu tvorby frazeologických jednotiek, diachronickým porovnávaním overiť mieru ich ustálenosti.

4.4. V jazyku ľudových piesní sa dajú zistiť mnohé slovotvorné postupy a expresívne možnosti a schopnosti živého hovoreného jazyka.

Literatúra

BERNOLÁK, A.: Slowár slowenskí, česko—latinsko—ňemecko—uherskí. Zv. 1—6. Typis et sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae. Budae 1825—1827.

BLANÁR, V.: Zo slovenskej historickej lexikológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961. 335 s.

BLANÁR, V. Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka. In: Jazykovedné štúdie. 17. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1982, s. 25—38.

BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1984. 208 s.

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 411 s.

DORUĽA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava, Veda 1977. 134 s.

[6] Významné sú niektoré miestne názvy, ako napr. názov obce *Luboreč* v Novohrade v piesni *Ver mne v Luboreči velo krivdy robia* (s. 43). Pieseň s výskytom mena *Luboreč* sa do zbierky nedostala náhodne. V obci sa narodil Ján Benedikti-Blahoslav, zberateľ ľudových piesní, spolupracovník P. J. Šafárika a J. Kollára (VSO s. 186), ktorého J. Kollár spomína v úvodnom slove ako spoluzberateľa. VSO = Vlastivedný slovník obcí na Slovensku.

DORUĽA, J.: Význam Slovenských povestí pre výskum slovenskej lexiky. In: Slovenský národopis, *30*, 1982, s. 92—97.

DORUĽA, J.: Naša kňahňa domov tiahne. Kultúra slova, *19*, 1985, s. 264—267.

DORUĽA, J.: Gavlovičov jazyk v dobovom kontexte. In: Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry. Zost. I. Sedlák. Martin, Matica slovenská 1989, s. 159—171.

FÉNYES, E.: Magyarország geographiai szótára. Zv. 1.—2. Nyomtatott Kozma Vazulnál, 1851. 350 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Frekvencia a motivácia výberu rodných mien na Slovensku v minulosti a v súčasnosti. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. Zost. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 305—314.

HORVÁTH, P.: Diskusný príspevok. In: I. slovenská onomastická konferencia. Red. V. Blanár — M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1968, s. 54—60.

KIRÁLY, P.: Formy prisviedčania v slovenských nárečiach v Maďarsku. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. Bratislava, Filozofická fakulta UK 1964, s. 125.

KOLLÁR, J. — ŠAFÁRIK, P.: Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku. Na vydanie pripravil J. Galko. Bratislava, Tatran 1988. 377 s.

KORABINSKÝ, J., M.: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg 1786. 858 s. + register.

KRAJČOVIČ, R. (1988 a): O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky I. Slovenská reč, *53*, 1988, s. 259—269.

KRAJČOVIČ, R. (1988 b): O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky II. Slovenská reč, *53*, 1988, s. 321—328.

KRASNOVSKÁ, E.: Slová *barbier, lazobník, kúpeľník* v slovnej zásobe predspisovnej slovenčiny. In: Balneologický spravodajca 1987. Red. J. Koutný. Balneohistoria Slovaca 26. Bratislava, Alfa 1987, s. 71—81.

KRASNOVSKÁ, E.: O jazyku tzv. kurensov z rokov 1784—1789. In: Jazykovedné štúdie. 17. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1982, s. 39—59.

KREKOVIČOVÁ, E.: O živote folklóru v súčasnosti. Ľudová pieseň. Bratislava, Národopisný ústav SAV 1989. 324 s.

KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Živé mená v goralskej oblasti na Spiši. In: Nové obzory. 17. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1976, s. 345—386.

LUTTERER, I. — KROPÁČEK, L. — HUŇÁČEK, V.: Původ zeměpisných jmen. Praha, Mladá fronta 1976. 300 s.

LUTTERER, I. — MAJTÁN, M. — ŠRÁMEK, R.: Zeměpisná jména Československa. Praha, Mladá fronta 1982. 373 s.

MAJTÁN, M.: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972. 667 s.

MAJTÁNOVÁ, M.: K problematike inventára a frekvencie krstných mien na Slovensku v 18. storočí. In: I. slovenská onomastická konferencia. Red. V. Blanár — M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1968, s. 54—60.

MISTRÍK, J.: Z kvantitatívneho výskumu slovanskej ľudovej piesne. Slavica Slovaca, *3*, 1968, s. 241—245.

PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Zv. 1. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 132 s.

SKLADANÁ, J.: Frazeologický fond slovenčiny v predkodifikačnom období. Bratislava, Veda 1993. 176 s.

STANISLAV, J.: Častica a spojka *da* v slovenčine. Slavica Slovaca, *3*, 1968, s. 276—279.

STAŠKOVÁ, A.: Vlastné mená vo východoslovenských ľudových piesňach. In: Onomastika jako společenská věda. Red. V. Blanár — M. Majtán. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 165—168.

TÓBIK, Š.: Šafárikov a Kollárov jazyk. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 157 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1—3. Bratislava, Veda 1977—1978.

Milan Majtán

ZO STARŠEJ SLOVENSKEJ ZOONYMIE
(Mená kráv zo začiatku 18. storočia)

Zoonymá sú vlastné mená zvierat (porov. Svoboda, 1973; Osnoven sistem, 1983; Podoľskaja, 1988).

Zoonymami sa pomenúvajú domáce zvieratá (kravy, voly, kone, psy, mačky a i.), v mestskom prostredí aj doma chované exotické a iné zvieratá (papagáje, andulky, korytnačky, škrečky a i.), zvieratá vo väčších chovoch, oborách, chovných a šľachtiteľských staniciach, čistokrvné a plemenné zvieratá s rodokmeňom, dostihové kone, zvieratá v zoologických záhradách, cirkusových zverincoch a pod.

Z hľadiska klasifikácie vlastných mien zoonymá patria medzi vlastné mená živých bytostí (bionymá), možno ich členiť ďalej podľa druhu zvierat, ktoré sa nimi pomenúvajú, pretože každá takáto skupina zooným má aj vlastnú špecifickú problematiku z hľadiska motivácie, pomenúvania i z hľadiska jazykovej výstavby. Iné zákonitosti platia pritom v obciach dedinského typu, iné v mestskom prostredí a celkom iné vo väčších chovoch a v zoologických záhradách.

Donedávna bola živá diskusia, či mená domácich zvierat patria medzi vlastné mená, alebo ide o osobitnú skupinu označení podľa sfarbenia alebo podľa nejakej inej vlastnosti. Samozrejme, slovami *strakuľa, strakuša* či *stračena* možno nazvať každú strakatú kravu, ale strakatá krava môže mať rovnako dobre jedno z mien *Strakuľa, Strakuša, Stračena,* ako aj niektoré z mien *Behuľa, Skočena, Rohaňa, Ponduľa, Soboňa* alebo nejaké iné, motivované inou vlastnosťou, ako je strakaté sfarbenie srsti, teda napr. aj časom narodenia, otelenia alebo kúpy, menom majiteľa, predchádzajúceho majiteľa a pod.

Pri interpretácii výsledkov dialektologického a onomastického výskumu by nemalo teda dochádzať k nedorozumeniam. Dialektológ sa pri terénnom výskume pýta: *Ako sa nazýva krava sivej farby? Ako sa nazýva krava bez rohov?* Dostáva odpovede: *sivka, sivaňa, sivoša, sivuľa; šuta, šutaňa* a pod. Onomastik sa pýta: *Ako sa nazýva (menuje) t á t o krava?* Dostáva odpovede typu: *Sivka, Sivaňa, Šutaňa* a pod. Dialektológ dostáva odpoveďou typové apelatívne označenie kravy so sivou srsťou, kravy bez rohov a pod., onomastik pomenovanie, meno konkrétnej kravy. V tom spočívajú rozdiely v hodnotení a v interpretácii materiálu získaného dialektologickým a onomastickým výskumom. Je to pochopiteľné, a rozdielne sú aj výsledky: na jednej strane všeobecná i špeciálna nárečová zoologická nomenklatúra a terminológia, ľudové zoologické názvoslovie, na druhej strane zvieracie vlastné mená, zoonymá, zoonymia.

Napokon treba ešte zdôrazniť, že termín zoonymum nemožno používať na označovanie apelatívnych označení živočíchov (zvierat), ako sú *krava, kôň, vlk, jež, sokol, vrana, kavka, komár, blcha* a pod.

Slovanská onomastika začína už venovať zoonymám náležitú pozornosť[1]. V slovenskej onomastike je záujem o poznávanie a výskum zoonymie zatiaľ menší. V rokoch

1961—1966 K. Palkovič zisťoval mená domácich zvierat dotazníkovou metódou v stovke slovenských obcí a výsledok veľmi stručne publikoval v dvoch štúdiách (1968; 1969). Až v ostatnom čase sa ukázali dva príspevky Ľ. Králika, jeden o zoonymách *Bodrík* a *Sáva* (1993 a), druhý širšie koncipovaný o výklade psích mien pochádzajúcich z hydroným (1993 b). V nárečových monografiách a slovníkoch sa s menami domácich zvierat (koní, volov, kráv, psov, mačiek a i.) stretávame iba zriedka.

S menami kráv sa vo väčšom rozsahu možno stretnúť v dvoch starších slovníkoch, v rukopisnom nárečovom slovníku bošáckeho nárečia (neďaleko od Trenčína) od Ľ. V. Riznera z roku 1913[2] a v staršom Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí od K. Kálala a M. Kálala z roku 1923[3]. Autori druhého slovníka použili aj mená zo starších slovenských slovníkov a iných prameňov. Zvieracie mená sa tu píšu s malými začiatočnými písmenami. Riznerov slovník uvádza dovedna 44, Kálalov dovedna 46 mien, K. Palkovič zo sto obcí nazbieral 141 mien kráv (niektoré s viacerými hláskovými variantmi)[4].

---

[1] Z poľskej onomastickej literatúry porov. napr. H. Górnowicz, Zawołania zwierząt domowych w Sztumskiem. Osiągnięcia i postulaty w dziedzinie badań zoonomastycznych w Polsce. Onomastica, *5*, 1959, s. 451—462; P. Galas, Nazwy krów z przyrostkiem *-ula* w powiecie bocheńskim. In: Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki. Wrocław—Warszawa—Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1968, s. 85—90; S. Warchoł, Nazwy własne krów w kilku zabytkach rękopiśmiennych małopolskich z końca XVII i XVIII wieku. Onomastica, *7*, 1961, s. 237—351; J. Bubak, Nazwy zwierząt domowych z terenu Sądecczyzny w dokumencie z końca XVII wieku. Rocznik Sądecki, *15/16*, 1974—1977 (1979), s. 391—403; P. Zwoliński, Mesto zoonimov v onomastike. Onoma, *22*, 1978, s. 491—495 a i.

Z českej onomastickej literatúry: S. Utěšený, Vlastní jména osob a zvířat u Čechů na jihu rumunského Banátu. Naše řeč, *47*, 1964, s. 208—216; J. Spal, Jména našich psů a koček. Zprávy Kruhu přátel českého jazyka, 1965, leden, s. 11—17; výťah v Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *7*, 1966, s. 146—148; G. Hofmann, Jména krav na Merklínsku 1776. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *8*, 1967, s. 109—113; J. Hasmanová, Jména koní v západních Čechách. Onomastický zpravodaj, *28*, 1987, s. 121—122.

Z oblasti východoslovanských jazykov: P. T. Porotnikov, Iz uraľskoj zoonimii. In: Vostočnoslavianskaja onomastika. Red. A. V. Superanskaja. Moskva, Nauka 1972, s. 210—250; V. I. Mokijenko — O. I. Foňakova, [illegible] 1976, s. 317—322; O. I. Foňakova, K semantičeskoi strukture pskovskich zoonimov. In: Pskovskie govory. Leningrad 1979, s. 38—44; P. Ju. Namitokova, Aspekty izučenija zoonimov. In: Onomastika Kavkaza. Red. T. A. Guriev. Ordžonikidze 1980, s. 167—170 a i.

Z oblasti južnoslovanských jazykov: B. Lindert, Przyrostki służące do tworzenia nazw zwierząt domowych na terenie Serbii i Chorwacji. In: Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. T. 9. Warszawa 1970, s. 235—242; W. Budziszewska, Z bułgarskich imion własnych zwierząt domowych. In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 5. Warszawa 1978, s. 464—468

[2] Ľ. V. Rizner, Dialektický slovník bošácky. (Rukopis z roku 1913.) 949 s.: *barvena, belena, bosaňa, bosula* 's bielymi nohami', *brezula* 's bielym chrbtom', *brnuša, brytka, brydka, bystrena, cifrena, cigaňa, cila, cvrkaňa, černula, černuša, gizela, hvezdula, chovaňa, chytrena, jahoda, kaučena, krasula, kropena, kvetula, liguša, lysaňa, malena, ordoša, pryncka, pryncula, rejkuša, rohaňa, roškula, rožkula, ružena, ryšaňa, siklena, sivaňa, srnula, stračena, tarčena, trtana, trtula* 'chudá', *zorena*.

[3] K. Kálal a M. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nárečí, Banská Bystrica 1923. 1112 *s*. Uvádzajú sa tam mená kráv: *barnuša, belaňa, belena, belucha, beluša, bočena, boduňa, brna, brnoša, brnuľa, brnuša, brunoša, cicuľa, černucha, černuľa, černuša, červenucha, čúda, javora, kvetuľa, lysaňa, plavka, plavoša, ponduľa, rohuľa, rohuša, ružana, ružena, rykuľa, rysuľa, ryšaňa, ryšava, ryška, ryzka, ryžka, siklena, sivaňa, sivka, sivuľa, sobona, srnuša, strakuľa, strakuša, strcuľa, strkula, tarkuľa*.

V porovnaní s týmito údajmi sú ozaj výnimočnými prameňmi inventáre Trenčianskeho panstva z rokov 1713[5] a 1720[6], kde v prvom z nich v štyroch a v druhom v piatich panských majeroch (v Dubnici nad Váhom — Du, v Dolnej Súči — DS, v Hornej Súči — HS, v Nemšovej — Ne, v Trenčianskej Turnej — TT) je pomenovaných dovedna 229 kráv, a to 83 rozličnými menami.

	Du	DS	HS	Ne	TT	spolu
1713	14	30	—	36	10	90
1720	31	24	12	33	39	139

Mená kráv

B a r d e n a [?] (1) — *Bardyena* sywa 1720 TT

B a r ň a [*barnavý* 'tmavohnedý'] (1) — *Barnya* brnasta 1720 TT

B e h u ľ a [*behať*] (5) — *Behula* plawa, lisa, pod bruchom bgela 1713 Du; *Behula* czerwena, lisa, pod bruch[om] stra[ka]ta 1713 Ne; *Behula* 1713 TT; *Behula* červeno_brnasta 1720 DS; *Behula* plawa, lisawa 1720 Ne

B e l a ň a [*biely, belavý*] (5) — *Belanya* bgela kropawim krkom 1713 Du; *Belanya* bgela, po_czerweno_strakawa, czerwenimi ussim[a] 1713 Ne; *Belana* bgela, po_czerno_strakata, czerwenimj ussima 1713 DS; *Belanya* z perastu hlawu 1720 Du; *Belanya* byela 1720 TT

B o b e n a [*bôb, bob*] (2) — *Bobena* czgerna, pod bruchom bgela 1720 DS; *Bobena* po bokoch červeno_hnyeda, hore a dolu byela 1720 HS

B o č e n a [*bok*] (1) — *Boczena* belo_boka, krky a križe brnyawe 1713 Du

B r e z u l a [*breza*, teda 'ako brezový kmeň, strakatá'] (4) — *Brezula* czerno_boka, po chrbte a pod bruchom bgela, strakawimi krizmy 1713 DS; *Brezula* czernoboka, po chrbte a pod bruchom bgela 1713 DS; *Brezula* červena, po chrbtye byela 1720 DS; *Brezula* červeno_boka, po chrbte a pod bruchom byela 1720 HS

B r ň u š a [*brňavý, brňastý* 'tmavohnedý'] (4) — *Brnussa* sama brnjawa 1713 Ne; *Brnussa* tisawa, pod bruchom bgela 1713 DS; *Brnussa* 1713 TT; *Brnussa* brnyasta 1720 TT

B r o d e n a [*brodiť*] (4) — *Brogyena* czerwena, po chrbte strakata 1713 Ne; *Brodyena* červeno_perasta 1720 Du; *Brodyena* krkom brnyastym 1720 TT; *Brodena* červena, pod bruchom byela 1720 Ne

[4] K. Palkovič, Slovenské nárečové mená domácich zvierat. In: Agrikultúra, *8*, 1969, s. 171—172: *Anča, Araňa, Babuša, Becena, Becina, Becka, Bečka, Bela, Belaňa, Belena, Belina, Beluša, Bystroša, Bobena, Bobuľa, Boca, Borča, Borgula, Bosorka, Brnoša, Brnuša, Brezaja, Brezuľa, Cibuľa, Cifra, Cifrena, Cigana, Cigánka, Cinda, Citrona, Černula, Dajka, Dora, Etela, Faka, Fajala, Fijala, Faťola, Fazuľa, Hermina, Hoľba, Hvezduľa, Chovana, Iboľa, Irena, Jahoda, Jela, Jolana, Kajlavá, Kalina, Keša, Kešaňa, Kešena, Kešuľa, Kitrena, Kontesa, Kozina, Kozma, Krapena, Krasuľa, Kropena, Kveta, Kvetaňa, Kvetuľa, Kvetoša, Kvetuša, Lampa, Lida, Liguša, Linda, Líza, Lysa, Lysaňa, Lysena, Lysina, Lyska, Malena, Malina, Maloša, Manca, Manduľa, Marcela, Margita, Mariša, Mergeša, Merka, Mica, Mlezňa, Okula, Pepa, Perla, Piroša, Pivoňa, Plavena, Plavuša, Ponduľa, Raška, Rejka, Rejkuľa, Rezeda, Rifka, Rohaňa, Rohuša, Roška, Róža, Ruža, Ružaňa, Ružena, Ružoňa, Rybena, Rysuľa, Ryša, Ryška, Sejka, Soboňa, Srna, Stará, Stračena, Straka, Strakuľa, Strakuša, Streduľa, Šarga, Šekla, Široňa, Šusterka, Švajcera, Tarča, Tarčena, Tarčuľa, Tarka, Tereza, Tirola, Travena, Trnka, Viola, Zuza, Žemľa, Žluka, Žofa, Žofka.*

[5] Inventar panstwy Trenčzanskeho na rok 1713. — Rukopis v Štátnom oblastnom archíve v Bytči, fond Illešházy Trenčín — Prefekt, škat. 21, č. inv. 39, fotokópie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV (144 s.); mená kráv na s. 13, 59—60, 73—74, 81.

[6] Inventar panstwy Trenčzanskeho na rok 1720. — Rukopis v súkromnom vlastníctve, fotokópie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV (178 s.); mená kráv na s. 12—13, 79, 130, 138, 157—158.

B u d e n a [*budiť*] (1) — *Bugyena* sama siwa 1713 Ne

B u j a ň a [*bujný, bujarý*] (2) — *Buganya* 1713 TT; *Buganya* krkom brnyastym 1720 TT

Č e r n a ň a [*čierny*] (5) — *Czernanja* sama czerna 1713 Ne; *Čzernanya* sama czerna 1713 DS; *Černanya* čyerna 1720 Du; *Čzernana* sama černa 1720 DS; *Čzernana* čgerna 1720 Ne

Č u n k a [*čuňa* (z maď.) 'škaredý, mrzký'] (2) — *Czunka* 1713 TT; *Čzunka* brnyasta 1720 TT

D a r u l a [*Darina* alebo *darovať*, teda 'darovaná' *?*] (2) — *Darula* sama hnyeda 1713 DS; *Darula* sywa 1720 TT

Ď a t l e n a [*ďateľ*, teda 'sfarbená ako ďateľ, strakatá'*?*] (2) — *Gyatlena* bgela, po_czerno placzana, lisa 1713 DS; *Dyatlena* krkom plavym, boky pak byele 1720 Du

F i a l a [*fiala, fialka*] (3) — *Figala* czerna, strakava, lisa 1713 DS; *Fyala* nabrnyasta 1720 TT; *Fyala* čgerna, pod bruchom bgela 1720 Ne

H a n u š a [*Hana*, meno podľa osobného mena] (1) — *Hanussa* sywa 1720 TT

H l a d e n a [*hladký* alebo *hladiť* ?] (1) — *Hlagyena* czerwena, lisa, pod bruchom malo bgela 1713 DS

H l a s e n a [*hlas*] (5) — *Hlasena* belasta, plawa 1713 Du; *Hlasena* czerna, lisa, malo pod bruchom bgela 1713 Ne; *Hlasena* hnjedoboka, po chrbte a pod bruchom bgela 1713 DS; *Hlasena* sywa 1720 TT; *Hlasena* černa 1720 DS; *Hlasena* čgerna a pod bruchom byela 1720 Ne

H n e d u l a [*hnedý*] (3) — *Hnyedula* hneda, lisa 1713 Ne; *Hnyedula* sama hnyeda, na slabine bgela 1713 DS; *Hnedula* hnedasta 1720 Ne

H v e z d u l a [*hviezda* 'lysina'] (5) — *Hvezdula* brnyawa, malo lisa 1713 Du; *Hvezdula* plawa, lisa, malo pod bruchom bgela 1713 Ne; *Hvezdula* czerwena, malo lisa, pod bruchom bgela 1713 DS; *Hwezdula* čgerna 1720 HS; *Hwezdula* červena 1720 Ne

C h o v a ň a [*chovať*] (6) — *Chowanya* czerwena, po krizoch a po lopatkach bgela, lisa 1713 DS; *Chovanya* 1713 TT; *Chowanya* hnyeda 1720 Du; *Chowanya* krkom brnastym 1720 TT; *Chowana* červenasta 1720 DS; *Chowana* hnedasta 1720 Ne

C h y t r e n a [*chytrý* 'šikovný'] (1) — *Chitrena* sama czerwena 1713 DS

J a h o d a [*jahoda*, teda 'červená'] (1) — *Jahoda* červena 1720 Du

J a v o r a [*javor*] (4) — *Gawora* sama plawa 1713 Du; *Jawora* po_czerweno_strakata, lisa 1713 Ne; *Gawora* sywa 1720 TT; *Yawora* červeno_perasta 1720 Ne

J e l e ň a [*jeleň*, podľa sfarbenia] (2) — *Jelenya* sama brnyava 1713 DS; *Yelena* brnyaszta 1720 DS

K a l i n a [*kalina*, teda 'červená'] (5) — *Kalina* 1713 Du; *Kalina* sama tisava 1713 DS; *Kalyna* pod bruchom byela, wrch pak čerwe[ny] 1720 Du; *Kalyna* sywa 1720 TT; *Kalyna* červena 1720 DS

K a v č e n a [*kavka*, teda 'čierna'] (2) — *Kawczena* sama czerna 1713 Ne; *Kawčena* sama čgerna 1720 Ne

K r a h u l a [*krahulec*, podľa sfarbenia ?] (2) — *Krahula* sama czerna 1713 Ne; *Krahula* brnyasta 1720 TT

K r a s e n a [*krásny*] (3) — *Krasena* cerno_boka, pod bruchom a po chrbte byela 1720 DS; *Krasena* po krku a po bokoch čzgerna 1720 HS; *Krasena* plawoperasta 1720 Ne

K r a s u l a [*krásny*] (1) — *Krasula* čgerna 1720 Ne

K r a t u š a [*krátky*] (3) — *Kratussa* czerwene_strakata, lisa 1713 Ne; *Kratussa* červena 1720 DS; *Kratussa* červeno_boka, pod bruchom byela 1720 Ne

K r e p a ň a [*krepý* 'sprostý, hlúpy'] (1) — *Krepanya* po_čzerweno_perasta czerwenu hlawu 1713 Du

K r o p e n a [*kropený, kropenatý* 'strakatý, jarabý'] (3) — *Kropena* czerno_strakata, lisa 1713 Ne; *Kropena* perasta 1720 Du; *Kropena* červeno_boka, po chrbte a pod bruchom byela 1720 Ne

K u p e n a [*kúpiť, kúpená*] (1) — *Kupena* brnyasta 1720 TT

K v e t u l a [*kvet*, teda 'pestrá, strakatá'] (3) — *Kwetula* po_hnyedo_strakata, lisa 1713 DS; *Kwetula* perasta 1720 TT; *Kwetula* čgernoboka 1720 DS

K v e t u š a [*kvet*, teda 'pestrá, strakatá'] (1) — *Kwetussa* čzgerno a byelo_perasta 1720 HS

L a ň a [*laň* 'jelenica', podľa sfarbenia] (1) — *Lanya* sywa 1720 TT

L y s a ň a [*lysý* 's lysinou'] (3) — *Lisanya* hnyeda, pod bruchom a po stjehnach strakata 1713 DS; *Lisanya* sama czerna 1713 DS; *Lysana* červena 1720 Ne

M a c u l a [? — azda súvisí s *macatý* 'tučný'] (1) — *Maczula* bgela, czerwenu hlawu 1713 Ne

M a l e n a [*malina*, teda 'červená'] (5) — *Malena* czerweno_boka, pod bruchom a po chrbate bgela 1713 Du; *Malena* plawa, lisa 1713 Ne; *Malena* czerwena, pod bruchom bgela 1713 DS; *Malena* sama červena 1720 Du; *Malena* sama červena 1720 HS

M a z u l a [*mazať sa* 'špiniť sa' alebo od *maznavý*] (2) — *Mazula* plesnywa 1720 DS; *Mazula* byela, plawohlawa 1720 Ne

M r ň u š a [*mrňavý* 'malý' alebo 'mrmlavý'] (1) — *Mrnussa* červeno_boka, po chrbte a pod bruchom bgela 1720 HS

N o c u l a [*noc*, teda 'v noci otelená'] (2) — *Noczula* czgerna, bgelimy boky 1713 DS; *Noczula* hnedasta 1720 Ne

O d m e n a [?] (1) — *Odmena* červena, byele myesta 1720 Du

O r d u l a [*ordašistý* 'sivohnedý', z maď. *ordas* 'vlk'] (3) — *Ordula* hnyeda 1720 Du; *Ordula* brnyasta 1720 TT; *Ordula* brnasta 1720 Ne

P a s u l a [*pásť sa* alebo od *pás*, teda 'pásavá'] (4) — *Pasula* hnyeda byelo_boka 1720 Du; *Pasula* sywa 1720 TT; *Pasula* sama červena 1720 DS; *Pasula* byelo_boka, hnedasta 1720 Ne

P a t u l a [*piatok*, náreč. *pátek*, teda 'v piatok otelená'] (5) — *Patula* sama siwa 1713 Ne; *Patula* po_czerweno_strakata, lisa 1713 DS; *Patula* plawo_boka, chrbatom perastym 1720 Du; *Patula* sywa 1720 TT; *Patula* červena, pod bruchom byela 1720 DS

P e r u š a [*perastý* 'strakatý, strakavý'] (2) — *Perussa* czerweno_boka, po chrbte a pod bruchom bgela, kusa, lisa 1713 Ne; *Perussa* lysawo_strakawa 1720 Du

P l a v u š a [*plavý* 'belavý'] (4) — *Plawussa* sama plawa 1713 Ne; *Plavussa* 1713 TT; *Plawussa* plawa 1720 DS; *Plawussa* plawa 1720 Ne

P o l u š a [*pole* ?] (2) — *Polussa* bgela, czerwenimi ussima 1713 DS; *Polussa* čyerna 1720 Du

P o n d u l a [*pondelok*, teda 'v pondelok otelená'] (5) — *Pondula* czervena, malo pod bruchom bgela 1713 Ne; *Pondula* 1713 TT; *Pondula* červeno_hnyedasta 1720 Du; *Pondula* sywa 1720 TT; *Pondula* plawasta 1720 DS

R a j k u š a [*rajkavý, rejkavý* 'o dobytku — červený'] (1) — *Rajkussa* 1713 TT

R a n u š a [*ráno*, teda 'ráno otelená'] (5) — *Ranussa* po_červeno_strakata 1713 Ne; *Ranussa* červena 1720 Du; *Ranussa* sywa 1720 TT; *Ranussa* červena 1720 DS; *Ranussa* červeno_boka, po chrbte a pod bruchom byela 1720 Ne

R o h u l a [*roh*, teda 'rohatá'] (6) — *Rohula* brnyasta, pod bruchom a po chrbate bgela 1713 Du; *Rohula* hnjeda, pod bruchom bgela, lisa 1713 Ne; *Rohula* sama brnyawa 1713 DS; *Rohula* brnyawa 1720 TT; *Rohula* brnasta 1720 DS; *Rohula* červena 1720 Ne

R o s e n a [*rosa ?*] (1) — *Rosena* čzerno_perasta 1720 Du

R u ž e n a [*ruža*, teda 'červená'] (7) — *Ruzena* sama czerwena 1713 Ne; *Ruzena* sama czerwena 1713 DS; *Ružena* sama červena 1720 Du; *Ružena* hnyedasta 1720 TT; *Ružena* červena 1720 DS; *Ružena* červena 1720 HS; *Ruzena* sama červena 1720 Ne

R y b e n a [*ryba ?*](1) — *Rybena* plawo_sywa 1720 TT

S a l a ň a [azda súvisí s maď. *szalad* 'bežať, utekať', teda *behaňa* ?] (2) — *Salanya* hnyedasta 1720 Du; *Salanya* sywa 1720 TT

S e č e n a [? — azda od *sečeň* 'január' alebo 'február'] (1) — *Sečena* brnasta 1720 TT

S i k u l a [*síkať* 'vypúšťať moč'] (1) — *Sikula* sama plawa 1713 Ne

S i r o t a [*sirota*] (1) — *Syrota* sywa 1720 TT

S i v a ň a [*sivý*] (3) — *Siwanya* sama siwa 1713 Du; *Sywanya* plawa 1720 Du; *Sywana* plesniwa 1720 DS

S k o č e n a [*skočiť, skákať*] (1) — *Skočena* sywa 1720 TT

S ň a h u l a [*sňah* 'sneh'] (2) — *Snyahula* bgela czernima ussima 1713 Ne; *Snyahula* perasta 1720 Du

S o b o ň a [*sobota*, teda 'v sobotu otelená'] (6) — *Sobonya* sama czerwena 1713 Ne; *Sobonya* sama hnyeda 1713 DS; *Sobonya* 1713 TT; *Sobonya* po bokoch perasta 1720 Du; *Sobonya* sywa 1720 TT; *Sobona* červena 1720 Ne

S o v e n a [*sova*, teda 'sfarbená ako sova'] (3) — *Sovena* brnyava, pod bruchom malo bgela 1713 DS; *Sowena* sywa 1720 Du; *Sowena* červeno_plawa 1720 Ne

S p o r y ň a [? — azda od *sporý* 'malý', teda 'malá'] (3) — *Sporinya* czerna, lisa 1713 Ne; *Sporyna* sywa 1720 TT; *Sporyna* červeno_boka, pod bruchom byela 1720 DS

S r n u l a [*srna*, teda 'sfabená ako srna'] (4) — *Srnula* sama plawa 1713 Ne; *Srnula* hnyeda, pod bruchom malo bgela 1713 DS; *Srnula* hnyeda, pod bruchom byela 1720 Du; *Srnula* plawa 1720 Ne

S t r a č e n a [*straka*, teda 'sfarbená ako straka, strakatá'] (3) — *Stračena* possedostrakawa, lisa 1713 Ne; *Stračena* černo_perasta 1720 HS; *Stračena* plawo_perasta 1720 Ne

S t r e d u l a [*streda*, teda 'otelená v stredu'] (5) — *Stredula* sama cerwena 1713 Du; *Stredula* hnyeda 1713 DS; *Stredula* hnyeda, pod bruchom belasta 1720 Du; *Stredula* brnyasta 1720 TT; *Stredula* brnasta 1720 DS

S v i t a ň a [*svit, svitanie*, teda 'otelená na svite, na úsvite'] (4) — *Svitanja* czerwena, po chrbte a pod bruchom bgela, lisa 1713 DS; *Swytanya* čyerno_perasta 1720 Du; *Swytanya* sywa 1720 TT; *Switana* brnasta, lisawa 1720 Ne

Š e d a ň a [*šedý* 'sivý'] (1) — *Ssedanya* sama sseda 1713 Ne

Š i m a r a [?] (2) — *Simara* sama brnyawa 1713 Du; *Šymara* krkom brnyastym 1720 TT

Š i p l e n a [*šiplať sa* 'robiť niečo zdĺhavo, pomaly', teda 'pomalá'] (1) — *Ssiplena* sama czerwena 1713 Ne

Š u t a ň a [*šutý* 'bez rohov', teda 'bezrohá'] (2) — *Ssutanja* hnjedoboka, po chrbte a pod bruchom bgela 1713 Ne; *Šutanya* hnyeda 1720 Du

Š v a j d l e n a [*švajdlena* 'krajčírka' ?](1) — *Šwagdlena* sywa 1720 TT

T i s u l a [*tisavý* 'hnedastý, hrdzavý'](3) — *Tisula* sama siwa 1713 Ne; *Tysula* červena 1720 Du; *Tysula* červena 1720 Ne

V e s e l a [*veselý*, teda 'veselá'] (2) — *Vesela* 1713 TT; *Wesela* byela, na krku mgesto červene magyca 1720 HS

V y b o r a [*výborný*, teda 'výborná'] (5) — *Vibora* sama čzerna 1713 Du; *Vibora* czernoboka, po chrbte a pod bruchom bgela, lisa 1713 Ne; *Vybora* sywa 1720 TT; *Wybora* červeno_perasta 1720 DS; *Wibora* sama čgerna 1720 Ne

Z o r e n a [*zora*, teda 'otelená na úsvite'] (7) — *Zorena* siwa 1713 Ne; *Zorena* plawa, po chrbte a pod bruchom bgela 1713 DS; *Zorena* pod bruchom a po chrbatye byela, boky čerw[ene] 1720 Du; *Zorena* lysawa, cerweno_boka 1720 DS; *Zorena* plawo_boka, po chrbte y pod bruchom bgela 1720 HS; *Zorena* sywa 1720 HS; *Zorena* červena, lisa 1720 Ne

Ž i n g u l a [súvisí azda s maď. *zsenge* 'útly' aj 'prvorodený', teda 'prvôska, prvý raz otelená'] (4) — *Zingula* czerwena, pod bruchom strakata 1713 Ne; *Zyngula* hnyeda 1720 Du; *Zyngula* sywa 1720 TT; *Žyngula* červena 1720 Ne

Ž u c h l e n a [*žuchlať* 'žviakať, prežúvať'] (2) — *Žuchlena* brnyasta 1720 TT; *Žuchlena* čgerna 1720 Ne

V obidvoch inventároch sa rožný dobytok (*rožný dobytek, rožný statek, rožná lichva)* uvádza s opisom sfarbenia, ale iba kravy, rozdelené vždy na otelené, teľné a jalové (kravu, ktorá zvrhla, potratila, označujú ako *zvrša)*, sú zapísané aj s menami, býky *(buroň, bulej, bulo, junec* ‚mladý býk'), voly (*volek*) a mladý dobytok (*jalovizeň, telce, telence, jalovica, jalovička, telička, buronek, bulko, bulejko, býčko, býček, junček* a pod.) sa uvádzajú iba s opisom farby bez mien. Z toho možno takmer jednoznačne usudzovať, že kravy dostávali mená iba po pripustení, resp. po otelení. Na iné okolnosti upomínajú mená *Darula, Kupena* (pri zmene majiteľa) a *Sirota* (pri narodení).

Najviac mien je motivovaných vlastnosťami kravy, a to najmä farbou, celkovým výzorom, významnejším znakom alebo spôsobom života a pohybu (viac ako 80 %). Pri niektorých menách je východiskové slovo zrejmé, ale nie je jasná motivácia, alebo možno uvažovať o niektorej z viacerých možných motivácií.

Zaujímavým, ale bežným motivačným zdrojom je čas telenia.

Iba výnimočne dostávali kravy v minulosti ženské osobné mená (*Hanuša*), v súčasnosti (ako ukazujú mená, ktoré zozbieral K. Palkovič) je to bežnejší jav.

Červenou farbou kravy sú motivované mená *Jahoda, Kalina, Malena, Rajkuša, Ružena,* hnedou, červenohnedou a sivohnedou mená *Barňa, Brňuša, Hnedula, Ordula, Tisula, Jeleňa, Laňa, Srnula,* plavou *Plavuša,* bielou *Belaňa, Sňahula,* sivou mená *Sivaňa, Šedaňa,* čiernou farbou *Černaňa, Fiala, Kavčena.* Pestré, strakaté sfarbenie vyjadrujú mená *Brezula, Ďatlena, Kropena, Kvetula, Kvetuša, Peruša, Stračena.* Iné vlastnosti kravy odrážajú mená, ako sú *Behula, Brodena, Budena, Macula, Pasula, Skočena, Sikula, Sporyňa, Žuchlena,* potom *Hvezdula, Lysaňa, Rohula, Šutaňa, Krasena, Krasula, Čunka, Šiplena, Rybena, Chytrena, Krepaňa* a pod.

Časom telenia sú motivované mená *Patula, Pondula, Soboňa, Stredula,* ako aj *Nocula, Ranuša, Svitaňa, Zorena* a azda aj *Sečena.*

Nejasnú motiváciu majú mená *Javora, Odmena, Poluša, Rosena.* Nateraz nezreteľné sú mená *Bardena, Šimara.*

Slovotvorná štruktúra mien kráv je jednoduchá. Najfrekventovanejšie sú mená s príponami *-ena* (30 %), *-ula* (26 %); mená s príponami *-aňa* (13 %) a *-uša* (10 %) majú približne rovnakú frekvenciu ako bezpríponové mená zakončené na *-a* (18 %), osamotené je meno s príponou *-yňa.*

Je však zrejmé, že aj taká na pohľad menej významná skupina vlastných mien, akou sú zoonymá, v našom prípade mená kráv, má význam nielen pre samotnú onomastiku, ale aj pre poznávanie dejín jazyka a jeho nárečí (najmä v oblasti lexiky a tvorenia slov), pre poznávanie niekdajšieho spôsobu života a myslenia.

Literatúra

KRÁLIK, Ľ.(1993 a): Slovenské zoonymá *Bodrík* a *Sáva.* In: Varia II. Red. M. Nábělková — P. Odaloš. Bratislava — Banská Bystrica, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1993, s. 66—69.

KRÁLIK, Ľ.(1993 b): Hydronymia versus zoonymia. (O pôvode niektorých zooným.) Slovenská reč, *58,* 1993, s. 156—164.

Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Osnovnaja sistema i terminologija slavianskoj onomastiki. Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik. Red. B. Vidoeski. Skopje 1983, s. 96.

PALKOVIČ, K.: Zoonymá v slovenských nárečiach. In: I. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5.— 6. decembra 1967). Red. V. Blanár — M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1968, s. 81—87.

PALKOVIČ, K.: Slovenské nárečové mená domácich zvierat. In: Agrikultúra. Zborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre. Zv. 8. Nitra, Poľnohospodárske múzeum 1969, s. 169—178.

PODOĽSKAJA, N. V.: Slovar russkoj onomastičeskoj terminologii. Moskva, Nauka 1988, s. 59.

SVOBODA, J. a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *14,* 1973, s. 50.

Pavol Žigo

HYDRONYMIA SLOVENSKA A HYDRONYMIA EUROPAEA

Výskumu slovenskej hydronymie — vlastných mien, ktorými sa pomenúvajú tečúce a stojaté vody — venovali pozornosť viacerí jazykovedci i historici. Spomeňme aspoň klasickú prácu V. Šmilauera (1932), príspevky Š. Ondruša (1972, 1974, 1975, 1979, 1985 a, 1985 b, 1986), R. Krajčoviča (1980), historicky orientovanú prácu B. Varsika Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 11.—12. storočí (1990), štúdie a iné práce J. Štolca (1951), B. Varsika (1966, 1968), V. Uhlára (1987), Ľ. Bartka (1983) atď.

Monografická práca M. Majtána a K. Rymuta (1985) sa medzi týmito prácami hodnotí ako metodologické východisko systematického výskumu slovenskej hydronymie. Na základe metodologických princípov, uvedených v citovanej práci, sa u nás spracúvala hydronymia horného toku Hrona, povodia Slanej a Ipľa. Základné metodologické východiská sa okrem poznatkov získaných napr. spracovaním hydronymie Oravy dopĺňali o poznatky publikované v štúdiách M. Majtána (1975, 1981, 1982, 1988, 1989). V diskusiách o spracúvaní slovenskej hydronymie sa pri rozličných príležitostiach posudzovali niektoré metodologické východiská a kritériá tohto výskumu. Nejasný bol najmä vzťah súčasných štandardizovaných podôb slovenských hydroným, ktoré sa uvádzajú na kartografických materiáloch rozličnej mierky a určenia, k podobám, ktorými sa ten istý objekt pomenúva napr. v miestnom nárečí, resp. k historickému pramennému materiálu. Z hľadiska komplexného výskumu slovenskej hydronymie sa aktuálnou stala potreba zhromaždiť kompletný (?) materiál na základe rozsiahleho heuristického výskumu. Tento výskum sa mal zamerať jednak na štandardizované podoby (hydrografický číselník, mapy rozličných mierok — 1:10 000, 1:25 000, 1:50 000 — základná mapa i vodohospodárska mapa), katastrálne mapy staršej i novšej proveniencie, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, vlastivedné obecné a regionálne monografie a turistické príručky. Základ materiálovej bázy mali tvoriť názvy získané terénnym heuristickým výskumom. Diachronický aspekt výskumu sa mal opierať o pramenný materiál stoličných monografií, archívne pramene (publikované i nepublikované), jazykové rozbory starších písomných pamiatok, urbáre, staršie atlasy (Korabinský), resp. o poznatky z doterajších výskumov (Šmilauerov Vodopis starého Slovenska) a pod. Súčasťou takéhoto spracovania slovenskej hydronymie malo byť aj hydrografické členenie, čiže také, aby sa pri každom štandardizovanom názve uvádzali aj údaje encyklopedického charakteru, napr. údaj o tom, o aký prítok (ľavý — pravý) ide vo vzťahu k nadradenému toku. Spracovaním všetkých spomenutých údajov vznikali abecedné hesláre, v ktorých heslovým slovom bola štandardizovaná podoba. Ďalšou časťou hesla bol údaj o tom, či ide o ľavý, resp. pravý prítok, údaj o tom, do ktorého toku sa konkrétny potok vlieva, údaje o katastri ústia, dokladová časť pozostávala z historických pramenných dokladov a identifikácie prameňov, z ktorých sú tieto doklady, ďalšiu časť dokladov tvorili údaje zo súčasných kartografických prameňov rozličnej mierky, podoba získaná terénnym výsku-

mom, t. j. nárečová podoba a všetky jej varianty, po nich nasledoval výklad vzniku (motivácia, etymológia), slovotvorná charakteristika hydronyma. Príklad takéhoto typu hesla preberáme zo spomenutej práce M. Majtána a K. Rymuta Hydronymia dorzecza Orawy (1985, s. 56—57):

RABČICKÝ POTOK ľ — Polhoranka (Rabča)

1616 *pres rieku Bystru*, 1662 *bez rieku Bystru*, 1667 *Bistri, do potoka Bystreho, do rieky Rabczicza* Kav. 73, Semk. I, 51, 108, 133, 1867 *Rabcsiczka rieka*, 1871, 1872, *Bistra* patak, *Bystrý potok* 10, Koc 197, *Bystrá* 50, 50 V, 75, HP, HČ, OrT, TS, Hrom 164, *Bystra voda* Dot, *Rabčičianka* 10, *Rabčický potok* 50, 50 V, HČ, 10, *Rabcicko rżeka Fšanka* Dot.

N. *Rabčická rieka, Rabčický potok* z m. n. *Rabčice* (1616 *Felso Rabcice, Nowa Rabcicza*, 1624 *Rabczicze*, 1635 *Rabczicza*, 1659 *Nova Rabcza, Felseo Rabčice*, 1662 *Hornja Rabczicza*, 1676 *Novea Rabcsicze* Kav 220—223

N. *Rabčičianka* z m. n. *Rabčice*, suf. *-anka*

N. *Bystrá, Bystrá voda, Bystrý potok*, z adj. *bystrý* „rýchlo tečúci", al. „čistý" + *voda, potok*.

N. *Vsanka*, z ap. *ves* (poľ. *wies* = dedina), suf. *-anka*.

Po abecednom heslári nasledovala sémantická a slovotvorná charakteristika hydroným (apelatíva hydrografickej povahy typu *jarok, rieka, voda, tajch, jazero*, deapelatíva typu *Bystrička, Teplička*, okruhy motivované terénnymi útvarmi — typ *Záhoranka*, rastlinstvom — typ *Jasenica, Brezovica*, zvieratstvom — *Jašteričí potok, Pstružný potok*, výsledkom ľudskej práce — *Mlynský potok*). Súčasťou tejto charakteristiky boli aj skupiny hydroným z iných vlastných mien (*Orava — Oravka, Zázrivá — Zázrivka, Hatala — Hatalov potok*). Charakteristika, pochopiteľne, obsahovala aj slovotvorné formanty, ktoré boli pri vzniku hydroným produktívne, doplňal ich retrográdny slovník hydroným, súhrnný abecedný register všetkých hydroným konkrétneho povodia a mapa povodia.

Spomenuté metodologické východiská sa uplatňovali na slovenskej, resp. západoslovanskej materiálovej báze. V čase, keď v Poľsku vyšla spomínaná slovensko-poľská hydronomastická monografia, týkajúca sa synchronicko-diachronického opisu hydronymie povodia Oravy, vznikol v Mainzi rozsiahly projekt spracovania hydronymie celej Európy. Iniciátori tohto projektu — W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut ho nazvali Hydronymia Europaea (1988, ďalej HE). Autori projektu nadviazali na pôvodnú myšlienku H. Kraheho, ktorý začiatkom šesťdesiatych rokov vypracoval projekt Hydronymia Germaniae (doteraz vyšlo v pôvodnej sérii 12 zväzkov). Táto metóda sa uplatnila aj pri neskoršom vydávaní monogarfií o hydronymii Sávy, Vardaru, Visly, Odry a hydronymického slovníka Ukrajiny. Rozsahom najväčšia je v spomenutej skupine prác Udolphova slavisticky orientovaná hydronomastická monografia (1979). Metodologické princípy novšieho projektu HE vyšli v rovomennej publikácii (1988). Tento projekt vznikol na podnet viacerých onomastikov, ktorí prehodnotili dovtedajšie rozsiahle hydronomastické výskumy v slovanskom kontexte (porov. Borek, 1989, s. 7—15), ale i v širšom, európskom areáli. Najväčšiu pripravenosť zúčastniť sa na tomto projekte preukázala poľská onomastika. Už r. 1985 vyšla Hydronymia povodia dolnej Visly (porov. Górnowicz, 1985) a v edícii HE doteraz vyšlo 8 zväzkov. O aké kritériá v tomto projekte ide? Na základe spomenutého projektu sa jednotným spôsobom majú spracovať

základné údaje o tečúcich a stojatých vodách celého európskeho regiónu podľa jednotlivých povodí. Každé heslo má obsahovať úvod so základným informáciami o názve konkrétneho objektu (rieky, potoka, plesa) aj v prípade, že existuje viac názvov pre jeden objekt, má tam byť základná geografická charakteristika (okolité pohoria, resp. predhoria, nížiny), údaje o najstaršom osídlení, zmenách, jazykových kontaktoch v minulosti i súčasnosti. Príklady tohto typu uvádzame ako výsledok vlastného výskumu v rámci spracúvania hydronymie povodia Ipľa:

I p e ľ, ľ. p. Dunaja, d. 232,5 km, pramení vo v. 1058 m n m., Látky, ú. Dunaj (Chľaba). P = 5151 km^2 (3648 km^2 na území Slovenska, ostatné Maďarsko, s ktorým tvorí 4O km štátnu hranicu). Povodie I. vymedzené rozvodnicami Hrona, Slanej a Zaďvy (Maďarsko).

1135, 1262 *Ipul*, 1138 *flumen Ipol, Ipul*, 1236 *Ypul, Ipul*, 1288 *Ipol, Ipolvize*, 1290 *fl. Ipiliae, Ypolia, Ypylie*, 1298 *Ipultu, Ipulthu* (Šmilauer, 1932, s. 361).

Etym.: $^{+}$*upe*, $^{+}$*upelis* = voda, potok, rieka. Rezíduum baltoslovanského obdobia, porov. litov. a lotyš. *upe* = *rieka*, anal. *jupeľ* —> *ipeľ*, (pod vplyvom maď. *junoš* —> *inas*, *Juglava* —> *Igló*, *Juža* —> *Iža*, porov. Ondruš, 1979, 1985 a).

Názvy jednotlivých objektov, ktoré patria do povodia základného toku (v našom prípade Ipľa), sa spracúvajú v abecednom poriadku. Pri nich sa takisto ako pri hlavnom toku uvádzajú doklady z historického pramenného materiálu, súčasná štandardizovaná podoba názvu (tvorí heslové slovo), ďalej sa uvádza lokalizácia objektu v teréne, údaje o názvoch a menách, ktoré sú etymologicky príbuzné s heslovým slovom. Záver hesla tvorí etymológia názvu a odkazy na najdôležitejšiu literatúru (súčasťou dokladového materiálu sú aj jednotlivé varianty názvu — historické, nárečové, názvy častí toku v jednotlivých lokalitách — ten istý tok sa môže v jednotlivých lokalitách nazývať odlišne), kartografické a iné parametre, odkiaľ sa heuristickým výskumom získali základné údaje, hydrografické pramene, základné mapy rozličnej mierky, staršie katastrálne mapy, listinný materiál — urbáre, zápisnice, regionálne monografie staršieho i novšieho pôvodu, onomastické štúdie, turistické príručky i výsledky získané metódou priameho terénneho výskumu od obyvateľov konkrétnej lokality. Ako príklad spracovania uvádzame heslo *Tuhársky potok* (pravý prítok Ipľa):

T u h á r s k y p o t o k, p. p. *Ipeľ* (Lučenec), d = 27,8 km, pr.: Budiná, ú. Ipeľ (Lučenec), P = 59 km^2, v. n.: *Tuhársky potok, Tuhár*, ON: *Tuhár* (ON = názov osídleného miesta — obce, dediny, mesta a týmto kvalifikátorom sa postihuje vzťah hydronyma k ostatným prvkom onymického systému),

1299 *Holuchtugar*,

1867 *Tuhársky potok, Tugar, Tuhar*

Tuhársky potok, Mp. 10, 50, 50 H, 75, HP, HČ, kat., N, VSOS, TS (porov. zoznam skratiek v prílohe) nár. *Tuhársky potok*.

Etym.: *adj. tug-* = nepoddajný, nepovoľný (Mch., 521), *Tugar* = vodný tok *prekonávajúci* rozličné prírodné prekážky. Na hornom toku vznikla okolo 15.—16. stor. rovnomenná lokalita (pôv. hydronymum *Tuhár*, potom ojkonymum *Tuhár*) a zmenila sa podoba hydronyma na *Tuhársky potok*.

Iný príklad:

S u c h á, ľ. p. Ipeľ (Holiša), d = 34,1 km, pr.: Hrnčiarske Zalužany, ú. Ipeľ (Holiša), P = 340,37 km^2, v. n.: *Suchá, Slatina, Veslény p.*, ON: *Suchá*

1246 *Suha, Druha* (Šm. 141)
1867 *Szuha*
Suchá, Mp. 10 (dolný tok v katastri obce Veľké Dravce), 50, 50 H, 75, HP, HČ, kat., N, VSOS, TS
nár. *Suchá*
Etym.: adj. +*such-* = vyprahnutý, vyznačujúci sa úbytkom vlahy, tu: potok s malým množstvom vody, jej výrazným úbytkom v určitých obdobiach (vo vzťahu k množstvu zrážok, ročnému obdobiu a pod.).
Slatina, 10 (horný tok), 50, 50 H
Slatinka, 75
Etym.: subst. +*soltina*, hydronymum *Slatina, Slatinka* = vodný tok s prítomnosťou minerálnych solí (podľa chuti, sfarbenia, vône a pod.).
Veselény p., kat.
Etym.: podľa majiteľa územia.
Lit.: Žigo, 1987

Súčasťou heslára sú aj také názvy, ktoré sa vyskytli v starších pramenných listinách, ale v súčasnosti sa už nepoužívajú. Takéto prípady sa v záhlaví hesla označujú kvalifikátorom +:

+ *D r u h a*, (Ipeľ), hľadať v blízkosti Hrnčiarskych Zalužian, resp. ako tok rieky *Suchá* (Šm. 141).

Taký istý kvalifikátor sa uvádza aj pri vodných tokoch, ktoré sa spomínajú v starších prameňoch a v súčasnosti nie je známe, o aký tok ide, či zanikol, splynul s korytom inej rieky a pod. Keďže sme pri výskume hydronymie Ipľa takýto príklad nezistili, ako metodologický príklad uvádzame typ z citovanej metodickej príručky HE:

+ *S u i n a*, Dobrzechów (Wislok), lokalizácia neistá, v blízkosti obce Strzyzów (Mp. 25—St.).

Obdobným spôsobom, aký sme uviedli pri spracúvaní tečúcich vôd, sa podľa projektu HE spracúvajú aj názvy stojatých vôd. Patria sem rozličné prírodné a umelé vodné nádrže, rybníky, jazerá, plesá a pod. Väčšina týchto objektov sa nachádza na niektorom vodnom toku (v prípade niektorých vysokohorských plies a jazier vodný tok do jazera ústi, nemusí však z neho vytekať, pretože voda dnom vsakuje do pôdy). V sledovanom areáli povodia Ipľa je niekoľko umelých vodných nádrží a rybníkov, z priestorových dôvodov na ilustráciu uvádzame len jeden príklad:

R u ž i n s k ý r y b n í k, adj. od ON *Ružiná*, P = 2,6 km^2 (13,7 mil. m^3), 1 km SV od obce Ružiná
Ružinský rybník: Mp. 10, 50, 50 H
nár. *Rybník*
ON: *Ružiná*
1499 *Rosalehota*, 1773 *Lehotka*, 1808 *Ružiná Lhota*
Etym.: subst. *rybník* = vodná nádrž na chov rýb, *Ružinský rybník* = vodná nádrž na chov rýb v katastri obce Ružiná.

Pri heslovom spracúvaní hydronymie jednotlivých tokov sa celý dokladový materiál v rámci projektu HE uvádza v chronologickom poradí od najstarších dokladov po súčasnosť (neuvádzahjú sa, pochopiteľne, všetky doklady, ale iba tie, ktoré vystihujú vývinovú líniu, resp. zmeny). Posledným príkladom je vždy nárečová podoba (ozn. kvalifikátorom *nár.)*. Rozsiahly pramenný materiál získaný excerpciou rozličných kartogra-

fických a archívnych prameňov, urbárov, monografií staršieho i mladšieho dáta, ale aj heuristickým výskumom z územia Slovenska, možno takýmto metodickým postupom spracovať, resp. doterajšie výskumy prehodnotiť a doplniť. Pri dodržaní uvedených kritérií vzniká možnosť publikovať tento hodnotný historický i súčasný pramenný materiál slovenskej hydronymie v rámci spomenutého projektu Hydronymia Europaea. Bol by to dôstojný vstup slovenskej hydronomastiky do širšieho európskeho projektu.

Zoznam skratiek

HČ — Hydrografický číselník tokov na Slovensku. Bratislava 1971; HP — Hydrografické poměry Československé socialistické republiky. Zv. 1. Praha 1965; kat. — staršie katastrálne mapy Geodetického a kartografického ústavu v Bratislave (M 1 : 2880, 2. pol. 19. stor.); ľ. p. — ľavý prítok; Mch. — Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957, 481 s.; Mp. — mapa; nár. — nárečie, nárečová podoba; N — Novohrad. Príroda. 1. Regionálna vlastivedná monografia. Martin, Osveta 1985; p. p. — pravý prítok; pr. — prameň, pramení; P — plocha povodia; Šm. — Šmilauer, V.: Vodopis starého Slovenska (porov. zoznam literatúry); TS — Turistický sprievodca ČSSR. 50. Slovenské rudohorie. Bratislava, Šport 1969; ú — ústie, ústi; v. n. — variant názvu; VSOS — Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1—3. Bratislava, Veda 1977—1978; 10 — Základná mapa SSR 1 : 10 000 (1973); 50 — Základná mapa SSR 1 : 50 000 (1971); 50 H — Vodopisná mapa SSR 1 : 50 000 (1974); 75 — Špeciálna mapa Slovenska 1 : 75 000 (1930—1938).

Literatúra

BARTKO, L.: O hydronymii v povodí hornej Bodvy. In. VIII. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava — Banská Bystrica — Prešov 1983, s. 174—185.

BOREK, H.: Stan i zadania badawcze hydronomastyki słowiańskiej. In: Hydronimia słowiańska. Red. K. Rymut. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1989, s. 205—211.

GÓRNOWICZ, H.: Gewässernamen im Flussgebiet der unteren Weichsel. (Nazwy wodne dorzecza dolnej Wisły. Wiesbaden — Stuttgart 1988, 173 s. + mapy.

Hydronamia Europaea. Red. W. P. Schmid — J. Udolph — K. Rymut. Mainz 1988. 23 s.

KRAJČOVIČ, R.: Z lexiky staršej slovenskej hydronymie v slovanskom kontexte. Slavica Slovaca, *3*, 1980, s. 217—224.

MAJTÁN, M.: Hydronymia a komplexná onomastická interpretácia. In. Četrta jugoslovanska onomastična konfrencija. Ljubljana, Nakladateľstvo SAZiUS 1981, s. 115—121.

MAJTÁN, M.: Poznámky k heuristickému výskumu súčasnej slovenskej hydronymie. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. Praha, Nakladatelství ČSAV 1975, s. 276—279.

MAJTÁN, M.: Súčasná slovenská hydronymia. In: Studia Academica Slovaca. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 279—288.

MAJTÁN, M.: Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte. In: Československá slavistika. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988. s. 15—23.

MAJTÁN, M.: Štruktúrne typy slovenskej hydronymie. In: Hydronimia Słowiańska. Red. K. Rymut. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Wydawnicztwo PAN 1989, s. 177—184.

MAJTÁN, M. — RYMUT, K.: Hydronimia dorzecza Orawy. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Wydawnictwo PAN 1985. 141 s.

ONDRUŠ, Š.: Je pomenovanie rieky *Váh* slovanské? Slovenská reč, *37*, 1972, s. 257—263.

ONDRUŠ, Š.: Ešte o mene rieky *Dudváh*. Slovenská reč, *39*, 1974, s. 225—229.

ONDRUŠ, Š.: Pôvod mena *Choč* a rieky *Orava*. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 432—452.

ONDRUŠ, Š.: Slovenské rieky — pôvod mien. In: Studia Academica Slovaca. 8. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 267—287.

ONDRUŠ, Š. (1985 a): Slovenské rieky — pôvod mien. In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica Slovenská 1985, s. 269—275.

ONDRUŠ, Š. (1985 b): Meno rieky *Poprad* je slovansko-slovenské. Slovenská reč, *50*, 1985, s. 102—109.

ONDRUŠ, Š.: Meno rieky *Hornád* je slovansko-slovenské. Slovenská reč, *51*, 1986, s. 234—240.

ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha — Bratislava. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze 1932. 564 s. + mapy.

ŠTOLC, J.: O pôvode mena rieky *Chornád — Hornád*. In: Jazykovedný sborník SAVU. 5. Bratislava 1951, s. 152—166.

UDOLPH, J: Studien zu slawischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Heidelberg, Winter Universitätsverlag 1979. 640 s.

UHLÁR, V.: O pôvode a význame názvu rieky Slanej. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 112—118.

VARSIK, B.: Ešte k pôvodu názvu rieky *Slaná*. Onomastický zpravodaj ČSAV, 27, 1966, s. 141—164.

VARSIK, B.: K vzniku a pôvodu názvu rieky Tople. In. Zborník FF UK Historica. 19. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 159—176.

VARSIK, B.: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10—12. storočí. Bratislava, Veda 1990. 184 s.

ŽIGO, P.: Miestne názvy a balneohistória. In: Balneohistoria Slovaca. 25. Bratislava, Alfa 1987, s. 16—19.

Jozef Jacko

STARŠIE A NOVŠIE DESUBSTANTÍVA S PRÍPONOU -ista

Prípone *-ista* v slovenskej derivatológii v rámci prevzatých slov sústavnejšiu pozornosť venovala V. Dujčíková (1957). Konštatovala, že spomedzi slovotvorných typov s cudzími príponami najproduktívnejší je typ podstatné meno + prípona *-ista*. J. Horecký (1971) pripomína, že podľa slovotvorného typu podstatné meno + prípona *-ista* sa tvoria predovšetkým názvy osôb podľa predmetu, ku ktorému majú nejaký vzťah. B. Letz (1950) upozorňuje na veľa cudzích slov s významom zamestnanania, najmä na hybridné slová (domáci kmeň + cudzia prípona), ako *barboráš, kontráš, primáš, tamboráš, huslista*... E. Pauliny (1981) hovorí, že cudzia prípona *-ista* je z cudzích prípon najfrekventovanejšia a vyjadruje rozmanité vzťahy k základu: *traktorista, motorista, klavírista*... J. Ružička (1975) upozorňuje, že v rámci tvorenia názvov osôb sa v značnej miere využívajú aj prevzaté prípony *-ista* a *-ér*. Aj vo vysokoškolských učebniciach (Ondrus a kol., 1980; Findra a kol., 1983) sa hovorí, že prípona *-ista* je v rámci tvorenia názvov osôb s cudzími príponami najproduktívnejšia.

S tvorením niektorých názvov osôb príponou *-ista* je spojený problém s kvantitou v slovotvornom základe (koreni, kmeni) pred príponou *-ista*. Preto sme v štúdii Názvy osôb s príponou *-ista* (Jacko, 1986) venovali pozornosť starším, ale aj novým názvom osôb s príponou *-ista*, v ktorých sa prejavuje rozkolísanosť kvantity v slovotvornom základe. V redakčnej poznámke k našej štúdii sa konštatuje, že z dokladov, ktoré sme uviedli, vidieť istú neistotu a neustálenosť kvantity v novších slovách na *-ista*. Ďalej sa v nej tvrdí, že podrobnejším rozborom možno dospieť k formulovaniu niektorých zákonitostí alebo aspoň tendencií a že možno povedať, že skracovanie, resp. dĺženie sa týka nie koreňových morfém, ale takých morfém, ktoré sa vyskytujú na konci základového slova: *telefón — telefonista*. V slovách zakončených na *-ér, -ém* sa podľa redakčnej poznámky slovotvorná prípona *-ér, -ém* nedá vyčleniť, preto kvantita zostáva aj v slovách, ako *aférista, problémista, buldozérista, remorkérista*. Otázkou je, či pri kodifikovaní slov utvorených príponou *-ista* od cudzích základov možno s touto krátkou poznámkou vystačiť. Najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (PSP, 1991) desubstantívum *buldozerista* kodifikujú s krátkym *e*, čo je v rozpore s uvádzanou redakčnou poznámkou. Rovnako aj v slove *portrétista* sa v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 1987) a v PSP z r. 1991 píše dlhé é, hoci v starších príručkách je krátke *e*: PSP (1940), PSP (1971), Slovník slovenského jazyka (SSJ, 1963), Praktická príručka slovenského pravopisu (1973), Slovník cudzích slov (SCS, 1983), Pravidlá slovenskej výslovnosti (1984), Príručka slovenského pravopisu pre školy (1984). V závere redakčnej poznámky sa

hovorí, že dĺžka v koreňových morfémach sa ani po pripojení morfémy *-ista* neskracuje: *pólo — pólista, fráza — frázista, chór — chórista, Slávia — slávista, žáner — žánrista, gréder — grédrista.*

1. S touto konštatáciou redakčnej poznámky nemôžeme celkom súhlasiť, pretože v niektorých prípadoch sa pred príponou *-ista* skracuje aj koreňová morféma: *flóra — florista* (SCS, s. 295), *kópia — kopista* (SCS, s. 485), *lýceum — lyceista* (SCS, s. 533), *réžia — režista* (SCS, s. 763), *kánon — kanonista* (Pravidlá slovenskej výslovnosti, s. 311). Rozkolísanosť kvantity prvej slabiky sa prejavuje aj v slove *náturista (naturista).* V PSP z r. 1953 sa slovo *naturista* uvádza s krátkym *a*, v SSJ II takisto, ale v zátvorke sa ako ľudové a súčasne hovorové zapisuje s dlhým *á* v prvej slabike. V SCS sa uvádzajú varianty *naturista* i *náturista (naturistka* i *náturistka).* V KSSJ a v PSP z r. 1991 sa slovo *náturista* uvádza s dlhým *á.*

2. Kmeňové dlhé *á* pred príponou *-ista* v základovom slove sa v niektorých prípadoch skracuje, v niektorých zostáva dlhé. V Národnej obrode (30. 9. 1991, s. 8) sme zachytili slovo *blamážista.* Nejednotnosť v kvantite pred formantom *-ista* je v slove *bandážista.* V SCS sa uvádza dlhé *á: bandážista,* v SSJ a Retrográdnom slovníku od J. Mistríka (1976) krátke *a: bandažista* (výrobca bandáží). V slovách francúzskeho pôvodu na *-áž* je tendencia pred príponou *-ista* neskracovať nielen koreňovú, ale aj kmeňovú samohlásku *á* napr. *chromo/metrážista.* M. Považaj (1993) pripomína, že od slova *vizáž* sa začína používať aj odvodené slovo *vizážista* na pomenovanie toho, kto učí záujemcov starať sa o primeraný výzor. Od slova *baráž* (vylučovací zápas) sa používa nové slovo *barážista,* od slova *drenáž — drenážista* (popri *drenážnik*) a ďalej *garáž — garážista, griláž — grilážista, montáž — montážista* (popri *montážnik*), *vitráž — vitrážista, miráž — mirážista* a pod.

Pri desubstantívach s príponou *-ista* od trojslabičných základových slov na *-áž* sa dlhé *á* skracuje: *kamufláž — kamuflažista, betonáž — betonažista, vernisáž — vernisažista, pilotáž — pilotažista, minutáž — minutažista, arbitráž — arbitražista, kapotáž — kapotažista.*

V slovníkových príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa uvádza slovo *seminarista* (chovanec kňazského seminára). V Prešovských novinách sme sa stretli so slovom *seminárista* (11. 7. 1986, s. 3). Slovom *seminárista* sa tu označoval nie chovanec kňazského seminára, ale účastník seminára, seminárneho cvičenia: *Vytriezvenie je nepríjemné, ale naslovovzatí odborníci, či už v porote, alebo s e m i n á r i s t i, vyvedú každého podobného ako ja zo všetkých omylov.*

V masmédiách sme slovo *elánista* zachytili s dlhým *á*:

Autori knihy a pravdepodobne aj *Elánisti* sa podľa vzoru amerických kapiel naštylizovali do pózy, ktorá im veľmi nesedí, robí z nich beatnikov, protestsongistov... (Prešovský večerník, 22. 2. 1993, s. 2) — Jožovi Rážovi a „*Elánistom*" výdatne s lopatami asistovali starostka Starého Mesta M. Zemková... (Sme, 30. 9. 1993, s. 2)

V slove *kanalista* sa dlhé *á* pred príponou *-ista* skracuje. Slovo *kanalista* sme zaregistrovali v relácii Slovenského rozhlasu Dobré ráno (3. 8. 1992). Slovom *kanalista*

(kanalisti) sa v relácii označovali vodáci, ktorí budú na olympiáde plávať v kanáli. V slovách vyznievajúcich na *-ál* sa pred príponou *-ista* pravidelne skracuje dlhá samohláska *á* základového slova: *škandál — škandalista, signál — signalista, radikál — radikalista, špeciál — špecialista, feudál — feudalista, kriminál — kriminalista, žurnál — žurnalista, kapitál — kapitalista, radikál — radikalista, ideál — idealista* a pod. Pred príponou *-ista* sa skracuje dlhé *á* aj v slove *lazarista*, ktoré je utvorené od vlastného mena *Lazár:*

Lazaristi v cirkevnom centre Spiša. — ...do blízkosti centra duchovného Spiša prichádzajú *lazaristi*... — ...vznikla Misijná kongregácia, ktorá sídlila v prioráte sv. Lazára. Z toho pochádza názov *lazaristi*. (Katolícke noviny, 25. 8. 1991, s. 3)

3. Nejasná situácia alebo nejednotnosť je v zachovávaní kvantity v koreni, resp. kmeni slova s dlhými samohláskami pred príponou *-ista* v základovom slove. V Pravde (23. 3. 1991, s. 3) sme zachytili slovo *rusínista: Stretnutie „rusínistov"*. V Národnej obrode (13. 7. 1992, s. 4) sme zaregistrovali slovo *rusínizmus: O politickom „rusínizme..."* V tomto prípade sa dlhá slabika skracuje v kmeni: *Ugrofín — ugrofinista, kalvín — kalvinista, Germán — germanista, kokaín — kokainista, soprán — sopranista, román — romanista* a pod. Aj v slovách *monologista* a *dialogista* je pred príponou *-ista krátke o*, napr.:

Premeniť *monologistu* na dialogistu je pomerne ťažké. — *Monologista* môže predstierať... — *Monologisti* nie sú vôbec obľúbení. — *Monologisti* riskujú... — *Monologista* chce ešte niečo povedať... — *Monologista* pri rozhovore nepotrebuje otázky a podnety od partnera. (Smena na nedeľu, 18. 12. 1992, s. 15)

V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa uvádza slovo *ekológ* (odborník v ekológii). Popri slove *ekológ* sme zaregistrovali aj nové slovo *ekologista:*

Busch *ekologista*. (Smena, 15. 6. 1989, s. 5) — ...za jedným stolom môže sedieť komunista, pravičiar či *ekologista*. (Telegraf, 5. 9. 1992, s. 11)

Popri staršom slove *kulturista* sa v masmédiách stretávame aj s podobou *kultúrista: ...ibaže zbieral podpisy na manifest svätovojteškých k u l t ú r i s t o v* (Sme, 20. 8. 1993, s. 4). Slovo *kulturista* aj v inom význame ako cvičenec, ktorý sa snaží dosiahnuť nadmerné zväčšenie svalstva, treba písať rovnako. V slovách typu *fakturista, futurista* sa pred príponou *-ista* skracuje kmeňová slabika.

Z Nedeľnej Pravdy (10. 4. 1992, s. 6) máme doklad na slovo *októbrista: O k t ó b r i s t a m i prezývali starší ľudáci svojich najčerstvejších súkmeňovcov, priskočivších do HSLS až po autonómii...* J. Horecký (1971, s. 109) uvádza zo starších období od Kálala slovo *októbrista* tiež s dlhým *ó* pred príponou *-ista*. Aj v novom slove *lotérista* sa dlhé *é* pred príponou *-ista* neskracuje: *...liečitelia, zamestnávatelia i lotéristi* (Prešovský večerník, 4. 10. 1993, s. 2). Slovom *lotérista* sa tu označoval predavač žrebov. Slovo *galérista* sme zachytili v Slovenskom rozhlase v relácii Dobré ráno (22. 10. 1993). Slovom *galérista* sa označoval návštevník galérií. V nezhode so súčasnou kodi-

fikáciou slova *folklorista* (s krátkym *o* pred príponou *-ista*) sa toto slovo v masmédiách začína písať s dlhým *ó*:

Tú hlavnú získal *folklórista* telom i dušou Ján Lazorík z Krivian. — *...folklóristi* z Lúčky... (Prešovské noviny, 20. 8. 1993, s. 2) — Vyše 1000 jazykovedcov, literárnych vedcov, etnografov, *folklóristov*, historikov... (Národná obroda, 1. 9. 1993, s. 2)

A. Zauner (1973, s. 226) upozorňuje v zátvorke pri hesle *folklór* na nespisovnú podobu *folkor, folkorný*, ale upozorňuje aj na podobu *folklorista*.

4. V tejto časti sledujeme nové slová bez dĺžky v koreni, resp. kmeni základu pred príponou *-ista*. Viaceré z týchto derivátov pôsobia ako okazionalizmy. Katolícke noviny (14. 3. 1993, s. 16) identifikujú slovo *resurexionista* (správna podoba je *resurekcionista*):

Vieš, kto sú *resurexionisti?* Zhromaždenie Zmŕtvychvstania (vzniklo vo Francúzku, v Paríži, 17. februára 1836). — Čo je podstatou charizmatického poslania *resurexionistov?* — Kde všade *resurexionisti* pôsobia okrem Poľska a Francúzska?

V SCS sa uvádza slovo *lobbizmus* (v kapitalistických krajinách rozšírený korupčný systém ovplyvňovania parlamentných zástupcov). Nesklonné substantívum *lobby* sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny neuvádza, v publicistike sa s ním stretávame. Od slova *lobby* je príponou *-ista* utvorené slovo *lobbista* (niekedy sa používa v nesprávnej podobe *lobbysta*):

Dvaja *lobbysti* vo vláde. (Práca, 16. 3. 1993, s. 2) — ...tým by totiž výraznejšie vzrástol vplyv „jadrových *lobbistov*" usilujúcich sa o rozšírenie výroby plutónia v NSR... (Pravda, 3. 4. 1987, s. 7)

Popri slovách *karuselár* a *anketár* s príponou *-ár* sme zaregistrovali aj novšie slová *karuselista* a *anketista: ... k a r u s e l i s t a Rudolf Gajdošík* (Pravda, 8. 2. 1988, s. 3). — *...píše jeden z a n k e t i s t o v* (Smena na nedeľu, 5. 4. 1991, s. 2).

V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa uvádzajú slová *islam* a *moslim*. V Katolíckych novinách (18. 7. 1993, s. 9) sme zaregistrovali derivát *islamista: Fanatickí i s l a m i s t i majú za cieľ založiť teokratické štáty metódou teroru...*

Od zdomácnenej podoby slova *imidž* sme zaregistrovali desubstantívum *imidžista: Rebelant? Cynik? Pózer? I m i d ž i s t a ?* (Sme, 6. 8. 1993, s. 5). V tom istom denníku sme zaregistrovali aj okazionalizus *šokista: A to, ako vieš, nebol žiaden „š o k i s t a"*. Spojenie *od mantinelu k mantinelu* tvorí frazému. Od slova *mantinel* v takomto spojení je príponou *-ista* utvorené slovo *mantinelista: Boli sme v minulosti, sme teraz a asi aj budeme m a n t i n e l i s t i* (Smena na nedeľu, 10. 7. 1992, s. 16). *Mantinelista* je ten, kto prechádza z jednej krajnosti do druhej. V desubstantíve *brontosaurista* je viazaný slovotvorný základ (je utvorené od slova *brontosaurus*), slovo *filokartista* označuje zberateľa pohľadníc:

...klub pracujúcich v Uherskom Hradišti sa už v piatok naplnil *brontosauristami*. (Smena, 28. 11. 1988, s. 5) — *Brontosaurista* hľadá príčinu znečisťovania prírodného prostredia. — Aj pre *filokartistov*. — ...bude i celoštátna výmenná schôdza filatelistov a *filokartistov*. (Práca, 6. 6. 1987, s. 10)

Od abstraktných podstatných mien *sentencia* (výrok súdu, rozsudok) a *recesia* (ustupovanie, ústup) sú príponou *-ista* utvorené okazionalizmy *sentencionista* a *recesista:*

Muž-*sentencionista* sa tváril, že môj protest nechápe. (Smena na nedeľu, 6. 12. 1991, s. 4) — Vlaňajšie „oslavy" 21. augusta v Prahe boli plné v rukách *recesistov*. (Slovenský denník, 22. 8. 1991, s. 1)

V SCS sa uvádza slovo *sadomasochizmus*. Z Národnej obrody (11. 8. 1992, s. 13) máme doklad na okazionalizmus *sadomasochista: S a d o m a s o c h i s t a vraždil*. Od slova *chromatograf* je utvorený názov osoby *chromatografista: Slovnaft Bratislava prijme analytika c h r o m a t o g r a f i s t u* (Smena, 2. 5. 1988, s. 6). Od podstatného mena *spektrum* je utvorený okazionalizmus *spektrista: Stretnutie s p e k t r i s t o v* (Život, 14. 4. 1988, s. 56).

Niekoľko derivátov s príponou *-ista* sme zaregistrovali od vlastných mien. Od Chalupkovej básne Mor ho! je derivát *morhista: Kde je elán starých štúrovcov, mladej Európy, m o r h i s t o v...* (Pravda, 9. 1. 1993, s. 3). Od názvu almanachu *Napred* je utvorený derivát *napredista: K sporu J. M. Hurbana s n a p r e d i s t a m i* (Slovenský jazyk a literatúra v škole, *34*, 1987—1988, č. 2, s. 52). Od vlastného mena *Fradi* je utvorený derivát *fradista: Si Bohom f r a d i s t o v, ich idolom, cisárom...* (Smena, 30. 9. 1992, s. 12). Od časti vlastného mena *Divadlo na Korze* je príponou *-ista* utvorený okazionalizus *korzista: Po zatvorení Divadla na Korze v roku 1968 sa spolu s Milanom Lasicom, Julom Satinským a ďalšími „k o r z i s t a m i" stal nežiaducim* (Sme, 17. 9. 1993, s. 5). Od vlastných mien *Dobro* a *Dobro festival* je príponou *-ista* utvorený okazionalizmus *dobrista:*

...napokon skonštruoval nový strunový nástroj, vyrábal ho pod značkou DOBRO — Dopyera Brothers... — ...ako najlepší česko-slovenský *dobrista*. — DOBRO FESTIVAL v Trnave, jedno z najväčších podujatí na Slovensku, pripomínal sto rokov od narodenia Jána Dopjeru... — ...ktoré drží slovenský *dobrista* Henrich Novák... — Tohto roku sa víťazom stal *dobrista* Ľuboš Novotný... (Sme, 31. 8. 1993, s. 12)

Z denníka Práca (7. 8. 1986, s. 8) máme doklad na okazionalizmus *endurista*. Desubstantívum *endurista* je utvorené od vlastného mena *Internacionálne ENDURO: E n d u r i s t i v Brezovej*. J. Kopina (1993) vyslovil nesúhlas s naším názorom v štúdii Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike (Jacko, 1992), že každý okazionalizmus je pri svojom vzniku neologizmom. Podľa nášho názoru treba neologizmy chápať zo širšieho aspektu. Preto v závere štúdie konštatujeme, že o tom, či sa príležitostné slovo stane neologizmom, rozhodne jeho ďalší úzus. Predpokladáme, že aj niektoré okazionalizmy, naznačené v tejto štúdii, sa stanú novými slovami.

Doklady z publicistiky ukazujú, že v súčasnej spisovnej slovenčine je pri tvorení nových názvov osôb od cudzích základov (platí to aj pri domácich základoch) prípona *-ista* produktívna. V starších, ale aj novších slovách s príponou *-ista* sa v slovotvornom základe prejavuje rozkolísanosť kvantity, neistota a neustálenosť kvantity. Všeobecne možno konštatovať, že koreňová, resp. prvá dlhá slabika základných slov sa pred príponou *-ista* neskracuje: *klávesista, nástupista, náturista, pázmanista, slávista, cárista, lág-*

rista, gátrista, šlágrista, stážista, fórista, pólista, chórista, štúrista, žúrista. V slovách francúzskeho pôvodu vyznievajúcich na *-áž* sa dlhá koreňová (resp. prvá a druhá) slabika pred príponou *-ista* taktiež neskracuje: *garážista, vizážista, bandážista, barážista, metrážista, mirážista.* Pri desubstantívach s príponou *-ista* od trojslabičných základov na *-áž* sa dlhé *á* skracuje: *vernisažista, arbitražista.* Dlhá druhá slabika pred príponou *-ista* ostáva aj v derivátoch *elánista, lotérista, galérista, októbrista.* Dlhé kmeňové slabiky sa pred príponou *-ista* skracujú v slovách typu: *rusinista, germanista, sopranista, monologista, kapitalista, realista, ekologista, buldozerista.*

Literatúra

DUJČÍKOVÁ, V.: Slovotvorná štruktúra prevzatých slov. Slovenské odborné názvoslovie, *5*, 1957, s. 353—360.

FINDRA, J. — GOTTHARDOVÁ-ŠTIBRANÁ, G. — JACKO, J. — TVRDOŇ, E.: Slovenský jazyk a sloh. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 152.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 108—109.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 944 s.

JACKO, J.: Názvy osôb s príponou *-ista*. Kultúra slova, *20*, 1986, s. 340—346.

JACKO, J.: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. Slovenská reč, *57*, 1992, s. 19—25.

KOPINA, J.: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike, najmä v Literárnom týždenníku. Slovenská reč, *58*, 1993, s. 338—343.

KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava, Veda 1987. 390 s.

LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1950, s. 136.

MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.

ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 99.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 8. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 608 s.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Opis systému. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 69.

POVAŽAJ, M.: *Visáž* či *vizáž?* Kultúra slova, *27*, 1993, s. 190—191.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1940. 482 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1991. 536 s.

RUŽIČKA, J.: Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 54.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1—6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 355.

PhDr. Milan Majtán, CSc., šesťdesiatročný

V dobrom zdraví a v rozlete tvorivých síl sa dožíva šesťdesiatich rokov vedúci autorského kolektívu Historického slovníka slovenského jazyka PhDr. Milan M a j t á n, CSc. M. Majtán sa narodil 3. 5. 1934 na Vrútkach. Gymnázium absolvoval vo Zvolene. V r. 1953—1957 študoval na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave slovenský jazyk. Už na vysokej škole zaujal svojich prednášateľov húževnatosťou a cieľavedomou prácou. Počas štúdia vyučoval externe na niekoľkých bratislavských stredných školách. Po absolvovaní vysokej školy pôsobil 4 roky v Petržalke ako gymnaziálny profesor. Od r. 1961 dodnes pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra. Spočiatku bol zaradený ako štipendista, potom ako interný ašpirant v dialektologickom oddelení. Tu spolupracoval na príprave I. zv. *Atlasu slovenského jazyka*. V r. 1965 obhájil ako kandidátsku dizertáciu nárečovú monografiu o vrchárskom hontiansko-novohradskom nárečí. Keď prešiel r. 1965 do oddelenia dejín slovenského jazyka, jeho bádateľský záujem sa zameral na výskum vlastných mien, najmä geografických názvov. V rokoch 1967—1969 pripravil do tlače užitočnú publikáciu *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov* (1972). Touto publikáciou prejavil M. Majtán dobrý zmysel pre aktuálne spoločenské potreby, ktorý je charakteristickým znakom jeho prístupu k bádateľským úlohám. V tom čase bol z iniciatívy autora týchto riadkov založený riadiaci orgán pre organizovaný onomastický výskum na Slovensku Slovenská onomastická komisia pri JÚĽŠ SAV, ktorej tajomníkom sa stal M. Majtán (v r. 1971—1984). Aj vďaka svojej konciliantnej povahe zohral M. Majtán v období, keď ani vo vede nebolo radno všeličo nahlas povedať, pri organizovaní onomastického výskumu dôležitú úlohu. Nové obdobie vo vývine slovenskej onomastiky sa začalo organizovaným heuristickým výskumom vlastných mien a domýšľaním teoretických a metodologických východísk onomastiky. M. Majtán zorganizoval a priviedol do úspešného zavŕšenia v podstate kompletný výskum slovenských terénnych názvov. V historickom oddelení JÚĽŠ sa pod jeho vedením pripravil zozbieraný toponomický materiál na lexikografické a kartografické spracúvanie, vybudovali sa kartotéky a heslár a vyhotovilo sa vyše 300 pracovných máp. (Antroponymický heuristický výskum sa orientoval v súlade s teoretickou koncepciou V. Blanára na neúradné [živé] osobné mená; vďaka organizátorskej práci J. Matejčíka sa na PF v Banskej Bystrici vybudovala celkove ojedinelá dvojmiliónová kartotéka živých osobných mien najmä zo stredného Slovenska; na vypracovanie obsahových modelov sa využilá asi 1/20 zozbieraného materiálu.) M. Majtán dal zo sčítacích hárkov vyexcerpovať mená obyvateľov Bratislavy (ich heslár obsahuje aj frekvenčné údaje) a na spracúvanie úradných mien zhromaždil sčítacie hárky z celého Slovenska. Pre komplexný onomastický výskum bolo treba doplniť historickú zložku kartoték. Dopĺňanie onomastických kartoték historickým

materiálom sa uskutočnilo v rámci prípravných prác na historickom slovníku slovenského jazyka. M. Majtán bol najprv vedúcim onomastického výskumu v historickom oddelení, a keď sa ukázalo vymenovanie vedúcich historického oddelenia ako nie dosť šťastné, stal sa vedúcim oddelenia on sám. Vo svojich funkciách ako neskorší predseda Slovenskej onomastickej komisie (od r. 1974), ako člen a neskôr predseda názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky i ako terajší vedúci autorského kolektívu Historického slovníka slovenského jazyka prejavoval svoje organizačné schopnosti finálneho pracovníka kolektívnych úloh. V týchto desaťročiach bola takáto stmeľujúca osobnosť vítaná, pretože isté veci bolo treba zahaliť rúškom anonymity.

Vzhľadom na objektívne dejiny slovenskej onomastiky treba však niektoré okolnosti, ktoré sa doteraz obchádzali, pripomenúť. Keď moje meno nesmelo figurovať medzi redaktormi alebo zostavovateľmi zborníkov a časopisov, nesmel som byť organizačným vedúcim konferencií či sympózií a nesmel som zastávať vedúce funkcie, pri prvých slovenských onomastických konferenciách som bol ideovým vedúcim (podobne to bolo pri príprave zasadaní Lexikologicko-lexikografickej komisie pri MKS); neskôr postupne preberal do svojich rúk prípravu slovenských onomastických konferencií M. Majtán. A počínal si pri tom úspešne. Tým sa však nevyčerpávajú aktivity nášho jubilanta. M. Majtán je členom Medzinárodnej komisie slovanskej onomastiky pri MKS, členom vedeckej rady JÚĽŠ SAV, vedeckej rady Archívu literatúry a umenia Matice slovenskej, členom viacerých vedeckých spoločností pri SAV, je členom redakčnej rady časopisov Slovenská reč a Onomastický zpravodaj (v Prahe).

Výskumná práca M. Majtána zasahuje predovšetkým úseky onomastiky. Od začiatku svojej bádateľskej činnosti sa orientuje v tom smere, ktorý na Slovensku rozvíjame od 40. rokov, totiž v smere semiologickom a funkčno-štrukturálnom. Základný význam pre slovenskú onomastiku majú Majtánove štúdie z okruhu anojkonymie. Jeho práce sa týkajú podstatných stránok terénnych názvov, ich formálnej štruktúry, dôležitosti ich odvodzovacích základov pre poznanie starej slovenskej slovnej zásoby. Všíma si chronologickú a zemepisnú stratigrafiu slovenských terénnych názvov i osobných mien, zaoberá sa spoločenským fungovaním toponým, analyzuje hydronymá a ich štruktúrne typy, rieši aj otázky chrématonymie a urbanonymie. Pri práci na štandardizácii zemepisných názvov berie do úvahy spisovný i regionálny úzus, ale stav v regionálnom úze nepokladá za rozhodujúce kritérium. Svoje vedecké záujmy rozširuje na gramatickú stránku vlastného mena. Slovenskú onymiu skúma aj zo širšieho slavistického hľadiska; z historického a slavistického hľadiska analyzuje osobné mená i zemepisné názvy. Vyzdvihnúť treba spoluprácu na projekte *Slovanského onomastického atlasu*. Veľkú pozornosť venuje M. Majtán literárnej onomastike. Hoci ťažisko Majtánových výskumov spočíva v dôkladnej a dômyselnej analýze rozmanitého onymického materiálu, nevyhýba sa ani zovšeobecňujúcim a metodologickým otázkam. Onomastiku pokladá za osobitnú jazykovednú disciplínu so špecifickým predmetom výskumu i viacerými špecifickými metódami, ktorá je úzko spätá so sociológiou, geografiou, históriou, literárnou vedou a i. Vo vlastnom mene, jazykovom znaku sui generis, rozlišuje jazykovú a mimojazykovú, t. j. obsahovú stránku (vlastne obsahový model). Vymedzuje pojmy všeobecná a konkrétna

onymická situácia. Onymickou situáciou sa rozumejú všetky vlastné mená a varianty mien, ktorými sa nazýva denotát v rozličných časových a spoločenských okolnostiach. M. Majtán vymedzuje aj propriálnu (onymickú) platnosť toponyma (hodnotu toponyma pri jeho fungovaní v spoločnosti). Podstatnú časť mimojazykovej stránky toponyma tvorí základná motivácia toponyma pri jeho vzniku a jeho onymická platnosť pri jeho fungovaní. Zemepisné názvy analyzuje a triedi podľa slovotvornej alebo morfematickej výstavby a podľa lexikálnosémantického základu. Uplatňuje historický, areálový a sčasti aj porovnávací prístup. Záslužné sú bibliografické prehľady a príspevky. Svoje doterajšie onomastické výskumy M. Majtán zhrnul v rukopisnej práci *Onymické systémy* (1994), ktorú podáva ako dizertáciu na získanie vedeckej hodnosti doktora filologických vied. M. Majtán má spoluautorský podiel na prácach z okruhu onomastiky: *Zeměpisná jména v Československu* (1982), *Meno pre naše dieťa* (1983, 1985, 1993), v spolupráci s K. Rymutom publikoval v Poľsku monografiu *Hydronimia dorzecza Orawy* (1985).

Popri príležitostných záujmoch o otázky dejín spisovného jazyka M. Majtán veľa úsilia vynaložil ako spoluautor, spoluredaktor a posledný hlavný redaktor do prípravy základného diela slovenskej historickej lexikografie, do viaczväzkového *Historického slovníka slovenského jazyka* (I. zv. 1991, II. zv. 1992). I keď sa v historickom slovníku stredného typu stlmili niektoré metodologické výboje ukážkového elaborátu (porov. *Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia,* 1973), toto dielo zaujíma čestné miesto medzi slovanskými historickými slovníkmi. V spolupráci s M. Majtánovou zostavil, edične pripravil a napísal úvod k vydaniu historických textov pre širokú verejnosť *Krupinské prísne právo* (1979). Je spolueditorom publikácie *Pramene k dejinám slovenčiny* (1992, s J. Skladanou) a spoluzostavovateľom *Geografického názvoslovia Základnej mapy ČSSR 1 : 50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky* (názvy neosídlených geografických objektov z 3 slovenských krajov). Do okruhu ustaľovania názvoslovia neosídlených geografických objektov patria aj práce *Zoznam jaskýň a priepastí na Slovensku* (1979) a *Názvy vrchov a dolín Slovenskej socialistickej republiky* (1987), ktoré pripravil v spolupráci so Z. Kolárikovou.

Ak ešte dodáme, že popri rozsiahlej redakčnej činnosti M. Majtán prednášal ako externý učiteľ na Pedagogickej fakulte v Nitre (v šk. r. 1970/1971 a 1973/1974) a na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove (v šk. r. 1973/1974), kde ako školiteľ viedol desiatky diplomových prác a spolu s M. Blichom zostavil a pripravil učebné texty *Metodika výskumu vlastných mien* (1975) a *Úvod do onomastiky* (1985), prednášal na mnohých konferenciách, sympóziách a zjazdoch doma i v zahraničí, a ak ešte pripomenieme organizáciu a neskôr aj ideové vedenie 10 slovenských onomastických konferencií a 4 seminárov zameraných na metodiku výskumu vlastných mien, vidíme, že život PhDr. Milana Majtána, CSc., je naplnený systematickou a húževnatou prácou, ktorej výsledky posúvajú dopredu stav slovenskej onomastiky i jazykovedy.

Pri príležitosti jeho šesťdesiatročného jubilea mu želáme, aby naďalej mohol úspešne pracovať v rozsiahlom diele, ktorému venoval nevšednú energiu a intenzívne vedecké úsilie.

Ad multos annos!

V. Blanár

Súpis prác Milana Majtána za roky 1984—1993

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Milana Majtána za roky 1962—1983 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *49*, 1984, s. 170—185. K predchádzajúcej bibliografii uvádzame doplnky.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1962—1983

1976

Valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. — Jazykovědné aktuality, *13*, 1976, s. 10—11.

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 23. 10. 1973—21. 1. 1976. — Jazykovědné aktuality, *13*, 1976, s. 12—14.

1982

Jazyková a mimojazyková stránka vlastného mena. Teze přednášky v JS dne 20. 4. 1982. — Jazykovědné aktuality, *19*, 1982, s. 102—103.

Edičná činnosť

Krupinské prísne právo. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1979. 278 s. (spolueditorka M. Majtánová).

b) Bibliografia za roky 1984—1993

1984

Integrácia vo vede a v jazyku. — Jazykovedný časopis, *35*, 1984, s. 164—169, rus. res. s. 169.

Vlastné mená v Historickom slovníku slovenského jazyka. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 375—380. — Predtým publikované v roku 1983.

Slovenské geografické názvoslovie v Belových Notíciách. — In: Matej Bel a Bratislava. Red. F. Kalesný. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1984, s. 28—37.

Štandardizácia geografického názvoslovia a jej hranice. — In: Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze. 10. Studia Onomastyczne. Red. E. Breza. Gdańsk, Uniwersytet Gdański 1984, s. 77—80, angl. res. s. 80.

Hranice a perspektívy štandardizácie geografického názvoslovia. — In: 7. kartografická konferencia so zahraničnou účasťou. Vedecko-technickým rozvojom k vyššej kvalite a efektívnosti kartografickej tvorby. Bratislava, Dom techniky ČSVTS v spolupráci so Slovenskou kartografiou 1984, s. 84—89, rus. res. s. 90.

Slovenské národné povstanie a geografické názvy. — Kultúra slova, *18*, 1984, s. 279—282.

Vlastné mená v románoch Františka Hečku. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 156—161.

Literárna onomastika a vysoké školy. — In: Sborník přednášek z 1. celostátního semináře Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi. Red. R. Dejmek — R. Šrámek. Hradec Králové, Pedagogická fakulta 1984, s. 78—83.

Súčasná slovenská onomastika. — Slavica Slovaca, *19*, 1984, s. 107—109.

Význam diela Mateja Bela pre slovenskú onomastiku. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 3, s. 15—18 (tézy prednášky konanej dňa 3. 5. 1984 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Perspektívy rozvoja súčasnej slovenskej onomastiky. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 1, s. 6—8 (tézy prednášky konanej dňa 10. 11. 1983 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Predely standardizacii toponimii. - In: Resümees der Vorträge und Mitteilunngen. Karl-Marx-Universität Leipzig. Red. I. Bily et al. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1984, s. 11 (tézy prednášky konanej na 15. medzinárodnom onomastickom kongrese).

Onomastika jako společenská věda. [Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18.—20. 5. 1982) v Trojanovicích. Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D—19. Red. R. Šrámek. Praha 1983.] Jazykovedný časopis, *35*, 1984, s. 198—201 (ref.).

Onomastické zprávy a poznámky. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 1984, s. 119—188 (člen autorského kolektívu).

Profesor Branislav Varsik osemdesiatročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *25*, 1984, s. 429.

Životné jubileum prof. Eugena Jónu. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 116—117 (k 75. narodeninám E. Jónu).

Samo Mazúr sedemdesiatpäťročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *25*, 1984, s. 429—430.

Profesor Štefan Krištof sedemdesiatročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *25*, 1984, s. 430.

Za profesorom Vladimírom Šmilauerom. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 117—118.

1985

Meno pre naše dieťa. 2. vyd. Bratislava, Obzor 1985. 200 s. — 3., preprac. a dopl. vyd. 1993 (spoluautor M. Považaj).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Populárne o rodných menách. — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 216—219. — 2. Dvonč, L.: Poučenie o rodných menách. — Práca, 21. 3. 1983, s. 4. — 3. Michalus, Š.: Vyberáme meno pre naše dieťa. — Večerník, 4. 3. 1983, s. 3. — 4. Habovštiaková, K.: Meno pre naše dieťa. Listujeme v rovnomennej populárnovedeckej publikácii prvej svojho druhu vydanej na Slovensku. — Večerník, 22. 4. 1983, s. 6. — 5. Knappová, M.: Onomastický zpravodaj ČSAV, *25*, 1984, s. 107—111. — 6. Tvrdoň, E.: Aké meno bude mať naše dieťa? — Smer, 25. 7. 1986, s. 2. — 7. Bubak, J.: Onomastica (Kraków), *30*, 1986, s. 289—294. — 8. Hegerová, K.: Národná obroda, 19. 5. 1993, s. 7.

Názvy chránených území Slovenskej socialistickej republiky (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1985. 148 s. + mapová príloha (spoluspracovatelia J. Klinda, Z. Kolláriková).

Geografické názvy okresu Trnava. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1985. 100 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Gregorová).

Geografické názvy okresu Topoľčany. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1985. 90 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolláriková).

Geografické názvy okresu Žiar nad Hronom. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1985. 88 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolláriková).

Hydronimia dorzecza Orawy. 1. vyd. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Zakład Narodowy imenia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1985. 144 s. (spoluautor K. Rymut).

Ref.: 1. Habovštiak, A.: Vyšla práca o oravských vodných tokoch. — Orava, *21 (96)*, 1985, č. 43, s. 5. — 2. Sassová, E.: Namenkundliche Informationen, č. 49, 1986, s. 72—74. — 3. Habovštiak, A.: Slovenská reč, *52*, 1987, s. 253—256. — 4. Gołębiowska, T.: Onomastica (Kraków) *32*, 1988, s. 240—243. — 5. Žigo, P.: Slavica Slovaca, *23*, 1988, s. 285—286.

Integrácia vo vede a onomastika. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 258—262.

Neslovanské prvky v slovenských vlastných menách. — In: Slovakistické štúdie. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 345—351. — Predtým publikované pod rovnakým názvom. In: Studia Academica Slovaca. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 209—225.

Predely standardizacii toponimii. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *26*, 1985, s. 117—122.

Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, *50*, 1985, s. 129—167 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, J. Mistrík, I. Ripka, E. Sekaninová).

Literárna onomastika a vysoké školy. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 2, s. 18—20 (tézy prednášky konanej dňa 29. 11. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Projekt a zásady spracovania Hydronymie Slovenska. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 2, s. 15—17 (tézy prednášky konanej dňa 28. 11. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Doc. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., šesťdesiatpäťročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *26*, 1985, s. 351—353.

15. mezinárodní onomastický kongres. Sekcia VII. Vlastné mená v kartografických dielach a medzinárodnej komunikácii. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *26*, 1985, s. 63—64.

1986

Geografické názvy okresu Žiar nad Hronom. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1986. 86 s. (spoluspracovateľka Z. Kolláriková).

Chronologické a geografické rozvrstvenie zložených slovanských osobných mien. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 206—210.

Onomastika v systéme vied. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 6—10.

Onomastické termíny podľa objektov pomenúvaných vlastnými menami. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 46—59.

Metódy a pramene heuristického výskumu vlastných mien. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 69—76.

Základné spracovanie (klasifikácia) onymického materiálu. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 80—99 (spoluautori V. Blanár, M. Blicha).

Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovia. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 144—150.

Projekt a zásady spracovania Hydronymie Slovenska. — In: Úvod do onomastiky. Red. J. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 125—130.

Literárna onomastika a vysoké školy. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 131—139.

Problém hybridu v toponomastike. — In: Formacje hybrydalne w językach słowiańskich. Red. S. Warchol. Lublin, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej — Wydzial Humanistyczny 1986, s. 45—49, angl. res. s. 50.

Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovia. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 300—310.

Na úvod. — In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 5 (spoluautor M. Blicha).

Na 125. výročie Memoranda. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 193—196.

Konferencia o začiatkoch československej štátnosti a o úlohe slovenskej kultúry v európskych dejinách. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 105—106 (správa o medzinárodnej vedeckej konferencii konanej v dňoch 12.—16. 5. 1985 v Nitre a v Břeclavi).

Piata celopoľská onomastická konferencia. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *27*, 1986, s. 239—241 (spoluautorka R. Žilová).

Šesťdesiatpäť rokov Vincenta Blanára. — Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 91—92.

1987

Toponymický návod na používanie geografických názvov z územia Československej socialistickej republiky. 1. vyd. Bratislava — Praha, Slovenský úrad geodézie a kartografie — Český úřad geodetický a kartografický v Slovenskej kartografii 1987. 40 s. (spoluspracovateľ Sekretariát Názvoslovnej komisie pri Českom úrade geodetickom a kartografickom).

Názvy vrchov a dolín Slovenskej socialistickej republiky. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1987. 214 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolániková).

Geografické názvy okresu Banská Bystrica. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1987. 150 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolániková).

Pomenovanie reálií z tureckého (moslimského) a židovského prostredia v staršej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 16. Prednášky XXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 229—244.

Výrazné špecificky slovenské prvky v najstarších zložených slovanských menách zo Slovenska. — In: IX. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 48—53.

Slovná zásoba vo Fándlyho diele Pilný domajší a poľný hospodár. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 269—276.

Slovenské geografické názvoslovie v Belových Notíciách. — In: Matej Bel. Doba — život — dielo. Red. J. Tibenský. Bratislava, Veda 1987, s. 346—352.

Sprachpolitik und Standardisierung der Eigennamen. — In: Abstracts und Rundtischgespräche. XIV. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10—15 August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee, Berlin, Mai, 1987 (paralelné angl. znenie), s. 252.

Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte. — Zápisník slovenského jazykovedca, *6*, 1987, č. 1, s. 14—16 (tézy prednášky konanej dňa 16. 12. 1986 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Jazykovopolitické aspekty vlastných mien. — Zápisník slovenského jazykovedca, *6*, 1987, č. 3, s. 3—6 (tézy prednášky konanej dňa 13. 5. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Štruktúrne typy slovenskej hydronymie. — Zápisník slovenského jazykovedca, *6*, 1987, č. 4, s. 16—18 (tézy prednášky konanej dňa 13. 11. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Štyridsať rokov slovenskej onomastiky. — In: IX. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 3—7.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). Zv. 1. (A—D). Red. Š. Valentovič. Martin 1986. — In: Slovenská reč, *52*, 1987, s. 179—181 (rec.).

Bratislava a niektoré miestne názvy na pravom brehu Dunaja. — Večerník, 13. 11. 1987, s. 3; 20. 11. 1987, s. 3; 4. 12. 1987, s. 3; 18. 12. 1987, s. 3.

Sympózium o najstarších dejinách Bratislavy. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 173—174 (správa o sympóziu konanom v dňoch 28.—30. 10. 1986 v Bratislave).

Štefan Peciar sedemdesiatpäťročný. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 314.

PhDr. Vlado Uhlár sedemdesiatpäťročný. Slovenská reč, *52*, 1987, s. 367.

Izidor Kotulič šesťdesiatročný. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 81.

Za profesorom Štefanom Krištofom. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 116—117. — Ďalší autorov nekrológ: Odišiel prof. Štefan Krištof. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *28*, 1987, s. 9—10.

1988

Slavischer Onomastischer Atlas. Reihe: Einführungen, vorbereitende Materialien, Fragebogen, methodische Handbücher und Instruktionen. 1. Die Strukturtypen der slavischen Ortsnamen (anhand der westslawischen Sprache). 1. vyd. Brno — Leipzig 1988. 88 s. (Namenkundliche Informationen. Sonderheft.) (spoluautori H. Borek, E. Eichler, R. Šrámek).

Geografické názvy okresu Nitra. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1988. 108 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolláriková).

Geografické názvy okresu Poprad. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1988. 150 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka C. Gughová).

Kodifikácia spisovného jazyka a štandardizovanie vlastných mien. — In: Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Red. E. Homa. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 1988, s. 113—120.

Gramatická stránka vlastného mena. — In: V ogólnopolska konferencja onomastyczna. Red. K. Zierhoffer. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu 1988, s. 191—195.

Onymia a urbanonymia. — In: Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 6—9.

Słowiański Atlas Onomastyczny. Typy strukturalne ojkonimii słoviańskiej. — In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 7. Językoznawstwo. Prace na X międzynarodowy kongres slawistów v Sofii 1988. Red. J. Basara. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1988, s. 67—73.

Slovanský onomastický atlas — strukturní typy slovanské oikonomie. — In: X međunaroden kongres na slavistite. Reziume na dokladite. Sofija, 14—22 sentemvri 1988 g. Sofija, Izdatelstvo na Baýlgarskata akademija na naukite 1988, s. 102 (spoluautori H. Borek, E. Eichler, R. Šrámek).

Bratislava a miestne názvy na pravom brehu Dunaja. — In: Najstaršie dejiny Bratislavy. Red. V. Horváth. Bratislava, Bratislavská informačná a propagačná služba pre Archív hlavného mesta SSR Bratislavy [1988], s. 181—184, rus. res. s. 184—185, nem. res. s. 185, angl. res. s. 186.

Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte. — In: Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Připravil Československý komitét slavistov. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 15—23.

Slowakische Hydronymie im slawischen Kontakt. — In: X međunaroden kongres na slavistite. Reziume na dokladite. Sofija, 14—22 sentemvri 1988 g. Sofija, Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1988, s. 182.

Na výročie vzniku ČSR a federatívneho usporiadania ČSSR. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 257—258.

Záverečné slovo. — In: Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 164—166.

Najstaršie pramene k dejinám slovenčiny. [1. Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Zv. 2. 1235—1260. Red. R. Marsina. Bratislava 1987. — 2. Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Zv. 2. 1315—1323. Red. V. Sedlák. Bratislava 1987.] — In: Slovenská reč, *53*, 1988, s. 375—376 (ref.).

Čo je *brdo*? — In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 14. — Tamže: Ako sa používajú obyvateľské mená od názvov typu *Šaštín-Stráže*? (s. 174). — *Podbanské, Podbanskô* či *Podbansko*? (s. 174). — Akého rodu je meno žilinského sídliska *Vlčince*? (s. 174—175). — Ako je to s názvom *Belianske Tatry*? (s. 175).

Výberový prehľad bibliografie slovenskej urbanonymie. — In: Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 167—168.

PhDr. Vlado Uhlár sedemdesiatpäťročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *29*, 1988, s. 176.

Prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., šesťdesiatročný. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *29*, 1988, s. 176—177.

1989

Geografické názvy okresu Senica. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1989. 134 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolániková).

Geografické názvy okresu Stará Ľubovňa. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1989. 62 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka I. Findrová).

Jazykovopolitické aspekty vlastných mien. — In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989, s. 7—13.

Štruktúrne typy slovanskej hydronymie. — In: Hydronimia słowiańska. Red. K. Rymut. Warszawa — Wrocław — Kraków — Gdańsk — Łódź 1989, s. 177—184.

Klasifikácia chrématonymie. — In: Chrématonyma z hlediska teorie a praxe. Red. R. Šrámek — L. Kuba. Brno, Onomastická komise ČSAV — Slovenská onomastická komisia SAV — Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem — Ústav pro jazyk český ČSAV — Ústav slavistiky ČSAV 1989, s. 7—13.

Česká a slovenská toponymia po roku 1945. (Úlohy československej onomastiky pri štandardizovaní geografického názvoslovia.) — In: Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae 1987. Philologica. 4—5.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 143—147, čes. res. s. 283, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, fr. res. s. 296.

Okrajové vrstvy slovnej zásoby v staršej slovenčine. — Zápisník slovenského jazykovedca, *8*, 1989, č. 3, s. 3—6 (tézy prednášky konanej dňa 24. 1. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Záverečné slovo. — In: Chrématonyma z hlediska teorie a praxe. Red. R. Šrámek — L. Kuba. Brno, Onomastická komise ČSAV — Slovenská onomastická komisia SAV — Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem — Ústav pro jazyk český ČSAV — Ústav slavistiky 1989, s. 162—163.

Onomastika na X. medzinárodnom kongrese slavistov. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *30*, 1989, s. 244—246 (správa o onomastických príspevkoch na 10. medzinárodnom zjazde slavistov, konanom v dňoch 14.—22. 9. 1988 v Sofii).

Profesor Branislav Varsik osemdesiatpäťročný. — Slovenská reč, *54*, 1989, s. 180—181. — Ďalší autorov rovnomenný článok: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *30*, 1989, s. 202—203.

Profesor Eugen Jóna osemdesiatročný. — Slovenská reč, *54*, 1989, s. 40—41.

Za Štefanom Peciarom. — Slavica Slovaca, *24*, 1989, s. 265—266.

1990

Geografické názvy Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Geografické názvy z územia Slovenskej republiky. 1. vyd. Bratislava — Praha, Slovenský úrad geodézie a kartografie — Český úřad geodetický a kartografický 1990. 150 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka Z. Kolániková).

Názvy vodných tokov a vodných plôch SR. Povodie Bodrogu a Tisy. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii 1990. 86 s. + mapová príloha (spoluspracovateľ O. Macko).

Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1990. 142 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka I. Findrová).

Ref.: Dvonč, L.: Názvy slovenských hradov a zámkov. — Kultúra slova, *26*, 1992, s. 315—318.

Geografické názvy okresu Rožňava. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1990. 104 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka D. Jursová).

Geografické názvy okresu Liptovský Mikuláš. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1990. 126 s. + mapová príloha (spoluspracovateľky C. Gughová, M. Niňajová).

Geografické názvy okresu Košice-mesto a Košice-vidiek. (Paralelný rus. a angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1990. 134 s. + mapová príloha (spoluspracovateľky Z. Kolániková, D. Jursová).

Okrajové vrstvy slovnej zásoby a ich spracovanie v slovenských historických slovníkoch. — In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Red. V. Blanár et al. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 231—238.

Nevžité neologizmy a okazionálne slová v staršej slovenčine. (Na okraj jedného prekladu podľa poľskej predlohy.) — In: Studia linguistica Polono-Slovaca. 2. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 198—210, poľ. res. s. 210—211.

Juraj Fándly a bernolákovská kodifikácia. — Slovenská reč, *55*, 1990, s. 257—262.

Spoločenská podmienenosť vývinu exotizmov. (Pomenovania reálií z tureckého a moslimského prostredia v staršej slovenčine.) — In: Studia linguistica Polono-Slovaca. 3. „Dynamika rozwoju słownictwa". Red. J. Reichan. Wrocław — Warszawa — Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1990, s. 169—174, poľ. res. s. 174.

Vlastné mená v Timraviných literárnych prácach. — In: Božena Slančíková-Timrava. Koloman Banšell. Red. M. Kocák. Martin, Matica slovenská 1990, s. 116—128.

Na úvod. — In: Studia linguistica Polono-Slovaca. 2. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 1.

Knappová, M.: Rodné jméno v jazyce a společnosti. Praha 1989. — In: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *3*, 1990, s. 150—152 (ref.).

Bratislavský topografický lexikon. [Horváth, V.: Bratislavský topografický lexikon. Bratislava 1990.] — In: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *31*, 1990, s. 237 (rec.).

Chríb. — Slovenský denník, 9. 8. 1990, s. 2. — Tamže: *Hrb* (23. 8., s. 2). — *Chlm* (13. 9., s. 2). — *Grúň* (11. 10., s. 2). — *Hrúd* (25. 10., s. 2). — *Snoh, snoha, snož, snoža* (31. 10., s. 2). — *Nártie, nárť, nárt* (22. 11, s. 2).

Životné jubileum doc. Vincenta Blanára. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *31*, 1990, s. 188—190 (k 70. narodeninám V. Blanára).

1991

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A—J. Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava, Veda 1991. 536 s. (vedúci autorského kolektívu; spoluautori V. Blanár, E. Jóna, I. Kotulič, E. Krasnovská, M. Majtánová, Š. Peciar, B. Ricziová, J. Skladaná).

Ref.: 1. Gáfriková, M.: Rozpaky nad slovníkom. — Tvorba, *1 (10)*, 1991, č. 8, s. 31—32. — 2. Habovštiak, A.: Priekopnícke lexikografické dielo. — Literárny týždenník, *4*, 1991, č. 23, s. 5. — 3. Habovštiaková, K.: Jazykovedný časopis, *42*, 1991, s. 138—142. — 4. Kačala, J.: Inšpiratívne dielo. Máme historický slovník slovenčiny. — Národná obroda, 4. 4. 1991, s. 12. — 5. Kačala, J.: Slovo o dejinách. — Slovenské národné noviny, *2 (6)*, 1991, č. 18, s. 7. — 6. Ripka, I.: Knižná revue, *1*, 1991, č. 12, s. 1. — 7. Ripka, I.: Slovenská archivistika, *26*, 1991, s. 123—125. — 8. Žigo, P.: Historický slovník slovenčiny. — Kultúrny život, *25*, 1991, č. 19 (7. 5.), s. 9. — 9. Gregor, F.: Magyar Nyelv (Budapest), *28*, 1992, s. 495—502. — 10. Kačala, J.: Prvé dva zväzky Historického slovníka slovenského jazyka. — Kultúra slova, *26*, 1992, s. 249—253 (aj o 2. zv. z r. 1992). — 11. Kočiš, F.: Dielo jedinečné a dôležité. — Národná obroda, 2. 7. 1992, s. 7 (aj o 2. zv. z r. 1992). — 12. Krošláková, E.: Národná minulosť priblížená. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *39*, 1991/1992, s. 187—188. — 13. Ondruš, Š.: Wjno mjrne pité zmocnuje mozgi. Každému, kto chce vedieť, akí múdri boli Slováci. — Koridor, 20. 11. 1992, s. 6 (aj o 2. zv. z r. 1992). — 14. Stich, A.: Svátek jazyka slovenského (item poněkud i českého). — Literární noviny, 3, 1992, č. 3, s. 4. — 15. Žigo, P.: Slovenská reč, *57*, 1992, s. 123—126. — Zgusta, L.: International Journal of Lexicography, *6*, 1993, s. 33—34.

300 mien (staráme sa o bábätko). 1. vyd. Bratislava, Nezávislosť 1991. 104 s. (spoluautorka D. Chovancová).

Geografické názvy okresu Trenčín. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1991. 126 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Geografické názvy okresu Komárno. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1991. 78 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka A. Kubaljaková).

Geografické názvy okresu Veľký Krtíš. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1991. 94 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Geografické názvy okresu Trebišov. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1991. 102 s. + mapová príloha (spoluspracovateľky M. Hajčíková, S. Seitzová).

Osobné mená v najstaršej slovenčine ako odraz etnicity osídlenia. — In: X. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1991, s. 120—124.

Slová *bor, borovica, sosna* v slovenských terénnych názvoch. — In: Onomastyka. Historia języka. Dialektologia. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1929—1986). (Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu.) Red. A. Furdal et al.Warszawa — Wrocław, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1991, s. 233—235.

Genéza slovenčiny vo svetle vlastných mien. — Zápisník slovenského jazykovedca, *10*, 1991, č. 3—4, s. 6—8 (tézy prednášky konanej dňa 30. 9. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Súčasný pohyb v toponymii. — Zápisník slovenského jazykovedca, *10*, 1991, č. 1—2, s. 6—7 (tézy prednášky na 3. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov o súčasnom pohybe v toponymii konanej dňa 5. 12. 1990 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

Kontinuita jazyka a dejín. Hovoríme s jazykovedcom Milanom Majtánom. — Literárny týždenník, *4*, 1991, č. 29, s. 1 (rozhovor I. Stadtruckera s M. Majtánom).

1992

Historický slovník slovenského jazyka. 2. K—N. Red. M. Majtán. 1. vyd. Bratislava, Veda 1992. 616 s. (vedúci autorského kolektívu, spoluautori V. Blanár, I. Kotulič, E. Krasnovská, M. Majtánová, J. Skladaná).

Ref.: 1. Kačala, J.: Prvé dva zväzky Historického slovníka slovenského jazyka. — Kultúra slova, 26, 1992, s. 249—253 (aj o 1. zv. z r. 1991). — 2. Kočiš, F.: Dielo jedinečné a dôležité. — Národná obroda, 2. 7. 1992, s. 7 (aj o 1. zv. z r. 1991). — 3. Ondruš, Š.: Wjno mjrne pité zmocnuje mozgi. Každému, kto chce vedieť, akí múdri boli Slováci. — Koridor, 20. 11. 1992, s. 6 (aj o 1. zv. z r. 1991).

Geografické názvy okresu Dunajská Streda. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1992. 72 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka A. Kubljaková).

Geografické názvy okresu Rimavská Sobota. (Paralelný angl. a rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1992. 100 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Kontinuitný vývin slovenčiny a jeho odraz vo vlastných menách. — Slavica Slovaca, *27*, 1992, s. 37—50, nem. res. s. 50.

Kontinuitný vývin slovenčiny vo svetle vlastných mien. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 65—72.

Dielo J. A. Komenského vo vývine slovenčiny. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 257—263.

Slovná zásoba vo Fándlyho diele Pilný domajší a poľný hospodár a Bernolákov Slovár. — In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom. Martin, Matica slovenská 1992, s. 139—143.

Literárna onymia a umelecký preklad. — In: Zborník. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Roč. 28. Zv. 3. Slavistika. Onomastika a škola. Red. M. Blicha et al. Prešov, Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1992, s. 160—164, nem. res. s. 164.

Kalná nad Hronom, Kalnica, Kalník ... — Nedeľná Pravda, *1*, 1992, č. 36, s. 6.

Osemdesiatročný PhDr. Vlado Uhlár. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *32—33*, 1991—1992, s. 261.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Geografické názvy okresu Zvolen. (Paralelný angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1993. 104 s. + mapová príloha.

Geografické názvy okresu Humenné. (Paralelný angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Geodetickom a kartografickom ústave 1993. 122 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Geografické názvy okresu Michalovce. (Paralelný angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Geodetickom a kartografickom ústave 1993. 90 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Geografické názvy okresu Svidník. (Paralelný angl. názov.) 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Geodetickom a kartografickom ústave 1993. 80 s. + mapová príloha (spoluspracovateľka M. Hajčíková).

Toponomický návod pre vydavateľov kartografických a iných diel. 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Geodetickom a kartografickom ústave 1993. 32 s. (spracoval so sekretariátom Názvoslovnej komisie pri Úrade geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky s prispením členov Názvoslovnej komisie). — Angl. znenie publikácie: Toponymic Guidelines for map and other editors. 1. vyd. Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Geodetickom a kartografickom ústave 1993. 36 s.

Štúdie o staršej slovenskej lexike. — In: Z vývinu slovenskej lexiky. Red. R. Kuchar. Bratislava, Veda 1993, s. 129—150.

Slovenské preklady Komenského v 17. storočí. — In: J. A. Komenský a slovenská kultúra. Red. P. Hrnčiar et al. Bratislava, Univerzita Komenského 1993, s. 238—243.

Neznámy bernolákovský autor prekladu didakticko-pedagogického spisu Ďetínská spratoveň z roku 1795. — In: Slovenské učené tovarišstvo 1792—1992. Red. M. Petráš. Trnava, Západoslovenské múzeum 1993, s. 56—59.

Kontinuierliche Entwicklung des Slowakischen und ihre Abbildung in den Eigennamen. — In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 607—608.

Die historische und gegenwärtige slowakische Oronymie. — In: Onymische Systeme. Zusammenfassungen der Beiträge an dem V. Seminar „Onomastik und Schule" (12.—14. 1. 1993) in Hradec Králové. Gewidmet dem 18. Kongress für Namenforschung Trier (12.—17. 4. 1993). Red. V. Koblížek. Hradec Králové, Verlag Gaudeamus 1993, s. 147—149.

Kontinuitný vývin slovenčiny vo svetle vlastných mien. — Zápisník slovenského jazykovedca, *12*, 1993, s. 10—12 (tézy prednášky konanej dňa 23. 3. 1993 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Kontinuita vývinu slovenčiny vo svetle historických vlastných mien. — Zápisník slovenského jazykovedca, *12*, 1993, s. 17—18 (tézy prednášky konanej dňa 21. 4. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Vývin priezvisk na Slovensku. — Zápisník slovenského jazykovedca, *12*, 1993, s. 18—20 (tézy prednášky konanej dňa 22. 4. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Ako vznikali naše priezviská (I.) — Nedeľná Pravda, 2, 1993, č. 44, s. 16 — Tamže: Ako vznikali naše priezviská (II) (č. 46, s. 16). — Ako vznikali naše priezviská (III) (č. 48, s. 16). — Priezviská z krstných mien (č. 50, s. 16). — Priezviská podľa pôvodu (č. 52, s. 16).

Počas slavistického kongresu udelia čestný doktorát UK profesorovi E. Eichlerovi. — Republika, 7. 9. 1993, s. 8.

Čestný doktorát Univerzity Komenského prof. Ernstovi Eichlerovi. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 250—252 (správa o udelení titulu).

Na šesťdesiate narodeniny prof. Jána Matejčíka. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 173.

Závan storočí v názvoch obcí. — Nedeľná Pravda, 2, 1993, č. 14, s. 4—5 (rozhovor A. Vymazalovej s M. Majtánom).

Politika v gramatike. Slovenský jazykovedec Milan Majtán pre Republiku. — Republika, 16. 7. 1993, s. 4 (rozhovor I. Starého s M. Majtánom). — Časť znovu publikovaná v príspevku Politika v gramatike. Matriky a maďarská podoba mena. — Národná obroda, 17. 7. 1993, s. 9 (okrem toho v tomto príspevku aj časť

z príspevku M. Považaja Dobré ráno, pani Potocký! Jazykovedec M. Považaj hodnotí zákon o mene a priezvisku. Pravda, 16. 7. 1993, s. 1).

Jazykovedec M. Majtán na tému: Tabule a platný zákon. — Republika, 4. 8. 1993, s. 5 (rozhovor I. Starého s M. Majtánom).

Edičná činnosť

Fándly, J.: Piľní domajší a poľní hospodár. 1. Prvňá, druhá a treťá stránka. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1990. 520 s. (spolueditori M. Majtánová a J. Nižnanský).

Ref.: 1. Chadimová, M.: Slovenská reč, *56*, 1991, s. 337—339. — 2. Žigo, P.: Nové vydanie Fándlyho Piľného domajšieho a poľného hospodára. — Kultúra slova, *25*, 1991, s. 247—249.

Pramene k dejinám slovenčiny. Red. M. Majtán — J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava, Veda 1992. 400 s. + 24 s. obr. príl. (spolueditori V. Blanár, I. Kotulič, E. Krasnovská, M. Majtánová, J. Skladaná).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Pramene k dejinám našej rodnej reči. — Slovenské národné noviny, *3 (7)*, 1992, č. 32, s. 11. — 2. Krošláková, E.: Jazykovedný časopis, *43*, 1992, s. 149—159. — 3. Ondrejovič, S.: Knižná revue, *2*, 1992, č. 12, s. 7. — 4. Žigo, P.: Slovenská reč, *57*, 1992, s. 377—379.

Redakčná činnosť

Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *25*, 1984—*32—33*, 1991—1992; Onomastický zpravodaj *34*, 1993 (člen red. rady).

Slovenská reč, *51*, 1986, č. 4—6—*58*, 1993 (člen red. rady).

Úvod do onomastiky. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986. 148 s. (spoluredaktor M. Blicha).

IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26.—28. júna 1985. Zborník referátov. 1. vyd. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987. 320 s.

Studia linguistica Polono-Slovaca. 1. vyd. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1988. 224 s. (člen red. rady).

Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.—8. mája 1987 v Smoleniciach). 1. vyd. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 424 s. (zostavovatel).

Studia linguistica Polono-Slovaca. 2. 1. vyd. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990. 290 s. (redaktor).

X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 13.—15. septembra 1989. Zborník materiálov. 1. vyd. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1991. 246 s. (zostavovatel).

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A—J. 1. vyd. Bratislava, Veda 1991. 536 s. (vedecký redaktor, člen redakcie).

Historický slovník slovenského jazyka. 2. K—N. Bratislava, Veda 1992. 616 s. (vedecký redaktor, člen redakcie).

Pamätnica Antona Bernoláka. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1992. 276 s. + 16 s. obr. príl. (red. M. Chovan v spolupráci s M. Majtánom).

Ref.: Dvonč, L.: Bernolák stále živý. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 124—126.

Pramene k dejinám slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1992. 400 s. + 24 s. obr. príl. (spoluzostavovateľka J. Skladaná).

Zostavil *L. Dvonč*

Spomienka na Antona Jánošíka

Pred deväťdesiatimi rokmi (7. 4. 1904) sa narodil slovenský jazykovedec A. J á n o š í k, ktorý sa do dejín slovenskej jazykovedy zapísal predovšetkým prácou v oblasti výskumu slovenských nárečí a výskumu slovenského spisovného jazyka. Pri tejto príležitosti si chceme všimnúť, ako jeho jazykovedné dielo úzko súvisí s najnovším vývinom slovenského jazyka od tridsiatych rokov a širšie s vývinom v našej spoločnosti.

A. Jánošík, podobne ako niektorí iní vtedajší alebo aj niektorí súčasní slovenskí jazykovedci, sa najprv zaujímal o výskum slovenských nárečí, resp. svojho rodného bánovského nárečia. Uplatnilo sa tu viac momentov. Prejavila sa u neho celkom prirodzená príchylnosť k prostrediu, z ktorého vyšiel a ktoré mu bolo dôverne známe. Prejavilo sa tu zrejme aj vedomé úsilie čo najvernejšie zachytiť dnešný stav slovenských nárečí dostávajúcich sa pod silnejúci tlak spisovného jazyka, ktorý narúša ich stavbu alebo aj ich celkový obraz. A. Jánošík vypracoval monografiu o bánovskom nárečí, ktorá bola publikovaná vo dvoch častiach v osobitných zborníkoch.

Od výskumu nárečí alebo nárečia sa potom A. Jánošík dostáva k štúdiu spisovného jazyka. S pôsobením na rozličných školách (predovšetkým na gymnáziách) sa u neho spájal silný záujem o stav slovenčiny na školách; prejavilo sa to v príspevkoch, ktoré vyšli pod názvami *Slovenčina na stredných školách, Niečo zo školskej slovenčiny* a *Zo školskej slovenčiny*. Dnes sa tejto problematike venuje pozornosť na stránkach osobitného metodického časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole, prípadne aj na stránkach osobitných zborníkov. Potom sa venoval štúdiu niektorých otázok, ktoré sa týkajú normy a kodifikácie spisovného jazyka. Pozornosť venoval napr. kvantite niektorých domácich aj cudzích slov, neskôr aj niektorým otázkam z oblasti morfológie (možno spomenúť štúdiu o rode augmentatív na *-isko* alebo štúdiu o životnom skloňovaní činiteľských mien na *-teľ* v slovenčine — tu venuje pozornosť aj skloňovaniu niektorých ďalších slov, ktoré sa nekončia príponou *-teľ*).

Dôležitá bola ďalej jeho práca v oblasti kultúry slovenského spisovného jazyka. V jubilejnom článku, ktorý vyšiel pri príležitosti 60. narodenín A. Jánošíka na stránkach Slovenskej reči, sa poukazuje na to, že A. Jánošík sa v praktickej jazykovede priklonil k puristickému smeru, pričom niekedy zachádzal priďaleko. Zároveň sa tu však pripomína, že A. Jánošík písal neskôr v duchu umierneného purizmu, ba dokonca ako redaktor Slovenskej reči, ktorú po odchode H. Bartka z Matice slovenskej redigoval spolu s J. Škultétym, na stránkach tohto časopisu uverejňoval priamo alebo nepriamo namierené príspevky proti purizmu. Ako vidíme, A. Jánošík neustrnul vo svojom vývine, postupne sa dostával od „prepiateho purizmu" k akémusi „liberálnejšiemu purizmu" alebo k práci v oblasti jazykovej kultúry, ktorá sa už blížila k modernému chápaniu tejto práce. Z tohto hľadiska nemôžeme súhlasiť s takým paušálnym alebo zjednodušeným označením A. Jánošíka ako predstaviteľa purizmu v slovenskej jazykovede, aké nachádzame v hesle o A. Jánošíkovi v Encyklopédii Slovenska.

V oblasti spisovného jazyka bola u A. Jánošíka dôležitá aj jeho práca, resp. skôr iba sľubný úvod do práce v oblasti lexikografie. Spolu s E. Jónom, ktorý rovnako ako A. Jánošík bol v štyridsiatych rokoch pracovníkom Jazykového odboru Matice slovenskej, začal vydávať široko koncipovaný *Slovník spisovného jazyka slovenského*. Je známe, že z tohto výkladového a dokladového slovníka vyšiel iba prvý diel v rozsahu deväťsto strán (slovník vychádzal v zošitoch v rokoch 1946—1949). Čo sa týka spracovania slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, bol tento slovník na úrovni svojej doby. Slovník však prestal vychádzať, presnejšie povedané jeho vydávanie bolo násilne zastavené. Nestalo sa tak, ako by sa mohlo zdať, pre nejaké jeho odborné nedostatky, ale z politických dôvodov. Údajne, ako sa to traduje v našej odbornej verejnosti, dôvodom na zastavenie vydávania tohto slovníka bolo spracovanie hesla *barnumský* s dokladom, v ktorom sa prejavovalo negatívne hodnotenie pomerov v Sovietskom zväze. Slovníkový materiál, ktorý A. Jánošík pomáhal zhromažďovať a ktorý sa mal využiť na spracovanie ďalších zväzkov tohto slovníka, sa potom mohol aspoň čiastočne zužitkovať pri spracúvaní Slovníka slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení hneď po jeho založení v roku 1943. Po reorganizácii Matice slovenskej obidvaja autori boli nútení z Matice slovenskej odísť. E. Jóna prešiel do Jazykovedného ústavu SAVU (dnešného Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV).

Výročie narodenia A. Jánošíka, ktoré si tu nakrátko pripomíname, nás vedie k vysloveniu návrhu, aby sme sa znovu vrátili „sine ira et studio" k posúdeniu pohybu po vydaní prvých Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931. Vydanie týchto Pravidiel možno hodnotiť ako klad z toho hľadiska, že sa po prvý raz v osobitnej pravopisnej príručke kodifikovala pravopisná podoba spisovnej slovenčiny, čiastočne aj jej zvuková a gramatická podoba (popri pravopisných poučkách sú tu aj poučky o zvukovej stránke spisovnej slovenčiny a gramatické poučky). Slovenská kultúrna verejnosť však tieto Pravidlá tvrdo odmietla, lebo sa v nich kodifikovali viaceré prvky, ktoré boli v rozpore so staršou tradíciou spisovnej slovenčiny. Brali sa ako výraz úsilia o zbližovanie slovenčiny a češtiny, resp. približovania slovenčiny k češtine v duchu vtedajšej oficiálnej teórie o jednotnom československom jazyku. V tejto súvislosti sa kritika zvyčajne vyslovuje na adresu predsedu Pravopisnej komisie Matice slovenskej, ktorá pripravila vydanie Pravidiel. Zodpovednosť za vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931 v podobe, ktorú odmietli nielen jazykovední odborníci, ale celá naša kultúrna verejnosť, najmä spisovatelia, však nesú aj ostatní členovia komisie. Purizmus, ktorý bol vyvolaný vydaním týchto Pravidiel, chcel iba odstrániť to, čo Pravidlá slovenského pravopisu násilne vniesli do spisovnej slovenčiny. V začiatkoch tu zaiste boli aj mnohé nesprávne kroky, neskôr nastúpilo pokojnejšie posudzovanie otázok. Výrazne sa táto črta prejavuje aj v práci A. Jánošíka v oblasti jazykovej kultúry.

A. Jánošík sa svojou hrivnou zaslúžil o vedecké štúdium slovenského jazyka, predovšetkým slovenského spisovného jazyka a svojho rodného nárečia. Zaslúžil sa aj o ustálenie spisovnej slovenčiny, ktorej hladina bola rozbúrená vydaním prvých Pravidiel slovenského pravopisu. A bol by azda urobil omnoho viac, nebyť tvrdého administratívneho zásahu, ktorý postihol Slovník spisovného jazyka slovenského. Habent sua fata libelli. Svoj osud mal aj A. Jánošík, ktorý sa po tomto zásahu už nemohol venovať jazykovednej práci v takej miere ako predtým.

L. Dvonč

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1993

I. *Základné údaje o pracovisku.* V roku 1993 pracovalo v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra (JÚĽŠ) SAV 15 vedeckých pracovníkov s hodnosťou DrSc. a CSc. (z toho 5 v zaradení vedúci vedecký pracovník) a ďalších 25 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním. Jeden pracovník s vysokoškolským vzdelaním pracoval v ústave vo vedľajšom pracovnom pomere s polovičným úväzkom, dve pracovníčky s vysokoškolským vzdelaním boli v roku 1993 na materskej dovolenke. Na materskej dovolenke boli aj dve interné vedecké ašpirantky, na študijnom pobyte bola v ústave jedna pracovníčka. V JÚĽŠ SAV ďalej pracovalo na rozličnú dĺžku pracovných úväzkov 8 pracovníkov bez vysokoškolského vzdelania: 4 pracovníci so stredoškolským vzdelaním (sekretariát, agenda jazykovej poradne, počítačové spracúvanie textov) a 4 pracovníci vykonávajúci pomocné práce (vrátnica, kúrenie a údržba, upratovanie).

II. *Vedecká činnosť.* Aj v roku 1993 sa pracovalo na väčšine grantových projektov uvádzaných v správe o činnosti za rok 1992 (Slovenská reč, *58*, 1993, s. 117—120). Zmena nastala pri úlohe *Jazyková kultúra v teórii a praxi,* keď po odchode I. Masára do dôchodku sa vedúcim úlohy i grantového projektu stal M. Považaj. Grantový projekt *Vývin slovnej zásoby v predspisovnom období* sa ukončil vydaním zborníka štúdií *Z vývinu slovenskej lexiky* (zost. R. Kuchar), ktorý sa zaradil do série publikácií vydaných k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov. Grantový projekt *Koncipovanie kapitol do vedeckej Syntaxe slovenského jazyka* bol zásahom výkonného výboru Grantovej agentúry SAV pre vedu preradený na Pedagogickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V máji 1993 zodpovedný riešiteľ projektu písomne oznámil spoluriešiteľom z JÚĽŠ SAV, že sa práce na projekte v roku 1993 prerušujú. Keďže pracovníci ústavu mali vo svojich pracovných plánoch na rok 1993 úlohy súvisiace s plnením tohto projektu, svoje syntaktické štúdie uverejnia v zborníku, ktorý sa odovzdá do tlače v roku 1994 (jeden člen kolektívu uverejnil v roku 1993 dve syntaktické štúdie). V roku 1993 sa grantovým projektom stala úloha *Atlasové spracovanie slovanských jazykov v medzinárodnej spolupráci* (zodpovedná riešiteľka A. Ferenčíková; na projekte pracovali traja pracovníci ústavu s celkovou kapacitou 2 600 hodín; riešenie úlohy je plánované na roky 1993—1995, v roku 1993 bol grantový projekt zaradený do kategórie B).

V projekte *Výkladový slovník súčasného slovenského jazyka* sa práce v roku 1993 sústredili na koncipovanie 1. zväzku slovníka. Členovia kolektívu skoncipovali 1 100 hesiel, publikovali 9 štúdií a článkov v odborných časopisoch a zborníkoch a do tlače odovzdali 5 štúdií.

V rámci projektu *Sociolingvistický výskum slovenčiny* bol vypracovaný nový sociálno-komunikačný prístup k jazyku, bola vypracovaná typológia jazykového vedomia. V početných sondách sa vykonala analýza jazykového vedomia a jazykových postojov skupín tzv. prestížnych nositeľov jazyka (spisovateľov, redaktorov, športových komentátorov, učiteľov), bola opísaná jazyková situácia v niektorých regiónoch Slovenska, opísali sa kontakty slovenského jazyka s českým jazykom cez prizmu nového sociolingvis-

tického pohľadu. Kolektív pripravil na vydanie monografiu *Sociolinguistica Slovaca* (300 strán), jeho členovia publikovali 12 štúdií a článkov v odborných časopisoch a zborníkoch a do tlače odovzdali 7 štúdií.

Do *Synonymického slovníka slovenčiny* sa v roku 1993 skoncipovalo 5 471 hesiel, hlavnou redakciou prešlo 5 100 hesiel a autorskou redakciou 7 464 hesiel. Členovia kolektívu publikovali 15 štúdií a článkov v odborných časopisoch.

Projekt *Jazyková kultúra v teórii a praxi* sa v roku 1993 sústredil na výskum jazyka masovokomunikačných prostriedkov, na stav slovenskej terminológie, hodnotila sa aj súčasná situácia v používaní spisovného jazyka v katolíckej náboženskej literatúre. Vypracované štúdie dopĺňajú poznatky o nosnosti doterajších teórií spisovného jazyka a jazykovej kultúry v zmenenej spoločensko-politickej situácii, o stave používania spisovnej slovenčiny vo vybraných okruhoch a o možnostiach vypracovať účinné regulačné pravidlá a postupy v starostlivosti o jazyk a jeho kultúru. Členovia kolektívu vypracovali 12 štúdií a článkov z oblasti teórie spisovného jazyka, jazykovej kultúry a terminológie.

Pri práci na *Veľkom slovensko-ruskom slovníku* sa autori sústredili na koncipovanie hesiel 6. zväzku slovníka. Skoncipovali 2 231 hesiel, zredigovali 3 400 hesiel a spracovali redakčné pripomienky k 3 584 heslám, publikovali teoretické štúdie a aktívne sa zúčastnili na viacerých vedeckých konferenciách.

Kolektív *Historického slovníka slovenského jazyka* pracoval v roku 1993 na koncipovaní a redigovaní hesiel 5. zväzku slovníka. Členovia kolektívu skoncipovali 1 053 a zredigovali 1 543 lexikálnych jednotiek, v odborných časopisoch a zborníkoch publikovali 9 štúdií a článkov, do tlače odovzdali 5 štúdií.

V grantovom projekte *Výskum náboženskej (kázňovej) literatúry zo 17.—18. storočia a ľudovej (piesňovej) i umelej tvorby z 18.—19. storočia zo slavistického historicko-porovnávacieho hľadiska, v medziodborovej spolupráci* sa výskum v roku 1993 rozšíril o ďalšie náboženské, ľudové a umelé útvary, ako rozprávky, príslovia a porekadlá. Členovia kolektívu publikovali 10 štúdií a článkov v odborných časopisoch a zborníkoch a do tlače odovzdali 5 štúdií.

V úlohe *Slovník slovenských nárečí* členovia kolektívu upravili (opravili, doplnili) 1 637, zredigovali 3 056 významových jednotiek 2. zväzku a zapretovali 1 040 dokladových lístkov. Uverejnili 11 štúdií a článkov v odborných časopisoch a zborníkoch a do tlače odovzdali 4 štúdie.

V rámci projektu *Atlasové spracovanie slovanských jazykov v medzinárodnej spolupráci* sa pracuje na dvoch čiastkových úlohách: *Slovanský jazykový atlas* a *Celokarpatský dialektologický atlas*. V rámci úlohy *Slovanský jazykový atlas* sa skompletizovali elaboráty do 4. zväzku, vypracovali sa dve mapy do 5. zväzku, pripravil sa súbor národných indexov 43 javov do 7. zväzku, utvorila sa koncepcia 4. zväzku, urobili sa redakčné práce na rukopise mapovej a komentárovej časti 4. zväzku, vypracovala sa prvá verzia úvodu 4. zväzku a vypracovalo sa 6 máp a komentárov série **tort, *tolt, *ort, *olt* do 7. zväzku. V rámci úlohy *Celokarpatský dialektologický atlas* sa zredigovali elaboráty otázok 457—490 a kontextová časť otázok 420—452 do 5. zväzku.

V projekte *Počítačový model slovenčiny* sa realizuje psycholingvistický experiment s parafrázovaním vetných štruktúr ľudskými subjektami, tvorí sa formálny model systémových súvzťažností v slovenskom jazyku. V roku 1993 sa rozšíril experimentálny počítačový slovník, úspešne sa implementoval model slovenskej slovotvorby, naprogramoval sa model slovenskej sémantickej syntaxe, utvoril sa model faktorizovanej slovenskej sémantiky. Výstupom sú štúdie v odbornej literatúre a softverové moduly ďalej použiteľné na výskumné, vedeckovýskumné a komerčné ciele.

V grantovej úlohe *Budovanie korpusu textov a bázy dát slovenského jazyka* bol vypracovaný značkovací jazyk „G" na reprezentáciu lexikografických textov, heuristický algoritmus na rozbor heslových statí, niekoľko algoritmov na automatizovanú a poloautomatizovanú formálnu kontrolu slovníkového textu, technologický reťazec na prevod slovníkových a iných textov medzi formátom „G" a typografickým formátom obidvoma smermi, parametrický súbor na spracovanie slovenských textov v systéme WordCruncher a pilotná lexikálna báza dát a korpus slovenských textov pod systémom WordCruncher.

Osobitné uznanie a vysoké ocenenie si zaslúžia vedúci úloh a členovia autorských kolektívov *Synonymického slovníka slovenčiny, Veľkého slovensko-ruského slovníka* a *Historického slovníka slovenského jazyka* za iniciatívne organizačné úsilie a zvýšené pracovné nasadenie, ktoré bolo treba vynaložiť na zvládnutie úloh za sťažených podmienok spôsobených najmä znížením počtu pracovníkov v ich pracovných kolektívoch.

Pracovníci ústavu publikovali v roku 1993 dvanásť monografií a vyše 140 štúdií v odborných časopisoch a zborníkoch, prednieslí 67 referátov a prednášok na domácich aj zahraničných konferenciách a odborných podujatiach; ich práce sa citovali v desiatkach odborných štúdií. Odborne posúdili 206 štúdií a príspevkov do štyroch vedeckých časopisov vydávaných v JÚĽŠ SAV. Moderné počítačové vybavenie s kvalifikovanou obsluhou umožňuje vyrábať v ústave tlačové podklady všetkých štyroch jazykovedných časopisov (*Slovenská reč, Kultúra slova, Slavica Slovaca, Jazykovedný časopis*), čím sa zabezpečuje ich vydávanie v nezmenenom rozsahu; 10 pracovníci ústavu boli členmi redakčných rád, štyria sú výkonnými a dvaja hlavnými redaktormi týchto časopisov. Naši pracovníci vykonávali funkcie v Slovenskej jazykovednej spoločnosti (predseda, podpredseda, tajomníčka a hospodárka) i v Jazykovom odbore Matice slovenskej (podpredseda, tajomník a hospodárka).

III. *Vedecká výchova a pedagogická činnosť.* V roku 1993 bola prijatá jedna pracovníčka na študijný pobyt, jedna pracovníčka ústavu pokračovala vo vedeckej ašpirantúre pracovníkov školiaceho pracoviska, dve pracovníčky prerušili internú vedeckú ašpirantúru (sú na materskej dovolenke).

Ako prednášatelia semestrálnych predmetov a ako vedúci semestrálnych seminárov pôsobili na vysokých školách piati pracovníci ústavu (odprednášali 100 hodín a viedli 222 hodín seminárnych cvičení), štyria pracovníci ústavu prednieslí odborné prednášky na Letnej škole slovenského jazyka, literatúry a kultúry. Naši pracovníci viedli a oponovali diplomové, dizertačné a habilitačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác, ako členovia skúšobných komisií

pre skúšky z kandidátskeho minima, ako členovia konkurzných komisií a členovia vedeckých rád fakúlt, šiesti pracovníci ústavu pôsobili ako hlavní školitelia vedeckých ašpirantov. Jeden pracovník ústavu úspešne obhájil doktorskú dizertačnú prácu (DrSc.), dvaja sa habilitovali za docentov.

IV. *Medzinárodná vedecká spolupráca.* Cesty do zahraničia vykonali pracovníci ústavu v súvislosti s plnením dlhodobých výskumných projektov nášho pracoviska v rámci medzinárodnej spolupráce a dohôd. Aj prijatia zahraničných pracovníkov súvisia predovšetkým s plnením úloh v rámci medzinárodnej spolupráce (napr. s *Veľkým slovensko-ruským slovníkom*). XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave taktiež umožnil nadviazať i prehĺbiť mnohé významné medzinárodné kontakty.

Dvaja pracovníci ústavu boli v roku 1993 na trojmesačnom a jeden pracovník na päťmesačnom výskumnom pobyte v Nemeckej spolkovej republike. Nadácia Alexander von Humboldt-Stiftung vyhovela žiadosti nášho pracovníka a zakúpila pre naše pracovisko počítač APPLE MacIntosh spolu s laserovou tlačiarňou a softverovým vybavením, všetko v hodnote 12 620 DM. Dar bol Jazykovednému ústavu Ľ. Štúra SAV slávnostne odovzdaný zástupcami vyľvyslanectva Nemeckej spolkovej republiky v Bratislave za prítomnosti zástupcov Predsedníctva SAV a zástupcov slovenskej tlače.

Podľa uznesenia Predsedníctva SAV bol Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV garantom XI. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa konal od 30. augusta do 8. septembra 1993 v Bratislave. Bolo to významné vedecké podujatie s vyše tisíc účastníkmi z celého sveta. Zjazd sa konal pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky, ktorý predniesol slávnostný prejav pri jeho otvorení. Slávnostný prípitok na záverečnej recepcii predniesol predseda Národnej rady Slovenskej republiky, predstaviteľov Medzinárodného komitétu slavistov a národných komitétov slavistov prijal na osobitnej recepcii minister kultúry Slovenskej republiky. Prezidentom zjazdu bol riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, predseda Slovenského komitétu slavistov a viceprezident Medzinárodného komitétu slavistov, ktorý predniesol otvárací aj záverečný prejav i hlavný referát na zasadnutí pléna Medzinárodného komitétu slavistov v Piešťanoch, organizoval činnosť predsedníctva Slovenského komitétu slavistov a organizačného štábu zjazdu. V dlhodobej príprave zjazdu i v čase jeho priebehu sa využili všetky materiálové a technické prostriedky ústavu; pracovníci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV vykonávali najzodpovednejšie funkcie a činnosti v čase prípravy aj v priebehu zjazdu, tvorili jadro organizačného štábu. Viacerí vedúci pracovníci ústavu viedli zjazdové rokovania v niektorej z 35 tematických skupín, zjazdové referáty prednieslo 12 pracovníkov ústavu, mnohí aktívne vystupovali v diskusiách k jednotlivým zjazdovým referátom a v rozpravách pri okrúhlych stoloch.

Starostlivosťou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV bolo k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov vydaných 13 knižných jazykovedných publikácií. 11 z nich sa dostalo aj na bohato obsadenú a navštevovanú medzinárodnú výstavu slavistickej literatúry, svetovej odbornej produkcie z posledných piatich rokov; dôstojne reprezentovali slovenskú vedu na svetovom slavistickom fóre. Autormi 6 kníh sú terajší kmeňoví pracovníci ústavu, autormi ďalších 5 monografií sú nedávni pracovníci ústavu a doterajší naši spolu-

pracovníci. Aj ich práce vznikli v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. V réžii ústavu sa vykonali aj všetky redakčné práce a počítačovou technikou sa vyrobili stránkové tlačové podklady. Vyjdenie monografií umožnila aj obetavosť ich autorov, ktorí bez nároku na honorár pomohli uhradiť časť nevyhnutných výrobných nákladov.

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa pripravil na vydanie obsiahly zborník resumé prednášok na XI. medzinárodný zjazd slavistov (695 strán tlačeného textu v rozličných slovanských aj neslovanských jazykoch) i *Program XI. medzinárodného zjazdu slavistov*.

XI. medzinárodný zjazd slavistov mal charakter vedeckého podujatia na vysokej odbornej úrovni. Zúčastnili sa na ňom mnohé uznávané vedecké autority z celého sveta, odznelo veľa prednášok a diskusných príspevkov, ktoré sú obohatením vedeckého výskumu. Svoj významný odborný vklad tu priniesli aj slovenskí vedci.

Viacerí pracovníci ústavu sú členmi a funkcionármi medzinárodných vedeckých spoločností (*Societas Linguistica Europaea, EURALEX, Medzinárodnej sociolingvistickej spoločnosti* a i.), sú členmi šiestich odborných komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov, jeden z nich je predsedom komisie pre súčasné slovanské spisovné jazyky.

V. *Spolupráca s rezortnými inštitúciami na riešení výskumných úloh pre potreby praxe*. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV udržiaval celoročnú spoluprácu so *Slovenským rozhlasom* a *s Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky*. *Slovenský rozhlas* vysielal pravidelnú jazykovú poradňu a reláciu *Slovenčina na slovíčko*, odzneli v ňom aj viaceré ďalšie príspevky pracovníkov ústavu. Traja pracovníci ústavu sú členmi *Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky* (aj predseda komisie je pracovník ústavu) a spoluzostavovateľmi 7 knižných publikácií vydaných *Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky*.

VI. *Aktivity vzhľadom na vládne a iné organizácie*. Jeden pracovník ústavu je členom *Názvoslovnej* i *Heraldickej komisie* Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, jedna pracovníčka ústavu je členkou komisie pre výber lektorov a pre posudzovanie činnosti lektorátov slovenského jazyka a kultúry v zahraničí (komisia pracuje na Ministerstve školstva a vedy Slovenskej republiky).

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV boli vypracované dve expertízy k *zákonu o mene a priezvisku* — pre prezidenta, vládu a parlament Slovenskej republiky. Odborné stanovisko k tomuto zákonu predniesol pracovník nášho ústavu aj vo výbore Národnej rady SR pre vzdelanie, vedu a kultúru. Jeden pracovník ústavu vyvíjal činnosť v rámci Konferencie biskupov Slovenska na preklade a revízii prekladu *Kódexu kánonického práva*, pracovníci ústavu vykonávali jazykovú úpravu textov zákonov a vyhlášok (130 strán) a jazykovú úpravu štátnych a odborových noriem (2 410 strán textu).

VII. *Vedecko-organizačné a popularizačné aktivity*. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV pripravil odborný seminár *150. výročie vzniku štúrovskej spisovnej slovenčiny*. Seminár sa uskutočnil v rámci celoštátnych osláv tohto výročia v Hlbokom 10. júla 1993 za účasti prezidenta Slovenskej republiky. V mene Slovenskej jazykovednej spoločnosti pripravili pracovníci ústavu *III. kolokvium mladých jazykovedcov* v Modre-Piesku 26.—27. novembra 1993. Pracovisko sa v roku 1993 koncentrovalo predovšetkým na

zabezpečenie príprav a priebehu XI. medzinárodného zjazdu slavistov. V organizačnom štábe zjazdu pracovali okrem malých výnimiek všetci pracovníci ústavu. Vyvíjali činnosti potrebné na zabezpečenie riadneho priebehu zjazdových rokovaní i ostatných sprievodných podujatí.

Pracovníci ústavu v roku 1993 uverejnili v novinách a časopisoch (okrem pravidelných jazykových rubrík) 28 popularizačných príspevkov, v pravidelných jazykových rubrikách uverejnili 70 príspevkov (v rubrikách: *Z nášho jazyka* a *Kto sme, čo sme* v Nedeľnej Pravde, *Na každý deň slovenčina* vo Večerníku, *Jazykové ozveny* v Národnej obrode, *Malá klenotnica slov* v Historickej revue), v pravidelne vysielanej *rozhlasovej jazykovej poradni* bolo odvysielaných 40 príspevkov od pracovníkov ústavu a 150 príspevkov bolo odvysielaných v pravidelnej relácii *Slovenčina na slovíčko*. Pracovníci ústavu vystupovali v deviatich televíznych reláciách, prednies li pripravené referáty na deviatich besedách o jazyku s učiteľmi a žiakmi, študentmi a poslucháčmi základných, stredných a vysokých škôl, v rámci jazykovo-poradenskej činnosti vypracovali písomné odpovede na 300 listov adresovaných do jazykovej poradne ústavu, odpovedali na 2 000 telefonicky kladených otázok a osobne prijali 150 uchádzačov o odborné konzultácie.

Pracovníci ústavu vyvíjali mnoho ďalších vedecko-organizačných a popularizačných aktivít: referátmi a diskusnými príspevkami sa aktívne zúčastnili na II zahraničných a na 10 domácich konferenciách, pravidelne vykonávali jazykovú a technickú prípravu textov monografií a štúdií i výrobu ich tlačových podkladov, vypracúvali oponentské a recenzentské posudky pre vydavateľstvá atď.

VIII. *Závažné problémy pracoviska a podnety pre činnosať SAV*. Mnohé problémy nášho pracoviska sa kryjú s problémami celej SAV a osobitne s problémami jej spoločenskovedných pracovísk. Ak sa za posledné dva roky znížil počet pracovníkov ústavu o jednu tretinu, dosiahla sa hranica, keď ďalšie znižovanie počtu pracovníkov by ohrozilo plnenie výskumných úloh a fungovanie pracoviska, hoci treba uznať, že istá redukcia počtu pracovníkov bola v SAV nevyhnutná a potrebná. Zvýšilo sa nebezpečenstvo straty kontinuity vo viacerých oblastiach výskumu, hrozí strata možnosti cieľavedomého budovania pracoviska, rozvoja vedeckého výskumu a ďalšieho budovania jeho základne.

Veľmi znepokojujúci a demobilizujúci je fakt, že pre JÚĽŠ SAV sa nepodarilo nájsť prostriedky na vydanie kultúrno-spoločensky závažných diel, ktoré sú výsledkom dlhoročnej výskumnej a vedecko-organizačnej práce autorských kolektívov a ich zodpovedných vedúcich.

Je najvyšší čas, aby sa spoločenskovedným výskumom v SAV priznala tá dôležitosť, aká im v našej spoločnosti patrí, aby mohli plniť svoje úlohy a svoje poslanie.

V samej SAV by sa mal zjednodušiť a zefektívniť systém riadenia; treba preniesť viac zodpovednosti a kompetencií na pracoviská.

Správu na základe výročných správ vedúcich úloh a zodpovedných riešiteľov grantových projektov i výkazov práce pracovníkov ústavu vypracoval riaditeľ a vedecký tajomník JÚĽŠ SAV.

Slovenčina pre svetobežníkov

Zahraniční záujemcovia o slovenčinu majú možnosť oboznámiť sa s týmto jazykom len v neveľkom počte príručiek. Či už spomenieme publikácie T. Dratvu, J. Bartoša, J. Mistríka, J. Stanislava, H. Bartka, alebo aj iných autorov, pri všetkých ešte navyše platí, že oslovujú iný okruh používateľov a svoj cieľ predstaviť náš jazyk cudzine a poskytnúť o ňom základné informácie dosahujú svojím spôsobom. Celkom osobitné miesto v tomto rade zaberá najnovšia knižka Johna N o l a n a *Slowakisch für Globetrotter* (160 s.), ktorá vyšla v r. 1993 v edícii „Kauderwelsch-Sprachführer" vo vydavateľstve Petra Rumpa v Bielefelde.

Kto prišiel do styku s knižkami tejto edície (vyšlo ich už 80), iste potvrdí premyslenosť a praktickú efektívnosť ich koncepcie. Svoj cieľ podať informácie o príslušnom jazyku v rozsahu, ktorý je nevyhnutný na základnú komunikáciu i na vytvorenie celkového obrazu o ňom, sa tu darí zapezpečovať zväčša optimálne. Sú to všetko vlastne jazykové príručky s praktickou i typologickou orientáciou.

Vydavatelia rozhodli, že autormi jednotlivých titulov tejto edície nemajú byť domáci odborníci, ale tí, čo sa dostali do príslušnej krajiny na dostatočne dlhý čas a osvojili si jej jazyk na základe vlastnej komunikačnej skúsenosti. Predpokladá sa totiž, že práve oni vedia najlepšie rozlíšiť, čo sa kryje so živou normou jazykovej komunikácie a čo je norma skôr literárna, resp. knižná. Ako osobitne dôležité sa preto celkom logicky uvádzajú aj informácie o neverbálnej komunikácii v krajine, o typických gestách, znakoch i pravidlách správania sa, bez poznania ktorých vstupovať do úspešnej komunikácie s domácimi možno len s ťažkosťami.

Autorom nemeckej publikácie Slovenčina pre svetobežníkov je mladý pennsylvánsky Američan, ktorý má za sebou štúdiá v Nemecku. Na Slovensku „zakotvil" v lete 1990, najprv ako lektor slovenského jazyka na „jednej horskej chate" na strednom Slovensku, ako sám píše na záložke, aby sa neskoršie stal učiteľom angličtiny v Bratislave a celkom najnovšie pracovníkom zahraničného vysielania Slovenského rozhlasu.

Úvodné kapitoly príručky sú venované dejinám Slovákov a výkladu o genetickom type slovenčiny, jej sociolingvistickej situácii i vzťahu k češtine. Slovenčina sa tu hodnotí na viacerých miestach ako ťažký jazyk, hoci sa jej na druhej strane priznáva stredové postavenie medzi slovanskými jazykmi. Výstižne sa informuje o semikomunikačnej situácii slovenčiny vo vzťahu k češtine, tvrdí sa však, že Slováci sa takýmto spôsobom dobre dorozumejú aj s Poliakmi, a upozorňuje sa na veľké podobnosti s východoslovanskými jazykmi. Zrejme sa mali spomenúť ešte historické i niektoré afinity (najmä strednej) slovenčiny s južnoslovanskými jazykmi.

Za výstižný a informačne obsažný považujeme aj autorov stručný výklad dejín Slovákov, ich osudy od Veľkej Moravy cez „uhorských" 1000 rokov až po súčasnosť. Realisticky sa tu definuje vzťah obyvateľov Slovenska k Česko-Slovensku i jeho problémy po rozpade spoločného štátu (s ohľadom aj na maďarskú menšinu).

Slovenskú gramatiku podáva autor vo forme základných pravidiel a paradigiem. Chce ju podať čo najjednoduchšie („bez zbytočných výnimiek a nuáns"), hoci výklad

o vide jednoduchý pre Neslovanov byť, ako vidieť, ani nemôže. V konverzačnej časti sa usiluje predstaviť typickú slovenskú lexiku a frazeologizmy v bežných („turistických") situáciách. Nechýba tu však ani slovníček najzákladnejších, asi 1000 slovensko-nemeckých a nemecko-slovenských ekvivalentov.

Autor v súlade s koncepciou edície sa vedome sústreďuje na hovorovú komunikáciu, o čom svedčia príklady typu *Povedala, nech prídeme. Čo ti šibe? Páči sa! Ahojte! Čaute!*, ako aj vulgarizmy rôzneho typu. Z nich však výraz *Do prdele!* iba ťažko možno hodnotiť ináč ako bohemizmus alebo nanajvýš ako „medzikultúrny" citát. V kontexte takýchto hovorových výpovedí sa dá nájsť len minimum „literárnych" vyjadrení, napr. fráza *Prosím si dve šálky kávy* mala mať formu *Prosím si dve kávy* paralelne s uvádzaným vyjadrením *Prosím si jedno pivo*. Niektoré autorove riešenia nabádajú aj k uvažovaniu o paralelách medzi slovenčinou a nemčinou, napr. či slovenské *Je mi ľúto*, ktorého základným významom je najskôr zdvorilé odmietnutie, je ekvivalentné s nemeckým *Es tut mir leid*, ktoré sa zasa skôr uplatňuje vo význame prosby o prepáčenie.

Niektoré zdvorilé otázky majú v slovenčine, ako je známe, základnú formu záporovú, napr. *Nemáš cigaretu? Nechceš kávu?* Naproti tomu v nemčine prichádza do úvahy len kladná forma: *Möchtest du vielleicht einen Kaffe? Hast du vielleicht eine Zigarette?* Pravdaže, aj v slovenčine jestvuje možnosť pozitívnej otázky v takýchto prípadoch, ale to má už dosah na ich komunikačno-sociálny status (zníženie zdvorillosti). To sú však už nuansy, ktorým sa autor, pravdaže, v príručke venovať nemohol.

Bez zaujímavosti nie sú ani „etnografické" autorské poznámky typu: „Na Slovensku sa v reštauráciách, najmä ak ide len o objednávku jedla, dohovoríte po nemecky. V bufetoch a niektorých lokáloch treba komunikovať po slovensky. Ak však sú nejaké komunikačné problémy, možno ich jednoducho prekonať priateľským (milým) vystupovaním" (s. 106). Z jednotlivostí ešte uveďme, že uvádzaná fráza *Willst du mit mir schlafen?* vyznieva, aspoň v slovenčine, trochu priamočiaro až neobvykle.

Výklad o pomere slovenčiny a češtiny sa umiestňuje aj na záver, kde sa však ilustruje celými súpismi slov, ktoré sú pre obidva jazyky spoločné, a súpismi najfrekventovanejších výrazov a fráz, ktoré sú špecifické pre jeden i druhý jazyk.

Knižka *Slovenčina pre svetobežníkov*, určená pre knižný trh v Nemecku, Švajčiarsku, Holandsku a Rakúsku, je v každom prípade dobrou propagáciou slovenčiny ako jedného zo stredoeurópskych jazykov, ktorý, ako uvádza sám autor, je zároveň „esperantom slovanských jazykov". Dobrý dojem z knižky umocňujú kvalitné fotografie, ilustrujúce život na Slovensku, vydarená grafická úprava i audiokazeta, ktorá je zahrnutá v cene knihy.

S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Dovolený, dovolene, dovolenosť.— Naše súčasné lexikografické príručky neuvádzajú túto morfologicko-derivačnú trojicu dôsledne alebo ju neuvádzajú vôbec. Slovník slovenského jazyka (SSJ) I (1959, s. 317) uvádza iba prídavné meno *dovolený* vo význame „prípustný, nezakázaný" so spojeniami *dovolený čin, dovolené konanie, dovolený postup, dovolená rýchlosť, dovolené zaťaženie, dovolené napätie;* zo športovej oblasti sa tu uvádza spojenie *dovolený zákrok.* Ostatné dva členy tejto trojice v SSJ chýbajú. Všetky tri slová však chýbajú v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ).

Záporové pendanty obsahuje SSJ II (1960, s. 321), ale iba dva, a to *nedovolený* s významom „zakázaný, neprípustný" a so spojeniami *nedovolené machinácie s peniazmi, nedovolený zákrok* s výkladom „potrat"; ako športové výrazy sa tu uvádzajú spojenia *nedovolený zásah, zákrok* s výkladom „zakázaný pravidlami". Čo je však pozoruhodné, v hesle *nedovolený* je prihniezdovaná príslovka *nedovolene,* ale bez spojenia, ktoré by význam, ako aj sféru používania tejto príslovky skonkrétnilo a viac priblížilo. KSSJ (1987, s. 229) obsahuje heslo *nedovolený* s výkladom „neprípustný, zakázaný" a so spojeniami *nedovolené obchodovanie, nedovolené prechovávanie zbrane;* šport. *nedovolený zákrok.* V hesle je tiež prihniezdovaná príslovka *nedovolene,* pravda, bez exemplifikácie čiže bez spojenia, ktoré by ozrejmovalo sémantiku tejto príslovky. Chýba tu však (tak ako v SSJ II) abstraktum *nedovolenosť.*

Výrazy *dovolený, dovolene, dovolenosť* — ako ukazuje ich spracovanie v slovníkových príručkách — sú lexikograficky spracované torzovitejšie alebo medzerovitejšie ako ich negatívne pendanty, hoci by to malo byť vari naopak — aspoň z hľadiska pozitívnych čiže dovolených stránok ľudského konania, ktoré by malo byť primárne. V právnom poriadku sa však nachádza viac paragrafov, ktoré sú väčšmi sústredené na negatívnu, protiprávnu, resp. neprípustnú či zakázanú, nedovolenú činnosť ľudí, a tak aj v slovnej zásobe a napokon aj v jej spracovaní sa pod vplyvom väčšej frekvencie venuje väčšia pozornosť výrazom so záporovou predponou *ne-.* Pri prekladaní Kódexu kánonického práva z latinčiny sa však ukázalo, že potrebné sú predovšetkým pozitívne formy *dovolený, dovolene,* menej už forma *dovolenosť;* frekventovaná je najmä príslovka *dovolene.* Latinské ekvivalenty slovenských výrazov *dovolený, dovolene, dovolenosť* znejú *licitus, licite* a *liceitas (dovolenosť).* Latinský výraz *liceitas* treba rozlišovať od podoby *licentia,* ktorá sa v slovenčine prekladá ako *dovolenie,* resp. aj *povolenie.* Povedali sme, že frekventovaná je najmä príslovka *licite,* ktorej preklad v podobe *dovolene* však vzbudzuje isté rozpaky, najmä keď najsúčasnejšie spracovanie slovenskej slovnej zásoby v KSSJ príslovku *dovolene* nepozná (rovnako ako sa v nej nezaznamenávajú podoby *dovolený* a *dovolenosť).* Tento nedostatok je čiastočne zavinený vari nepozornosťou alebo nedôslednosťou lexikografov, ale predovšetkým nemožnosťou získať spoľahlivý dokladový materiál z cirkevného práva. Nedôslednosť autorov KSSJ treba vidieť v tom, že obišli

heslo *dovolený*, uvedené už v SSJ, možno ako menej potrebné, alebo nedocenili jeho nevyhnutnú potrebu v právnej oblasti.

Bude vari vhodné uviesť aj niekoľko príkladov na latinské výrazy *licitus, licite, liceitas* a *licentia* v príslušných kontextoch a ich slovenské ekvivalenty. Tak napr. v kán. 1083, § 2: *...ad licitam matrimonii celebrationem statuere — na dovolené slávenie manželstva;* kán. 1116, § 1: *illud valide ac licite coram solis testibus contrahere possunt — môžu ho platne a dovolene uzavrieť len pred svedkami;* kán. 1127, §1: *forma canonica celebrationis servanda est ad liceitatem tantum — kánonická forma slávenia sa má zachovať iba pre dovolenosť;* kán. 283, § 1: *sine licentia saltem praesumpta Ordinarii proprii ne discedant — bez aspoň predpokladaného povolenia vlastného ordinára sa nemajú vzďaľovať;* kán. 271, § 2: *Episcopus dioecesanus licentiam ad aliam Ecclesiam particularem transmigrandi concedere potest — diecézny biskup môže svojim klerikom dať povolenie presídliť sa do inej partikulárnej cirkvi.*

V iných kontextoch má však latinský výraz *licentia* iba význam „dovolenie", napr.: *Sine rectoris licentia aliusve legitimi superioris licentia, nemini licet in Ecclesia Eucharistiam celebrare — bez dovolenia rektora alebo iného zákonného predstaveného nikto nesmie v kostole sláviť eucharistiu; quae licentia danda aut deneganda est ad normam iuris — toto dovolenie sa má dať alebo odoprieť podľa normy práva; requiritur insuper ipsius Sanctae Sedis licentia — vyžaduje sa navyše povolenie samej Svätej stolice.*

Synonymický vzťah medzi výrazmi *dovolenie* a *povolenie* predpokladajú aj SSJ, aj KSSJ. V SSJ I (1959, s. 217) sa slovo *dovolenie* vysvetľuje synonymami *povolenie, súhlas,* rovnako aj v KSSJ (1987, s. 87). Spojenia, ktorými sa slovo *dovolenie* exemplifikuje, nesignalizujú významový rozdiel medzi slovami *dovolenie* a *povolenie,* resp. *súhlas,* ale zdvorilostná formula *s dovolením* (*dovoľte*) už vôbec nepripúšťa varianty *s povolením, povoľte*. Navyše ani SSJ, ani KSSJ už pri hesle *povolenie* neuvádzajú synonymum *dovolenie*. Nazdávame sa, že je to preto, lebo už samotný výklad tohto slova (úradný výkon, ktorým sa niečo povoľuje, listina, ktorou sa niečo povoľuje, resp. listina s týmto súhlasom) nepripúšťa možnosť uplatniť tu synonymum *dovolenie*. Prekvapuje však, že druhý význam slova *povolenie* sa uvádza ako zriedkavý a dokladá sa synonymami *zvolenie, súhlas,* ale už nie synonymom *dovolenie* (hoci podľa spracovania hesla *dovolenie* by to bolo možné).

V súvislosti s krátkym porovnaním významov slov *dovolenie* a *povolenie* bude vari osožné poukázať ešte na slovníkové spracovanie slovies *dovoliť* a *povoliť,* pravdaže, iba v súvislosti s príslušnými významami, s ich synonymitou. V KSSJ (1987, s. 324) sa druhý význam slovesa *povoliť* (pravda, dosť tautologicky) vysvetľuje takto: dať povolenie na niečo, dovoliť. Spojenia, ktoré tento význam exemplifikujú, nesvedčia však o tom, že by sa v nich mohlo ako synonymné uplatniť sloveso *dovoliť (povoliť odklad cvičenia, povoliť výnimku).* Význam slovesa *dovoliť* sa v tom istom slovníku (s. 87) vysvetľuje takto: dať súhlas, povolenie, pripustiť, umožniť. V tomto výklade sa ako synonymum neuvádza sloveso *povoliť* (ak neberieme do úvahy analytické spojenie *dať povolenie;* tu, pravda, by bolo náležité iba slovo *dovolenie — dať dovolenie).* V spojeniach, ktoré ilus-

trujú sloveso *dovoliť*, by sa okrem prvého sotva dalo nahradiť sloveso *dovoliť* slovesom *povoliť* (napr. *zdravotný stav mi to „nepovolí"*). V SSJ I (1959, s. 317) sa pri výklade slovesa *dovoliť* vôbec neuvádza sloveso *povoliť* ako synonymum, ale v SSJ II (1963, s. 374) sa vo výklade slovesa *povoliť* synonymum *dovoliť* už uvádza (dať súhlas k [!] niečomu, dovoliť niečo). Pripojené doklady v hesle okrem jedného nedávajú však možnosť nahradiť sloveso *povoliť* slovesom *dovoliť*.

Na záver možno konštatovať, že 1. deriváty *dovolený, dovolene, dovolenosť*, ako aj ich záporové pendanty *nedovolený, nedovolene, nedovolenosť* nie sú v našich súčasných slovníkoch spisovnej slovenčiny spracované dôsledne a nebral sa tu pritom do úvahy ani terminologický charakter týchto slov v právnej oblasti, 2. sémanticky sa dôsledne nerozlišujú výrazy *dovolenie* a *povolenie* ani v zmysle ich synonymie, ani v zmysle ich významovej odlišnosti. Významovo adekvátnejšie, ale nie dôsledne sú v spomínaných slovníkoch spracované slovesá *dovoliť* a *povoliť*.

Aj táto krátka sonda do slovníkového spracovania uvedených výrazov potvrdzuje, že v spracúvaní slovnej zásoby súčasnej slovenčiny sa stále vynárajú problémy, ktoré treba riešiť alebo doriešiť. Kolektív pripravujúci nový široko koncipovaný slovník súčasnej spisovnej slovenčiny bude mať dosť príležitostí na vypĺňanie medzier, ktoré v doterajších slovníkoch sú, a povinnosťou autorov bude o riešených otázkach aj písať v jazykovedných časopisoch. Aj v tom treba vidieť zmysel práce na novom lexikografickom spracúvaní slovnej zásoby slovenského jazyka.

F. Kočiš

Monsiňor, siňor a **siňorína.** — Slovo talianskeho pôvodu *monsignore* registrujú Pravidlá slovenského pravopisu (PSP) z r. 1940 (s. 257) s výslovnostnou poznámkou v zátvorke (*monsiňóre* i *monsiňór*). V textovej časti týchto PSP sa hovorí, že koncové slabiky slov cudzieho pôvodu so zakončením na *-or* vyslovujeme krátko (*asesor* a pod., dĺžka je len v jednoslabičných slovách: *bór, Dór, flór, chlór, chór, Nór, pór*). V slove *monsignore* sa však táto poučka neuplatňuje. V slove *monsignore* sa pôvodný pravopis zachováva aj v PSP z r. 1953. Na rozdiel od PSP z r. 1940 sa v PSP z r. 1953 pri slove *monsignore* uvádza výslovnosť *monsiňore* a *monsiňór*. V 11. vydaní PSP z r. 1953 sa pri slove *monsignore* uvádza výslovnosť zhodná s PSP z r. 1940 (*monsiňóre* i *monsiňór*). PSP z r. 1991 slovo *monsignore* (podobne ako PSP z r. 1931) nezaznamenávajú. Výslovnosť *monsiňóre* i *monsiňór* uvádzajú aj iné príručky spisovnej slovenčiny: Slovník slovenského jazyka (SSJ) II. (1960, s. 176), Praktická príručka slovenského pravopisu od A. Zaunera (4. vyd., 1973, s. 286; tu sa v zátvorke s hviezdičkou uvádza ako nespisovná pravopisná podoba *monsignóre*). Pravidlá slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa (1984, s. 361) uvádzajú výslovnosť *monsiňor/re* s krátkym *o*. Výslovnosť *monsiňore* (s krátkym *o*) a *monsiňór* (s dlhým *ó*) pri slove *monsignore* je v Slovníku cudzích

slov (SCS) od M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (2. vyd., 1983, s. 588) a v Slovníku cudzích slov pre školu a prax od M. Ivanovej-Šalingovej (1988, s. 345). V obidvoch slovníkoch sa uvádza aj skratka slova *monsignore* v podobe *msgre*.

V súčasnosti sa vo verejných oznamovacích prostriedkoch (rozhlas, televízia) stretávame výlučne s výslovnosťou *monsiňor* (s krátkym *o*). Výslovnosť *monsiňore* sme nezaregistrovali. Ako skratka prevláda v publicistike podoba *Mons.* (s veľkým začiatočným *M*), v menšej miere sme sa stretli so skratkou *Msgr.* Skratku *msgre* sme vôbec nezaregistrovali; uvedieme niekoľko príkladov:

Jeho priestory posvätil pomocný biskup prešovskej diecézy *Mons.* Milan Chautur. — Biskup *Mons.* Milan Chautur... — *Mons.* František Rábek... — biskup *Mons.* Dominik Hrušovský... — ...výstižný list *Mons.* Dominika Hrušovského... — *Mons.* Rudolf Baláž... — ...biskup spišskej diecézy *Mons.* František Tondra. (Katolícke noviny, 12. 12. 1993, s. 3, 4, 5, 7, 8, 14) — Kostol konsekroval košický biskup *Mons.* Alojz Tkáč. (Katolícke noviny, 5. 12. 1993, s. 5) — ...arcibiskupa metropolitu Slovenska *Mons.* Jána Sokola... — ...spišský biskup *Mons.* František Tondra... (Katolícke noviny, 28. 11. 1993, s. 5) — ...*Mons.* Alojz Tkáč, *Mons.* Michel Sabbah... (Katolícke noviny, 19. a 26. 12. 1993, s. 24) — *Mons.* Ján Hirka, biskup. (Slovenský denník, 17. 12. 1993, s. 5) — *Msgr.* Ján Sokol... (J. Imbert, Proces s Ježišom, Bratislava, Práca 1991, s. 4) — Zasadli v nej významné osobnosti slovenského života ako biskup Ján Vojtašák, správca SSV Ján Pösténvi, *Msgr.* Andrej Marsina... (Katolícke noviny, 12. 12. 1993, s. 11)

Na rozdiel od slova *monsignore* sa slovo *signor* (tiež talianskeho pôvodu) v slovníkových príručkách spisovnej slovenčiny zapisuje výlučne s krátkym *o*, ale ani jedno vydanie PSP slovo *signor* neuvádza. V SSJ IV (1964, s. 77) sa pri hesle *signor* uvádza aj ženská podoba *signora* s výslovnostnou formou v zátvorke (*siňor, siňora*), ale aj s poznámkou zápisu podľa výslovnosti *siňor, siňora*. Ako samostatné heslo sa uvádza aj slovo *signorina* a jeho výslovnosť (*siňorina*), ako aj poznámka zápisu slova podľa výslovnosti — *siňorina*. V SCS (s. 796) a v Slovníku cudzích slov pre školu a prax (s. 453) sú samostatné heslá *signor, signora, signorina* s výslovnostnou poznámkou *siňor, siňora, siňorína*. J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976, s. 398) registruje slová *signor* a *siňor* a slovo *signorina* (s. 197). Á. Kráľ v Pravidlách slovenskej výslovnosti (s. 500) uvádza slovo *signor* a jeho výslovnosť *siňor* a slovo *signorina* s výslovnosťou *siňorina*, pričom upozorňuje na nesprávnu výslovnosť *siňorína* (s dlhým *í*).

Prax ukazuje, že v spisovnej slovenčine sa slovo *monsignore* vyslovuje ako *monsiňor* (s krátkym *o*), analogicky podľa slova *signor* (*siňor*). Výslovnosť so samohláskou *e* na konci slova sme nezaregistrovali. V doteraz kodifikovanom slove *signorina* odporúčame v koncovom *-ína* vyslovovať a písať dlhé *í*. V slovách *monsiňor, siňor* a *siňorína* sa pravopis prispôsobuje domácej výslovnosti. Ako skratku slova *monsiňor* odporúčame používať podobu *mons.* (s malým *m*). Aby sa odporúčané podoby *monsiňor, siňor* a *siňorína* čo najskôr vžili, treba ich zaradiť aj do slovníkovej časti PSP a neskôr aj do chystaného Slovníka súčasného slovenského jazyka.

J. Jacko

Slovník slovenských nárečí. I. zv. (A–K)

Dielo na primeranej lexikografickej úrovni podá obraz o bohatstve, výraznosti i územnej diferenciácii slovenskej nárečovej lexiky. Zachytí dynamiku v nárečovom systéme a ukáže závislosť dynamiky od spoločenských faktorov, podá obraz o zemepisnej členitosti a štýlovej diferencovanosti nárečovej lexiky. Ide o syntetické zavŕšenie dlhoročného výskumu slovenských nárečí, ktorý už nebude nikdy možné zopakovať. Po ňom bude nasledovať výskum pre sociolingvistické ciele.

Slovník slovenských nárečí predstavuje dielo mimoriadnej národnoreprezentatívnej a kultúrnej hodnoty, ktoré má mimoriadne závažný vedecký dosah v oblasti svetovej slavistiky a nájde široké využitie v spoločenskej praxi. Predstavuje závažný prínos slovenskej jazykovedy na riešenie zložitých otázok vývinu slovenčiny na slovenskom jazykovom území. Tento slovník doplní výkladový slovník spisovného jazyka a slovník z predspisovného obdobia jazyka (Historický slovník slovenského jazyka), a tak v komplexe týchto troch základných lexikografických diel sa všestranne zachytí a opíše slovná zásoba národného jazyka.

Navrhovaná predajná cena asi 380.– Sk

Synonymický slovník slovenčiny

Vyjde ako prvý obsiahly opis synoným v slovenčine. Synonymia (= rovnoznačnosť, príp. blízkoznačnosť) predstavuje príťažlivú, priam fascinujúcu stránku jazyka, ktorej sa dotýka vlastne každý používateľ, keď pri rečovom prejave hľadá taký prostriedok, ktorý by bol na danú príležitosť najvhodnejší a najpresnejší. Slovník vychádza z voľnejšieho chápania synonymie, usilujúc sa podať čo najširší záber významovo totožných, blízkych alebo príbuzných slov. Nejde však iba o holé zoznamy synonymických výrazov. V bohatých synonymických radoch používateľ nájde aj výklady jednotlivých členov, ktoré sa významovo alebo svojou spájateľnosťou sčasti odlišujú od hlavného slova, stojaceho na čele radu. Pri jednotlivých synonymách sa uvádza aj ich zaradenie k príslušným štýlovým vrstvám. Týmito vlastnosťami slovník potvrdzuje charakter vedeckého opisu slovenskej slovnej zásoby, hoci v prvom rade je koncipovaný tak, aby slúžil ako nevyhnutná pomôcka v jazykovej praxi najširšej pospolitosti.

Navrhovaná predajná cena asi 350.– Sk

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. III. a IV. (O–P)

Historický slovník slovenského jazyka predstavuje slovenčinu z predspisovného obdobia tak, ako je zachovaná v rukopisných i tlačených slovenských jazykových pamiatkach až po kodifikáciu spisovnej slovenčiny A. Bernolákom na konci 18. storočia.

Svojím širokým poňatím a moderným spôsobom spracovania poskytuje Historický slovník slovenského jazyka dobrý a spoľahlivý základ pre správne chápanie a výklad slovenských historických textov (praktické poslanie), ale aj pre ďalší výskum vývinu slovenskej slovnej zásoby i dejín slovenského jazyka vôbec (vedecké poslanie). Zároveň je však závažným a konkrétnym jazykovedným príspevkom k riešeniu zložitých otázok formovania a vývinu slovenského národa a jeho kultúry v 11.–18. storočí. Preto má tento slovník pre súčasnú spoločnosť i pre budúce generácie okrem vedeckého a praktického aj veľký kultúrnohistorický a kultúrnopolitický význam a nezastupiteľnú úlohu pri ďalšom formovaní historického vedomia slovenského národa.

Navrhovaná predajná cena každého zväzku asi 270.– Sk. Možno objednať aj I. a II. zväzok.